

การศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย
AN ANALYTICAL STUDY OF GOING TO THE TRIPLE GEM FOR
REFUGE OF BUDDHISTS IN THAI SOCIETY

นายถิรพิทย์ สุริวงษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

นายถิรพิทย์ สุริวงษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of Going to the Triple Gem for Refuge of
Buddhists in Thai Society

Mr. Tirapit Suriwong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E.2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย” ตามหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์)

กรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายถิรพิทย์ สุริวงษ์)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย
ผู้วิจัย	: นายถิรพิทย์ สุริวงษ์
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, รศ. ดร., น.ธ.เอก, ป.ธ.๗, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : ผศ.ดร. ประพันธ์ ศุภษร, ป.ธ.๗, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิธีการเข้าถึงของคนไทย พบว่า ๑.การมอบตน ส่วนใหญ่เป็นการประกาศเข้าถึงตามสายตระกูล ไม่ได้มีการฟังคือศึกษาพิจารณาธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนเสียก่อน จึงเป็นการเข้าถึงไตรสรณคมน์ที่เศร้าหมอง คือไม่รู้ไม่เข้าใจพระรัตนตรัย ๒.การมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปเบื้องหน้า ชาวพุทธในสังคมไทยนอกจากจะยึดพระธรรมคำสอนเรื่องการพึ่งพาตนเองอย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า อตตนา หิ อตตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน แต่ก็ไม่ได้เข้าใจและถือหลักการพึ่งพาตนเองไปปฏิบัติตาม เพราะบางคนยังเชื่อกันว่าพระเครื่องสามารถป้องกันอันตราย จึงเป็นการเข้าถึงที่เศร้าหมองเพราะรู้ผิด เข้าใจผิด คือเข้าใจพระรัตนตรัยหรือวัตถุที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัยเช่น พระเครื่องเป็นอย่างเทพเจ้า และของขลัง๓.การยอมเป็นศิษย์ คนไทยโดยมากจะมีความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผู้ให้ความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพ ลักษณะของครูที่ดีในพระพุทธศาสนาเถรวาทตรงกับลักษณะครูที่ดีตามความเห็นของคนไทย ๔.การกราบไหว้ ชาวพุทธในสังคมไทยนิยมกราบไหว้พระรัตนตรัยคือ พระพุทธรูปในฐานะองค์ปฎิมาหรือตัวแทนพระพุทธเจ้า ถือว่าพระพุทธรูปเสมือนมีชีวิตจิตใจ แต่ก็ยังมีการไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเมือง และผีประจำธรรมชาติต่างๆ

Thesis Title : An Analytical Study of Going to the Triple Gem for Refuge of Buddhists in Thai Society

Researcher : Mr. Tirapit Suriwong

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramahā Somboon Vutthikaro, Pali VII, B.A. (English), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Prapan Supasorn, Pali VII, B.A. (Religion), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 28, 2019

Abstract

In this research, it was found that Thai people's taking the Threefold Refuge is of the following manners: 1) surrendering oneself; by and large it refers to the way one seeks refuge in accordance with lineage without first consideration of the Buddha's teachings and this is akin to taking the Threefold Refuge in impure manner due to improper understanding of Triple Gems, 2) putting Triple Gems ahead; though in Thai society people follow the Buddha's teachings in accordance with what He says 'Attā hi attano nātho' meaning that one is one's own refuge, yet one does not understand and properly practice it due to the strong faith in amulet's protection of danger. Consequently, one attains the impure position of refuge because of misunderstanding of Triple Gems and materiality that the amulet is the god and sacred item, 3) following as the disciple; generally most of Thai people show their gratitude to teachers who instruct them certain kinds of knowledge in living life. Here the good characteristic of teachers in Theravada Buddhism seems to accord with Thai people's opinions, and 4) paying respect; most of Thai Buddhists always pay due respect to Triple Gems because they believe that the Buddha statue is the representative of the Buddha where the living Buddha exists, but they still pay respect to their ancestors' spirit, house ghost, and various natural ghosts.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบุคคลผู้มีรายนามดังนี้ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ภาคพิเศษ ที่ช่วยแนะนำแนวทางการทำวิทยานิพนธ์และการสืบค้นข้อมูล และแนะนำแหล่งความรู้เพื่อประกอบวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ผู้เป็นที่ปรึกษา ๒ ท่าน คือ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิโกโร.รศ.ดร คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร ที่ช่วยแนะนำระเบียบข้อบังคับการทำวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องตามระเบียบของทางมหาวิทยาลัยทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์และสวยงาม

ขอขอบคุณเพื่อนๆ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๒๗ ทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ร.อ. หญิง ณพนนธ์รัตน์ ธนพรหมกร ที่ให้การสนับสนุนเป็นที่ปรึกษา ชี้แนะแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ต้นจนจบเป็นอย่างดี

บุญกุศลและคุณประโยชน์ที่จะเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออุทิศบุญนี้แด่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ ครุบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

นายฉัตรพิทย์ สุริวงษ์

๒๘ เมษายน ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๑๑
๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทย	๑๒
๒.๒ สภาพการเข้าถึงสิ่งอื่นนอกเหนือจากไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๑๒
๒.๓ สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๑๔
๒.๓.๑ ความเชื่อในไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๑๔
๒.๓.๒ ความรู้จักไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๒๐
๒.๓.๓ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๒๕
๒.๔ สรุป	๓๐
บทที่ ๓ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๒
๓.๑ ความหมายและความเป็นมาของไตรสรณคมน์	๓๒
๓.๒ ความสำคัญของไตรสรณคมน์	๓๔
๓.๓ ความหมายของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์	๓๖
๓.๓.๑ ความหมายของพระพุทธเจ้า	๓๖
๓.๓.๒ ความหมายของพระธรรม	๓๙
๓.๓.๓ ความหมายของพระสงฆ์	๔๐
๓.๔ คุณของไตรสรณคมน์	๔๑

๓.๔.๑ คุณของพระพุทธเจ้า	๔๑
๓.๔.๒ คุณของพระธรรม	๔๖
๓.๔.๓ คุณของพระสงฆ์	๔๙
๓.๕ การเจริญคุณไตรสรณคมน์	๕๑
๓.๖ วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์	๕๑
๓.๖.๑ การมอบตน	๕๓
๓.๖.๒ การมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องต้น	๕๘
๓.๖.๓ การยอมเป็นศิษย์	๖๐
๓.๖.๔ การกราบไหว้	๖๒
๓.๗ ประเภทของไตรสรณคมน์	๖๕
๓.๗.๑ โลเกียะสรณคมน์	๖๕
๓.๗.๒ โลกุตตระสรณคมน์	๖๖
๓.๘ ผลของไตรสรณคมน์	๖๖
๓.๘.๑ ผลของโลเกียะสรณคมน์	๖๖
๓.๘.๑.๑ อารักขาคุ้มครอง	๖๖
๓.๘.๑.๒ ขจัดภัยและความหวาดกลัว	๖๗
๓.๘.๑.๓ มีโภคทรัพย์	๖๘
๓.๘.๑.๔ เกิดในสุคติภพ	๖๘
๓.๘.๒ ผลของโลกุตตระสรณคมน์	๗๑
๓.๙ ความมัวหมองของไตรสรณคมน์	๗๒
๓.๑๐ ความแตกทำลายของไตรสรณคมน์	๗๒
๓.๑๑ สรุป	๗๓
บทที่ ๔ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๗๔
๔.๑ ชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน	๗๔
๔.๒ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย	๗๖
๔.๒.๑ การมอบตน	๗๖
๔.๒.๒ การมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องต้น	๗๙
๔.๒.๓ การยอมเป็นศิษย์	๘๒
๔.๒.๔ การกราบไหว้	๘๕
๔.๓ สรุป	๘๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๙๓
บรรณานุกรม	๙๖

ประวัติผู้วิจัย

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก.อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อ เช่น ขุ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๐๒๗/๕๐๘ หมายถึงสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒๖ ข้อ ๑๐๒๗ หน้า ๕๐๘ และผู้วิจัยได้เรียงลำดับตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก				
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
วิ.ม.(ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
พระสุตตันตปิฎก				
ที.ส.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.อัฐก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.(ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
--------------	---------------	---------	-----------

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.(ไทย)	= วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------------	---------------------------	------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.(ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มฺ.อ.(ไทย)	= มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี	มุลปัณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.อ.(ไทย)	= ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.(ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
----------------	---------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ที่พึ่งของมนุษย์แต่ละคนในสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันไป คือ เชื่อในการกระทำของตนบ้าง เชื่อในโชคกลางบ้าง เพราะมีความกลัวเป็นเหตุคือมีความหวาดกลัวว่าภัยอันตรายต่างๆ จะเข้ามาถึงตนทำให้ตนได้รับความเดือดร้อนในเรื่องต่างๆ จึงต้องมีความปักใจเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนนับถือเป็นที่พึ่งไม่ว่าจะเป็นที่พึ่งทางกายหรือทางใจ จะได้เป็นเครื่องรับประกันว่าตนเองจะมีชีวิตที่มีความสุข มีความปลอดภัย เพราะโดยธรรมชาติมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายที่รักตัวกลัวตาย ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงต้องแสวงหาที่พึ่งที่คิดว่าสามารถไว้วางใจที่พึ่งเหล่านั้นได้เพื่อให้มีชีวิตรอด จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ทุกคนนั้นล้วนมีที่พึ่งของตนเอง และกล่าวได้ว่าที่พึ่งจะเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมได้เพราะอาศัยความกลัวเป็นต้นเหตุ ดังนั้นความกลัวจึงมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้เกิดสิ่งที่มีมนุษย์คิดว่าเป็นที่พึ่งเกิดขึ้น ดังเช่น ในสมัยพุทธกาล เมื่อมนุษย์ในยุค นั้นประสบกับภัยธรรมชาติ เช่น อุทกภัย ก็ถือว่าภัยที่เกิดขึ้นมานั้นเป็นเพราะมีเทพเจ้า คือ วรรณ บันดาลให้เกิดขึ้น มนุษย์จึงเกิดความกลัวจึงได้มีการเซ่นสรวงบูชาต่างๆ เพื่อเอาใจเทพเจ้าเหล่านั้นโปรดปรานไม่บันดาลภัยพิบัติให้เกิดขึ้นแก่มนุษย์^๑ ถ้ามนุษย์ไม่มีความกลัว มนุษย์ก็ไม่จำเป็นต้องมีที่พึ่ง แต่มนุษย์มีความกลัว มนุษย์จึงต้องแสวงหาค้นหาที่พึ่งในรูปแบบต่างๆ ระดับของที่พึ่งมีทั้งที่อยู่ในระหว่างการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ป่วยเป็นโรค ก็มีหมอเป็นที่พึ่ง ไม่เข้าใจวิชาการ ก็มีครูเป็นที่พึ่ง เป็นต้น รวมไปถึงที่พึ่งในระหว่างที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ สิ้นชีวิตในภพนี้แล้วต่อไปจะเป็นอะไรในภพหน้าที่ดีหรือดีกว่านี้ ซึ่งระดับที่พึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็เกี่ยวเนื่องกับการที่ต้องพึ่งตนเองเป็นที่พึ่งทั้งสิ้น นี่คือการพึ่งตามหลักพระธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา คือ อัตตา หิ อัตตโน นาโถ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน

แล้วการยึดที่พึ่งที่ไม่ถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์เป็นอันมาก เมื่อเกิดภัยคุกคามแล้ว ก็ถือเอาภูเขาบ้าง ป่าไม้บ้าง อารามบ้าง รุกขเจดีย์บ้าง เป็นที่พึ่ง นับถือผีสงฆ์เป็นที่พึ่งบ้าง ถือการบูชาญัตติโดยฆ่าสัตว์เป็นที่พึ่งบ้าง ถือโชคกลางบ้าง เป็นต้น เขาอาศัยที่พึ่งนั้นแล้วย่อมไม่พ้นจากความทุกข์ทั้งหมดได้ เมื่อได้ศึกษาข้อความนี้แล้วผู้วิจัยเห็นว่า การที่จะยึดอะไรเป็นที่พึ่งก็ตามถ้าไม่มีการพึ่งสติปัญญาของตนเองก่อนแล้ว ที่พึ่งนั้นถือว่าไม่เป็นที่พึ่งที่ให้ประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อดับความทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสุข ไม่เป็นที่พึ่งอันปลอดภัย สมจริงดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า

^๑ เดือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมืองมาตุลา แคว้นมคธ ณ ที่นั้น ทรงรับสั่งเรียก ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่เกิด ภิกษุมิตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ๒. พิจารณาเห็นเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้ ๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุมิตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ เป็นอย่างนี้แล^๒

การพึ่งตนเองนั้นปรากฏมีในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยเห็นว่า เมื่อบุคคลมีตนเองเป็นที่พึ่งแล้วก็ได้ชื่อว่ามีพระธรรมเป็นที่พึ่ง ได้ชื่อว่ามีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าเพราะเชื่อในคำสอนของพระองค์ ได้ชื่อว่ามีความเชื่อมั่นในพระสงฆ์เพราะเป็นสาวกที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การยึดที่พึ่งทั้งสามประการนี้เรียกว่า ไตรสรณคัมภ์ การถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ซึ่งเป็นที่พึ่งสูงสุดที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีเห็นว่าการเข้าถึงไตรสรณคัมภ์เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้มนุษย์พ้นทุกข์ได้

ที่พึ่งทั้งสาม หรือไตรสรณคัมภ์นั้นเป็นที่รู้จักของมนุษย์ในสังคมไทย คนไทยรู้จักที่พึ่งทั้งสามนี้จากการแผ่มาถึงของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แผ่ออกมาจากอินเดียมาสู่นานาประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแสดงไว้ในตำนานพุทธเจดีย์ว่า พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในประเทศสยามนี้แต่เมื่อใด ชื่อนี้กล่าวกันเป็นหลายอย่าง บ้างว่ามาประดิษฐานในคราวเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชให้เที่ยวสอนพระพุทธศาสนายังนานาประเทศ บ้างว่ามาต่อภายหลังสมัยนั้นช้านาน ถ้าว่าตามหลักฐานอันมีโบราณวัตถุประกอบกับเรื่องพงศาวดารรู้ได้แน่ชัดว่าพระพุทธศาสนา มาประดิษฐานในสยามประเทศแต่สมัยเมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติละว้า มีราชธานีตั้งอยู่ ณ เมืองนครปฐมซึ่งเรียกนามในสมัยนั้นว่าเมืองทวารวดี ด้วยมีพุทธเจดีย์ใหญ่น้อย เช่นพระปฐมเจดีย์เป็นต้นปรากฏอยู่

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระสงฆ์หรือบุคคลที่นำพระพุทธศาสนาเข้ามาคงจะแสดงแนะนำให้รู้จัก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อว่าตามคติของพระพุทธศาสนาเถรวาทดังที่นับถือกันในประเทศไทยปัจจุบัน ก็คงเล่าพระประวัติและความหมายของพระพุทธเจ้า อธิบายถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ซึ่งก็คือสิ่งจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากความชั่วนั้นคือพระธรรมต่างๆ และอธิบายถึงบุคคลตัวอย่างที่ปฏิบัติตามพระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน คือสาวกนั้นคือพระสงฆ์มี

^๒ คุรุยละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๙.

หน้าที่ในการรักษาพระพุทธศาสนาอย่างไร ในข้อที่สำคัญนั้นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องแสดงให้เห็นว่าไตรสรณคมน์เป็นสิ่งที่ประเสริฐ สามารถทำให้ผู้เข้าถึงหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ วิธีแสดงการเข้าถึงไตรสรณคมน์มีมาแต่สมัยพุทธกาล คือเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมแก่คนทั้งหลาย ผู้ฟังที่ได้มีความเลื่อมใสในพระธรรมก็ประกาศแสดงตนว่าถึงรัตน ๓ เป็นที่พึ่ง อย่างเช่นในกรณีบิดาของพระยาสะที่ได้ฟังอนุพุทธานุสสและสามกัมมสังคหกรรมจากพระพุทธเจ้าจบ ได้แสดงตนถือไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งดังที่ได้ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

เศรษฐีคบดีได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก้แล้วถ้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูป พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

จากการกล่าวถึงไตรสรณคมน์ สรุปได้ว่า การเข้าถึงไตรสรณคมน์เป็นการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาและการประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็ด้วยวิธีประกาศตนถึงพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในขั้นแรกผู้ที่ประกาศตนว่าถึงไตรสรณคมน์ก็ต้องรู้จักที่พึ่งนี้ก่อน เมื่อมีความศรัทธาและความเลื่อมใสแล้วจึงประกาศตนเข้าถึงไตรสรณคมน์ แต่ในสมัยหลังเมื่อพระพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำประเทศไทยแล้ว การนับถือก็เป็นการนับถือกันตามตระกูลหรือบรรพบุรุษของตนๆ คือเมื่อตระกูลหรือบรรพบุรุษนับถือพระพุทธศาสนาแล้วลูกหลานที่เกิดตามมาส่วนใหญ่ก็จะนับถือตาม ๆ กันไป^๓ โดยไม่ได้มีการเปล่งวาจา นับถือเหมือนอย่างสมัยพุทธกาล ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าอาจจะส่งผลทำให้ไม่รู้จักการปฏิบัติตนตามคำสอนพระพุทธศาสนาดีพอ เรียกได้ว่ามีความศรัทธาแบบมลาย ไม่ถือว่าเป็นการถึงไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งอย่างแท้จริง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธไทยในเชิงลึกเพื่อจะได้ทราบว่าชาวพุทธไทยรู้จัก มีทัศนคติ ควรปฏิบัติอย่างไร และประโยชน์ที่ได้รับต่อการเข้าถึงไตรสรณคมน์เป็นอย่างไรเพื่อนำเสนอการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในกรณีเฉพาะชาวพุทธในสังคมไทย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย
- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทยเป็นอย่างไร

^๓ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต จำกัด (มหาชน), ๒๕๒๔), หน้า ๒๗.

๑.๓.๒ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ วิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะเอกสารเท่านั้น

ขอบเขตด้านเนื้อหาเอกสารได้จากข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย อรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงไตรสรณคมน์ ความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยต่างๆ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย หมายถึง การถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึก โดยการน้อมนำคำสอนไปปฏิบัติจนสามารถพ้นทุกข์ได้

๑.๕.๒ สรณะ หมายถึง ที่พึ่งทางใจ สิ่งที่ทำลาย ขจัด ปิดเป่า บรรเทาภัย ทุกข์ ความหวาดสะดุ้ง ทุกติและความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย

๑.๕.๓ ชาวพุทธในสังคมไทย หมายถึง ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่เป็นชาวไทย อาศัยอยู่ในประเทศไทย

๑.๕.๔ วิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย หมายถึง วิเคราะห์วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ ๔ วิธีของชาวพุทธในสังคมไทย วิเคราะห์ความสอดคล้องกับคัมภีร์พุทธศาสนา วิเคราะห์ความต่างกันระหว่างคัมภีร์พุทธศาสนากับชาวพุทธไทย วิเคราะห์ความเหมาะสมกับจริตนิสัยคนไทย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร

๑.๖.๑.๑ พระญาณวิศิษฐ์สมิทธิวีราจารย์ (สิงห์ ขนดยาคโม) และพระมหาปิ่น ปญฺญาพโล ได้เขียนหนังสือเรื่อง “แบบถึงไตรสรณคมน์กับแบบนั่งสมาธิภาวนา” สรุปความว่า วิธีรักษาพระไตรสรณคมน์ไม่ให้ขาดและไม่ให้เศร้าหมอง ดังนี้คือ (๑) เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเคารพ ๖ ประการคือ เคารพในพระพุทธเจ้า ๑ เคารพในพระธรรม ๑ เคารพในพระอริยสงฆ์สาวก ๑ เคารพในความไม่ประมาท ๑ เคารพในไตรสิกขา ๓ คือศีล สมาธิ ปัญญา ๑ เคารพในปฏิสังขาร คือการต้อนรับ ๑ ต้องเป็นผู้มีความเลื่อมใสในบิณฑบาตพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของตนจริง ๆ ถ้าประมาทเมื่อไร ก็ขาดจากคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น (๒) เว้นจากการนับถือพระภูมิต่าง ๆ คือไม่นับถือภูตผีปิศาจ พระภูมิเจ้าที่ เทวบุตร เทวดา มนต์กลคาถา วิชาต่าง ๆ ต่อไป (๓) ไม่เข้ารีตเดียรถีย์ นิกายอื่น (๔) ไม่นับถือลัทธิศาสนาพราหมณ์ (๕) เป็นผู้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม^๔

๑.๖.๑.๒ พระมหาจรรยา สุทธิญาณโณ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ติสรณะ ที่พึ่งของชาวพุทธ” สรุปความว่า ที่พึ่งทางใจอันสูงสุดของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เรียกว่า “ติสรณะ” ซึ่งแปลตรงตัวว่า

^๔ พระญาณวิศิษฐ์สมิทธิวีราจารย์ (สิงห์ ขนดยาคโม) และพระมหาปิ่น ปญฺญาพโล, แบบถึงไตรสรณคมน์กับแบบนั่งสมาธิภาวนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เบญจผล จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๗-๘.

“แก้วสามประการ” พุทธศาสนิกชนทั้งหลายตั้งแต่สมัยโบราณมา เปรียบเทียบพุทธะ ธรรมะ และสังฆะ กับแก้ว เพราะแก้วเป็นรัตนชาติที่มีค่าสูงสุด เพื่อยกย่องพุทธะ ธรรมะ และสังฆะว่าเป็นที่พึ่งที่มีค่าสูงสุดกว่าที่พึ่งอื่นๆ ดังบทสวดสรรเสริญพระคุณของรัตนทั้งสามประการนี้ว่า นัตถิ เม สรณัง อัญญัง พุทโธ เม สรณัง วรัง แปลว่า ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พุทธะเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า นัตถิ เม สรณัง อัญญัง ธรรมโม เม สรณัง วรัง แปลว่า ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี ธรรมะ เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า นัตถิ เม สรณัง อัญญัง สังโฆ เม สรณัง วรัง แปลว่า ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า^๕

๑.๖.๑.๓ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา” สรุปความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในทศสุตตวรรคว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา ในความไม่ประมาท ในการปฏิสังขาร ธรรม ๖ อย่างเหล่านี้เป็นไปในส่วนวิเศษ” ที่ว่า “เป็นไปในส่วนวิเศษ” หมายถึง เป็นเหตุให้ผู้มีความเคารพในธรรม ๖ ประการนี้มีความเจริญไม่เสื่อม ในโลกนี้มีคนสัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ การงาน และอื่นๆ อีกมากมายจนนับไม่ถ้วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำให้เรามีความเคารพ ไม่ดูเบา ตระหนักในสิ่งมีคุณค่าที่สำคัญเพียง ๖ ประการได้แก่ (๑) ให้มีความเคารพในพระศาสดา คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (๒) ให้มีความเคารพในพระธรรม คือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (๓) ให้มีความเคารพในพระสงฆ์ คือสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (๔) ให้มีความเคารพในการศึกษา คือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา และความรู้อื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและเพื่อสร้างบารมี (๕) ให้มีความเคารพในความไม่ประมาท คือไม่ประมาทในการสร้างบุญบารมี และไม่ประมาทในการดำรงชีวิต (๖) ให้มีความเคารพในการปฏิสังขาร หรือการต้อนรับแขก^๖

๑.๖.๑.๔ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “การนับถือพระรัตนตรัยของชาวพุทธ” สรุปความว่า ไตรสรณคมนั้นอาจเศร้าหมอง แต่ไม่ถึงขาด เพราะเหตุดังต่อไปนี้ ๑. ญาณะ ไม่รู้ไม่เข้าใจในพระรัตนตรัยในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชนไปอย่างไม่รู้ ทั้งไม่ศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา สงสัย เคลือบแคลง ลังเลใจ โลเลใจ ไม่แน่นอนในการถึงสรณะของตน มีฉาญาณะ รู้ผิด เข้าใจผิด เช่นเข้าใจพระรัตนตรัย หรือวัตถุที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัย เป็นอย่างเทพเจ้าหรือของขลัง และเข้าใจการถึงสรณะอย่างการไปขอให้ช่วยอานวยโชคลาภ ปัดรังควาน รักษาโรค เป็นต้น มีฉาปฏิบัติ ปฏิบัติผิดไปจากพระพุทธานุญาต คือปฏิบัติไปในทางอื่น เช่นในทางไสยศาสตร์ ที่เสียหลักพระพุทธศาสนา อนาถะ ประพฤติอย่างไม่เอื้อเพื่อเป็นต้นในพระรัตนตรัย เช่นไม่เอื้อเพื่อเคารพนับถือ แสดงอาการอย่างเฉยเมย คล้ายรังเกียจ

^๕ พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, **ดิสรณะ ที่พึ่งของชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒-๑๓.

^๖ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **ความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมประสานงาน DOU, ๒๕๕๓), หน้า ๘๖-๘๗.

หมิ่นแคลน คล้ายไม่เห็นเป็นสำคัญ และประพุดอย่างประมาทล่วงเกินอื่นๆ ที่เป็นการขาดความเคารพ^๗

๑.๖.๑.๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “พุทธธรรมฉบับปรับขยาย” สรุปความว่า พระพุทธเจ้า เป็นที่ระลึกให้มั่นใจว่า มนุษย์ คือเราทุกคนนี้ มีสติปัญญาความสามารถที่อาจฝึกปรือหรือพัฒนาให้บริบูรณ์ได้ สามารถยังรู้สัจธรรม บรรลุความหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ทุกข์ ลอยเหนือโลกธรรม และมีความดีสูงเลิศ ที่แม้แต่เทพเจ้าและพรหมก็เคารพบูชา ดังมีพระบรมศาสดาเป็นองค์นำ มนุษย์ทั้งหลาย ที่หวังพึ่งเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ถ้ารู้จักฝึกอบรมตนให้ดีแล้ว ก็ไม่มีสิ่งใดที่เทวะและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นจะทำให้ได้ เหมือนดังที่กรรมดีและจิตปัญญาที่พัฒนาดีแล้วของมนุษย์เองจะสามารถทำ พระธรรม เป็นที่ระลึกให้มั่นใจว่า ความจริงหรือสัจธรรมเป็นภาวะที่ดำรงอยู่โดยธรรมดา สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้ารู้จักมองดูรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่มันเป็นจริง นำความรู้ธรรม คือความจริงนั้นมาใช้ประโยชน์ ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายด้วยความรู้เท่าทันสภาวะ และกระทำการที่เหตุปัจจัย ก็จะแก้ไขปัญหาได้ดีที่สุด เข้าถึงธรรม และมีชีวิตที่ดีที่สุด พระสงฆ์ เป็นที่ระลึกให้มั่นใจว่า สังคมดีงาม มีธรรมเป็นฐาน ประกอบด้วยสมาชิกผู้มีจิตใจไว้หรือห่างทุกข์ เป็นอิสระเสรี แม้มีพัฒนาแห่งจิตปัญญาในระดับแตกต่างกัน แต่ก็อยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสมเสมอกันโดยธรรม มีความสามัคคี รวมกัน ร่วมกัน และเกื้อหนุนเสริมกันและกัน ให้ก้าวไปในมรรคสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น มนุษย์ทุกคนมีส่วนร่วมอยู่ร่วมร่วมสร้างสังคมเช่นนี้ได้ ด้วยการรู้ธรรมและปฏิบัติตามธรรม^๘

๑.๖.๒ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๑ เมธี เมธีสถิตินนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงพระรัตนตรัยในปฐมสมณานิสกกสูตร” พบว่า ปฐมสมณานิสกกสูตรพระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่ เจ้ามหานามสากยะปรารภการสรวรรคของเจ้าสรณานิสากยะ ซึ่งมีเนื้อหาที่กล่าวถึงลักษณะของผู้บรรลุธรรมไว้ ๖ ประเภท คือ การระลึกถึงพระรัตนตรัยเป็นบาทฐานมี ๔ ประเภท ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระอนาคามี พระสกทาคามี และพระโสดาบันตามลำดับ สำหรับผู้ที่บรรลุเป็นพระโสดาบัน เรียกว่า ผู้บรรลุธรรมประเภท สัทธานุสรี และการปฏิบัติตามหลักธรรมในอินทรีย์ ๕ ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท สามารถบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันได้เช่นเดียวกัน คือ เป็นผู้บรรลุธรรมประเภท อัมมานุสรี

สำหรับเจ้าสรณานิสากยะที่พระพุทธเจ้าปรารภถึงนั้น เป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยโดยอาศัยพระรัตนตรัยเป็นบาทฐานในการปฏิบัติด้วยจิตตูปบาท ในการบรรลุธรรมตรงตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้คือ หลักธรรมทั้งหลายล้วนรวมลงในอริยสัจ ๔ ทั้งหมด ปฐมสมณานิสกก

^๗ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), การนับถือพระรัตนตรัยของชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕), หน้า ๘๖๔.

สูตรเป็นพระสูตรหนึ่งที่รวมลงในอริยสัจ ๔ ด้วย เพียงแต่ท่านใช้หลักสมณำหน้าการปฏิบัติวิปัสสนา เรียกว่า สมถยานิก^๙

๑.๖.๒.๒ พระมหาเกรียงไกร แก้วไชยะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สรณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า สรณะ หมายถึง ที่พึ่งที่ระลึกซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ยึดถือไว้เพื่อ พึ่งพาอาศัย เพื่อให้เกิดความอุ่นใจสบายใจ และเพื่อความพ้นทุกข์รวมทั้งได้ประสบกับสิ่งที่ตนปรารถนา ที่พึ่งในพระพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย ซึ่งแปลว่าแก้วที่ประเสริฐ ๓ ประการคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ พระรัตนตรัยเป็นสรณะอันประเสริฐ ด้วยเหตุผล ๕ ประการคือ (๑) เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ (๒) เป็นที่พึ่งที่ทำให้บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้ (๓) เป็นเครื่องปกป้องและ จรรโลงชีวิตให้สงบสุข (๔) เป็นแหล่งบุญที่ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติตามได้รับผลบุญยิ่งใหญ่ (๕) เป็นที่พึ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุนิพพาน การพึ่งพระรัตนตรัยที่ถูกต้อง คือการปฏิบัติตามธรรมหรือคำสอนที่ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การทำตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ และสามารถ บรรลุความสุขที่แท้จริง คือ นิพพานในที่สุด^{๑๐}

๑.๖.๒.๓ พระทอง รมมิโก (ปานทอง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการบวช ในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า การบวชในพระพุทธศาสนาหมายถึง การฝึกฝนหรือการพัฒนาตนด้วยการ นำพาตนให้พ้นไปจากภาวะของความเป็นฆราวาส ดำเนินชีวิตที่ทวนกระแสของกิเลส พร้อมกัน นั้นก็มีการฝึกฝนอบรมตนเองทางกาย วาจาและใจให้สูงขึ้นไปถึงภาวะของความพ้นทุกข์ การ บวชมีวิวัฒนาการมาตามลำดับ ๓ สมัย กล่าวคือ สมัยต้นพุทธกาลเป็นการบวชด้วยพระองค์เอง เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เมื่อมีกุลบุตรเข้ามาขอบวชมากขึ้น ภิกษุไม่สามารถนำกุลบุตรไปบวช กับพระพุทธเจ้าเองได้ พระพุทธองค์จึงทรงประทานให้ถึง ไตรสรณคมนเป็นการบวชที่เรียกว่า “ติ สรณคมณูปสัมปทา” ต่อมา มีคนจำนวนมากจากหลายท้องถิ่นมาขอเข้าบวช พระพุทธองค์จึงทรง อนุญาตให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในการรับบวช เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา” การบวชลักษณะ นี้ พระสงฆ์ได้ยึดถือเป็นแบบแผนจนถึงปัจจุบัน โดยมีกระบวนการกลั่นกรองผู้บวชตามพระธรรม วินัย^{๑๑}

๑.๖.๒.๔ อภิสร มีผล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการ เข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา” พบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธา หมายถึง ความ เชื่อซึ่งประกอบด้วยปัญญาและกลั่นกรองในการตัดสินใจ ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัยซึ่งการ เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของพระพุทธศาสนา ศรัทธามีลักษณะ ทำให้ใจผ่องใส ทำให้แล่นไปด้วยดีในการ บรรลุธรรม มูลเหตุให้เกิดศรัทธา ได้แก่ รูป ความเศร้าหมอง เสี่ยง ธรรม ศรัทธามีความสำคัญตาม ความหมายและหน้าที่ คือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติ

^๙ เมธี เมธีสถิตินนท์, “ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงพระรัตนตรัยในปฐมสมณานิสกสูตร”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ก-ข.

^{๑๐} พระมหาเกรียงไกร แก้วไชยะ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสรณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า (1).

^{๑๑} พระทอง รมมิโก (ปานทอง), “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก.

กัมมัญฐาน เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม ศรัทธา ๔ ประเภท ได้แก่ กัมมัสถา วิปากัสถา กัมมัสสกาตาสถา ตถาคตโพธิสถา คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ คือ ๑) ศรัทธาทำให้คนได้อริยทรัพย์ ๒) ศรัทธาทำให้คนข้ามโอฆะ ๓) ศรัทธาทำให้คนบรรลุธรรมของพระอรหันต์ ๔) ศรัทธาทำให้คนผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ในระดับโลกียะ คือปัญญาในระดับที่เป็นความรู้เห็นในเรื่องของโลก ศรัทธาซึ่งเกิดจากพระรัตนตรัยและโยนิโสมนสิการ ความสัมพันธ์ในระดับโลกียะมีความสำคัญและประโยชน์ คือ ทำให้ได้ โลกียปัญญา มีผลต่อการเกิดโลกุตตรปัญญา ยังมีประโยชน์สุดต่อภพปัจจุบันและภพหน้า ความสัมพันธ์ระดับโลกียะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค และเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์ เมื่อพัฒนาระดับปัญญาให้เป็นระดับโลกุตระ จะได้ โลกุตตรปัญญา ปัญญาในโลกุตตรธรรมบรรพชิตใช้สิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา กับการปฏิบัติของตน ส่วนคฤหัสถ์ใช้ทางแห่งการทำความดี ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภavana กับการปฏิบัติของตน ความสัมพันธ์ของศรัทธาในระดับโลกุตระ มีความสำคัญเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติกัมมัญฐาน เพื่อการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน^{๑๒}

๑.๖.๒.๕ อาทิตยา ม้ามณีแดง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการจัดการความกลัวในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความกลัว โดยระลึกถึงพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่หวาดกลัว และสามารถทำให้คนหายจากความกลัว เพราะเป็นผู้ปราศจากกิเลสทั้งหลายที่เป็นเหตุให้เกิดความกลัว วิธีการจัดการกับความกลัวคือการพัฒนาตนเองให้เข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ฝึกจิตใจให้มีความแข็งแกร่งพร้อมที่จะรับมือกับความกลัวที่จะเกิดขึ้น และสามารถจัดการความกลัวที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ โดยอาศัยกระบวนการไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา หลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ หลักของเวสัชชกรณธรรม เป็นต้น การจัดการกับความกลัวตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดผลที่ตามมาในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน เช่น ด้านแนวความคิด ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม ความกลัวแม้เป็นสิ่งที่น่ากลัวก็ไม่ควรกลัวจนเกินไป แต่ควรหาวิธีการจัดการที่ถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นเครื่องมือในการจัดการกับความกลัว เพื่อให้เกิดความกล้าในการพัฒนาตนเองและสังคมตลอดไป^{๑๓}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่า ไตรสรณคมน์ หมายถึง การยึดมั่นในพระรัตนตรัยซึ่งหมายถึงแก้วอันประเสริฐ ๓ ประการ เป็นสรณะหรือเป็นที่พึ่ง ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การถือพระพุทธเจ้าเป็นที่ระลึกทำให้มั่นใจได้ว่า มนุษย์สามารถฝึกฝนตนเองให้มีความดีสูงขึ้นไปได้ การถือพระธรรมเป็นที่ระลึกทำให้มั่นใจได้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นดำเนินไปตามเหตุปัจจัย การถือพระสงฆ์เป็นที่ระลึกทำให้มั่นใจได้ว่า สังคมจะดีงาม ถ้าประพฤติธรรม การยึดมั่นใน

^{๑๒} อภิสร มีผล, “การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก-ข.

^{๑๓} อาทิตยา ม้ามณีแดง, “การศึกษาการจัดการความกลัวในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า (๒).

พระรัตนตรัยนี้เป็นความหมายที่ตรงกับคำว่า ศรัทธา ไตรสรณคมนี้อือเป็นการบวชประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนาด้วย ผลของการเข้าถึงไตรสรณคมนี้อือทำให้คลายความหวาดกลัวและที่สำคัญสูงสุดคือทำให้เข้าถึงบรรลุมรรคผลนิพพาน พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด แต่ยังมีเอกสารหรืองานวิจัยใดที่กล่าวถึงการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทยว่าสอดคล้องกับการเข้าถึงไตรสรณคมน์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก มีขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ(Primary Source) ได้แก่จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย และการเข้าถึงไตรสรณคมน์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ดังกล่าวและศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ(Secondary Source) คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำราและเอกสารการวิจัย เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎกให้มีความละเอียดที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๗.๒ วิเคราะห์ข้อมูลจากข้อ ๑.๗.๑ เพื่อให้เห็นสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และวิเคราะห์วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ ๔ วิธีของชาวพุทธในสังคมไทย

๑.๗.๓ นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาให้ทราบว่าการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทยสอดคล้อง หรือแตกต่างจากหลักการเข้าถึงไตรสรณคมน์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ ทำให้ทราบการวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

บทที่ ๒

สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทย สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย แบ่งรายละเอียดเป็น ๒ หัวข้อใหญ่ คือ สภาพการเข้าถึงสิ่งอื่นนอกเหนือจากไตรสรณคมน์ของคนไทย และสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย ที่แบ่งเป็น ๓ หัวข้อย่อย ได้แก่ ความเชื่อในไตรสรณคมน์ของคนไทย ความรู้จักไตรสรณคมน์ของคนไทย และการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย จะกล่าวไปตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

๑) ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคม

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระองค์ได้ช่วยเหลือได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมในด้านต่างๆ ด้วยการเทศน์อบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไป ตลอดทั้งผู้นำชุมชนผู้ปกครอง ผู้บริหารบ้านเมืองระดับสูง เช่น ทรงให้คำแนะนำปรึกษาชี้แนะในการบริหารจัดการในการปกครอง ให้หลักธรรมในการบริหารจัดการเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ผู้บริหารนักปกครองต่างๆ ก็ได้เข้าเฝ้าขอคำแนะนำสั่งสอนจากพระพุทธองค์ เช่น ภูฏันทะพรหมณ์ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นต้น นอกจากนี้พระพุทธองค์ ยังทรงทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทต่างๆ ให้แก่สังคม เช่น ทรงยุติการสู้รบกันระหว่างกองทัพของสองตระกูล คือตระกูลโกลิยวงศ์และตระกูลศากยวงศ์ เป็นต้น พุทธกิจดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามิได้มุ่งแต่ประกาศพระศาสนาแต่อย่างเดียว แต่ทรงอนุเคราะห์ช่วยเหลือสังคมทุกๆ ด้านที่จะทรงกระทำได้ และไม่ใช่ว่าพระองค์จะทรงผูกขาดการกระทำแต่พระองค์เดียว แต่ทรงแนะนำให้พระสาวกของพระองค์ได้พยายามดำเนินตามรอยพระยุคลบาทด้วย ดังจะเห็นได้จากปฐมโอวาทของพระองค์ในการส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนาที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^๑ จากพุทธบัญญัติดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะพระสงฆ์สาวกนอกจากจะต้องบำเพ็ญประโยชน์ตน(อัตตหิตะ) โดยการประพฤติปฏิบัติชอบปฏิบัติตรง เพื่อให้ตนเองพ้นกิเลสพ้นทุกข์ตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์แล้วยังต้องทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น(ปรหิตะ) คือการอนุเคราะห์สังเคราะห์ประชาชนทั่วไปด้วย ซึ่งก็เท่ากับพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสังคมโดยการที่จะต้องช่วยเหลืออนุเคราะห์สังคมในทุกวิถีทางที่จะทำได้ โดยไม่ยอมให้สังคมดำเนินไปในทางที่ผิดที่จะประสพความเสียหาย เพราะชาดการแนะนำในการแก้ไขที่ถูกต้องเป็นอันขาด

๒) ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

^๑ วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ประชาชนคนไทยประมาณร้อยละ ๙๕ เป็นพุทธศาสนิกชน มีวัดและสำนักสงฆ์มากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศโดยมีวัด

ประมาณ ๓๐,๗๖๔ วัด และมีสำนักสงฆ์ประมาณ ๑๐,๒๕๐ แห่ง มีพระภิกษุสามเณรที่อยู่ประจำมากกว่า ๓๐๐.๐๐๐ รูป ในทุกหมู่บ้านจะมีวัด ๑ ถึง ๒ แห่ง เฉพาะกรุงเทพมหานคร จะมีทั้งวัดใหญ่และวัดเล็กถึง ๔๐๐ กว่าวัด พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพุทธมามกะและเอกราชศาสนาผู้ปฏิบัติทุกศาสนา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธไทย ยิ่งเห็นได้ชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทย นั่นก็คือ พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวพุทธไทยในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมไทยที่มีความสำคัญให้ความหมายและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติไทย^๒

เมื่อพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นพระพุทธศาสนาด้วย เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด และพุทธศาสนิกชน อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์กันกับสังคมไทยแล้ว ไม่ว่าจะในแง่ปรัชญา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือการเมืองก็ตาม ความเกี่ยวพันของแต่ละองค์ประกอบก็ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น เพียงแต่อาจจะมีความสำคัญที่ยิ่งและหย่อนกว่ากันบ้างของแต่ละองค์ประกอบในเมื่อประเด็นปัญหาที่นำมาพิจารณานั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องใดเป็นการเฉพาะ เท่าที่ปรากฏเห็นในปัจจุบันนี้ องค์ประกอบที่เป็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบต่างๆ เช่นในพระสูตร ในชาดก งานเขียน การเทศน์ การสอนหรือการบรรยาย เป็นต้น จะมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนชาวพุทธไทยมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวพุทธไทยยึดถือพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน แบ่งได้เป็น ๒ พวกใหญ่ ดังนี้

(๑) ฝ่ายที่ยึดถือพระพุทธศาสนาแบบยึดตามพระคัมภีร์ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์พระศาสนา เช่น พระสูตรต่างๆ เป็นต้น ผู้ยึดถือและปฏิบัติแนวทางนี้จะปฏิเสธหลักการคำสอนและวิธีปฏิบัติอื่นๆ ที่มีได้อยู่ในพระคัมภีร์ เช่น ความเชื่อในเรื่องภูติผีเทวดา ความเชื่อและการปฏิบัติที่รับมาแปลง หรือปรับปรุงจากลัทธิความเชื่อศาสนาอื่นๆ

(๒) ฝ่ายที่ยึดถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ได้แก่ พวกที่เชื่อและยึดถือหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ที่ได้ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่นและศาสนาอื่นๆ เช่น พราหมณ์ หรือไสยศาสตร์ จนผู้ยึดถือและปฏิบัติไม่อาจแยกแยะออกได้ว่าส่วนใดเป็นหลักคำสอนที่มาจากพระพุทธศาสนาจริงๆ และส่วนใดไม่ใช่ พวกนี้จะเน้นหนักในการปฏิบัติพิธีกรรมหลากหลายและให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมสูง พิธีกรรมในศาสนาจะมีลักษณะทั้งผสมผสานและผสมปนเป เช่น พิธีแต่งงานที่มีทั้งพิธีทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญตักบาตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พิธีทางพราหมณ์ เช่น การสวมมงคล การรดน้ำสังข์ นอกจากนี้ยังอาจจะมีกรเช่นไหว้ศาลพระภูมิ เจ้าที่เจ้าทาง และการไหว้บรรพบุรุษ เป็นต้น ส่วนการปฏิบัติศาสนพิธีของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยยึดตามพระคัมภีร์นั้น มักจะให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมที่เป็นหลักการทางพุทธศาสนาเท่านั้น

^๒ คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕),

โดยสรุปแล้วพระพุทธศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์กันและกันดังนี้

๑. สังคมไทยยอมรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็ยอมให้ศาสนาสำคัญต่างๆ ได้ตั้งอยู่ในประเทศไทยได้ เช่น อิสลาม คริสต์ ฮินดู ซิกข์ เป็นต้น

๒. พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่ช่วยให้เป็นจุดรวมจิตใจของคนไทยอย่างแน่นแฟ้น เป็นเสมือนพลังผูกพันคนในชาติเข้าด้วยกัน ให้ดำรงชีวิตร่วมกันโดยมีความขัดแย้งน้อยที่สุดและเป็นกลไกที่ช่วยจัดปิดเป้าความขัดแย้งและสร้างความสงบในสังคม

๓. สังคมไทยมีความสามารถที่จะนำเอาพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานของชีวิตและหล่อเลี้ยงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงอยู่ได้

๔. สังคมไทยสามารถนำเอาสิ่งที่มีคุณค่าของศาสนาอื่น มาใช้ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนาอย่างไม่ขัดเจน เช่น พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ หรือของขงจื้อ เป็นต้น^๓

๒.๒ สภาพการเข้าถึงสิ่งอื่นนอกเหนือจากไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

ไสยศาสตร์ คือ การเชื่อถือโดยรู้สึกเกรงขามหรือกลัวในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติ หรือในสิ่งลึกลับ อันไม่สามารถจะทราบด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งนั้นอาจจะให้ดีหรือร้ายแก่ผู้ที่เชื่อถือก็ได้

การที่คนเราสนใจไสยศาสตร์นั้นมีมูลเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะความกลัว เช่น กลัวผี กลัวต้นไม้ใหญ่ กลัวภัยพิบัติ กลัวความเจ็บไข้ได้ป่วย และกลัวอุบัติเหตุต่างๆ และเพราะความต้องการ เช่น ต้องการโชคลาภ ต้องการชัยชนะในการแข่งขันความสุข และความปลอดภัย เป็นต้น ส่วนวัตถุประสงค์ในการที่จะเชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อนั้นก็มีอยู่ ๒ ด้านด้วยกัน คือ ในด้านก่อ ได้แก่ การนำมาซึ่งโชคดี ความสำเร็จ ความสุข ความปลอดภัย และในด้านการทำลาย ได้แก่ การมุ่งทำลายสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ เช่น เคราะห์ร้าย ศัตรู โรคภัย ไข้เจ็บ และภัยพิบัติ เป็นต้น

ไสยศาสตร์แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ วิญญาณ ผีสางเทวดา เครื่องรางของขลัง และ โชคลาภ

๑. วิญญาณ ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นนามธรรมที่มีลักษณะคล้ายๆ กับพลังงานทางวัตถุ หากแต่ว่าเป็นพลังงานทางด้านนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา อำนาจการบันดาลของวิญญาณทำให้เกิดโอปปาติกะ (สัตว์ที่ผุดขึ้น) ซึ่งอาจเป็นเทวดา สัตว์นรกหรือเปรตก็ได้ การติดต่อกับโอปปาติกะตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ สามารถทำได้โดย

๑.๑ อาทาสปัญญา คือ เชิญเทวดาในกระจกหรือแก้วแล้วถามปัญหา เช่น ผีถ้วยแก้ว

๑.๒ กุมาริปัญหา คือ เชิญเทวดาเข้าสิงในสรีระของกุมาริ เช่น การเข้าทรง

๑.๓ การเข้าสมาธิติดต่อ ซึ่งผู้ที่จะทำได้ต้องเป็นผู้ที่ได้สมาธิขั้นสูงเท่านั้น

^๓ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๗๗-๗๘.

๒. ผีสาวเทวดา คนไทยมีความเชื่อเรื่องผีว่ามีอยู่มากมายหลายชนิด ทั้งที่ให้คุณและให้โทษ ผีให้คุณที่ได้รับการยกย่องบูชาและเซ่นไหว้ ได้แก่ ผีเรือน ผีบ้าน พระภูมิ เจ้าพ่อหลักเมือง ปู่เจ้าสมิงพราย และปู่โสมเฝ้าทรัพย์ ส่วนผีที่ให้โทษก็มีอยู่มากมาย แต่คนไทย ก็มีวิธีเซ่นไหว้ขอขมาให้ผีมาทำอันตราย บรรดาผีทั้งหลายที่คนไทยรู้จักมานานมีดังนี้คือ

๒.๑ แม่มโสบ เป็นผีที่คนไทยเชื่อว่าคุ้มครองการทำไร่นาให้ได้ผลดี สมควรให้ความเคารพ เมื่อรับประทานข้าวอิ่มแล้วผู้ใหญ่ในสมัยก่อนมักสอนให้เด็กไหว้แม่มโสบทุกครั้ง

๒.๒ นางกวัก เป็นผีผู้หญิงซึ่งคนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกพ่อค้าแม่ค้าเชื่อกันมาก มักมีนางกวักไว้บูชา โดยเชื่อว่าจะทำให้การค้าขายเจริญรุ่งเรืองเพราะมีเสน่ห์กวักมือเรียกให้ลูกค้าเข้าร้านได้มาก มักทำเป็นรูปผู้หญิงกวักมือ แต่งกายแบบสมัยโบราณ คือนุ่งผ้าโจงกระเบน ห่มผ้าแถบสไบเฉียง หวีผมประบ่า

๒.๓ แม่นาง เป็นผีผู้หญิงแก่ มีหน้าที่รักษาเรือ ชาวเรือถือกันว่าแม่นางซึ่งสถิตอยู่ที่หัวเรือเป็นผู้ที่บันดาลแต่ความสุขสวัสดิ์ และให้ความคุ้มครองรักษาพวกเขาตลอดเวลาที่อยู่ในน้ำ

๒.๔ นางตะเคียนหรือพรายตะเคียน เป็นผีผู้หญิงประจำต้นตะเคียนซึ่งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ คนไทยไม่นิยมนำไม้ตะเคียนมาปลูกสร้างบ้าน เพราะกลัวนางตะเคียนสิงอยู่ ใครเคราะห์ร้ายไปซื้อไม้ตะเคียนมาทำเสาต้องรีบจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงทันที คนไทยบางคนเมื่อเห็นเสาดกน้ำมันจะเชื่อว่านางตะเคียนร้องไห้ จำเป็นต้องทำพิธีเซ่นไหว้ขอภัยจากนาง

๒.๕ ผีกระสือ เป็นผีที่เข้าสิงผู้หญิง มีแสงคล้ายไฟแวบแวบอย่างหึ่งห้อย ชอบออกหากินตอนกลางคืนตามที่สกปรก เป็นผีที่อดอยากมาก น้ำลายจึงไหลอยู่เสมอ เชื่อกันว่าผีกระสือกินจุ ตะกละตะกลาม และชอบใช้ผ้าถุงสีดำของผู้หญิงเช็ดปาก

๒.๖ นางตานี เป็นผีผู้หญิงสิงอยู่ในต้นกล้วยตานี คนในสมัยโบราณไม่มีใครปลูกต้นกล้วยนี้ไว้ในบ้าน เพราะกลัวผีตานีหลอก

๒.๗ ผีปอบ เป็นผีที่เข้าสิงในร่างกายคนแล้วแย่งอาหารกินจนคนผ่ายผอมลงทุกวัน และเมื่อกินถึงตับไตไส้พุงแล้วก็ต้องตายในที่สุด โบราณให้สังเกตว่าคนที่ถูกผีปอบเข้าสิงนั้นมักตาขวาง ไม่กล้าสบตาคน และร่างกายจะผอมซูบลงเรื่อยๆ

๒.๘ ผีโหด เป็นผีที่มีรูปร่างเป็นดวงไฟ มีแสงวิบวับ อยู่ตามที่มีน้ำสกปรก ชอบปรากฏตัวตอนกลางคืน เป็นผีขนาดเล็กๆ ไม่ทำร้ายคนให้เดือนร้อนอะไรนัก เพียงแต่หลอกให้คนหลงทางเล่น คือ ทำเป็นส่องทางให้คนเดินตามไปในทางที่ไม่ถูกต้อง^๔

ผีหรือวิญญาณตามคติของชาวไทยพุทธอาจจะแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ ผีดี กับ ผีร้าย ผีดี หมายถึงผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกคนรบกวนมาก อาทิ ไม่เซ่นไหว้ตามธรรมเนียมประเพณี ก็อาจสำแดงตนให้ปรากฏ หรือแสดงอาการให้เห็นว่าโกรธเคืองได้เช่นกัน ผีดีมีหลายชั้นหรือหลายระดับ ที่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากๆ ก็ได้แก่ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษ ซึ่งมักจะอยู่ตามศาลและได้สมญาว่า เจ้าพ่อ ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนั้นก็มี เจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าทุ่ง เจ้าป่า เป็นต้น ที่ห่างไกลออกไปหน่อยก็คือ พวกผีที่กลายเป็นเทวดาทั้งหลาย ซึ่งก็แบ่งออกเป็นมากมาย

^๔ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.udru.ac.th/attachments/elearning/02/13.pdf

หลายชั้น เชื่อกันว่าเทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นต่างๆ ชั้นสูงสุด เรียกว่าชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นหัวหน้าเทวดาทั้งหลาย ส่วนผีร้ายนั้นคือ ผีที่เที่ยวหลอกหลอนและสร้างความหวาดกลัวให้แก่ผู้คนทั่วไป ผีร้ายก็แบ่งออกได้เป็นหลายประเภทเช่นกัน อาทิ ผีตายโหง ผีปอบ ผีกระสือ ผีโคมด ผีกองกอย และเปรต เป็นต้น การป้องกันผีดุร้ายเหล่านี้เช่น คาถา อาคม พระพุทธรูปต่างๆ รวมทั้งทำพิธีกรรมขับไล่ผี เป็นต้น^๕

๓.เครื่องรางของขลัง คนไทยนิยมสร้างพระพุทธรูปองค์เล็กๆ ตลอดถึงรูปของหลวงพ่อดังๆ ที่เรียกกันว่าพระเครื่อง เพื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยจึงนำติดตัวไปในที่ต่างๆ ทั้งเชื่อกันว่า พระเครื่องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะเกิดจากการปลุกเสกของเกจิอาจารย์ทั้งหลายจึงสามารถคุ้มครองผองภัยอันตรายต่างๆ ได้ เช่น มหาอุด คือยิงไม่ออก แคล้วคลาด ยิงออกแต่ไม่ถูก หรือฟันไม่เข้า ตลอดถึงเป็นเสน่ห์ห่มหานิยม ไปไหนก็มีคนรักไม่มีศัตรูเหล่านี้เป็นต้น คนไทยเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องมาก จึงเป็นเหตุให้เกิดการสร้างพระเครื่องมากมาย

๔.โชคลาง คนไทยไม่น้อยยังถือโชคลาง เช่นจะออกจากบ้านได้ยินเสียงจิ้งจกตกก็หยุดไม่ออกไป ขณะเดินทางเห็นแมวดำวิ่งตัดหน้าก็ถือเป็นกลางไม่ดี แมวดำกระโดดข้ามโรงศพ แสดงว่าผีจะเฮี้ยนจะออกอาละวาด นกแร้ง นกแสกมาเกาะที่หลังคาบ้านก็แสดงว่าจำมีคนตาย แมงมุมตอกในบ้าน ใครก็เป็นกลางว่าจะเกิดอุบัติเหตุหรือพลัดพรากจากกัน ถ้าแมงมุมตอกใต้ที่นอนใครก็เป็นกลางว่าคนนอนจะตายหรือเจ็บป่วยสาหัส คนเขมนตาซ้ายจะมีอันตราย แต่ถ้าเขมนตาขวาจะได้ลาภ^๖

๒.๓ สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๒.๓.๑ ความเชื่อในไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

คนชาติไทยได้รับนับถือพระพุทธศาสนามาตลอดเวลาช้านาน สังคมไทยทุกระดับได้รับหลักในพระพุทธศาสนาเข้าไว้มาก จนกล่าวได้ว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้มาเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นเนื้อหาสำคัญของสังคมไทย บังเกิดเป็นระบบความเชื่อถือ ระบบความเคารพนับถือเชื่อฟัง ระบบตั้งสังคมขึ้นด้วยการปฏิบัติหน้าที่เกื้อกูลต่อกัน ระบบความประพฤติ ระบบแสงบุญ ระบบบ้านและวัด ระบบการปกครอง ระบบความเป็นไทยซึ่งเป็นไทแก่ตน เป็นต้น ระบบความเชื่อถืออันนี้ ที่สำคัญก็คือความเชื่อถือในพระรัตนตรัย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือระบบการมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะหรือการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เรื่องสรณะนี้เป็นเรื่องสำคัญสมควรที่จะกล่าวให้เป็นที่เข้าใจกัน เพราะสรณะในพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สังคมไทยเป็นอันดับแรก สังคมไทยจะเป็นสังคมพุทธขึ้นก็เพราะถึงหรือมีสรณะนี้เอง ทุกคนคงจะเคยได้เห็นพิธีทำบุญในพระพุทธศาสนาต่างๆ เริ่มแรกจะมีการขอสรณะและศีลแล้วพระภิกษุรูปหนึ่งจะเป็นผู้ให้สรณะและศีล ด้วยกล่าวนำให้ว่า นโม พุทธ ไปโดยลำดับดังนี้

^๕ สนิท สมักรการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มนุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔-๕๕.

^๖ พิน ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๖๑), หน้า ๔๗-๔๘.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น) (ว่า ๓ จบ)

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)๑

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

ทุติยัมปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ (แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ทุติยัมปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ (แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

ทุติยัมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ (แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

ตติยัมปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ (แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ตติยัมปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ (แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

ตติยัมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ (แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

สรณคฺคณํ นิฏฺฐิตํ (การถึงสรณะจบแล้ว)^๗

ต่อจากนี้เป็นการให้ศีล โดยทั่วไปก็คือศีล ๕ ซึ่งจะยังไม่กล่าวในตอนี้ การให้และการรับสรณะเริ่มตั้งแต่ นโม ใช้ให้และรับกันด้วยภาษาบาลี ไม่แปล น่าจะเป็นเพราะถือว่าเข้าใจความกันทั่วไปแล้วทั้งใช้อยู่บ่อยๆ ในการบำเพ็ญกุศลที่มีพระสงฆ์หรือเมื่อพระภิกษุจะแสดงพระธรรมเทศนา โดยปกติมีการขอและรับสรณะและศีลก่อนเสมอ เรื่องการใช้แต่ภาษาบาลีนี้ ในสังฆกรรมของพระสงฆ์ต้องใช้ภาษาบาลีตามพระวินัย และโดยปกติก็ไม่แตกต่างกัน ในการสวดมนต์หรือเจริญพระพุทธมนต์ในพิธีต่างๆของพระสงฆ์ก็ใช้สวดด้วยภาษาบาลี โดยปกติก็ไม่แปลเช่นเดียวกัน ผู้ที่มีได้ศึกษาภาษาบาลีหรือศึกษาให้รู้ความมาก่อน ทั้งพระผู้สวดทั้งผู้ฟังก็ย่อมจะไมรู้เรื่อง แต่ก็คงนิยมให้สวดกันอย่างนี้มากกว่าจะให้สวดด้วยภาษาไทย ดูเหมือนจะมีได้ประสงค์ฟังกันให้รู้ธรรมในบทสวด เมื่อประสงค์จะรู้ธรรมก็ฟังพระธรรมเทศนาหรืออ่านศึกษาอีกทางหนึ่ง การสวดมนต์ก็กลายมาเป็นพิธีทำบุญหรือบำเพ็ญกุศล การขอและรับสรณะกับศีลซึ่งเป็นเบื้องต้นของพิธี ก็เลยกลายเป็นขอและรับเป็นพิธีไปด้วย คือไม่ประสงค์จะรู้ความ ว่าตามๆ ไปพอเป็นพิธีเท่านั้น ทำให้ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมาย

ในคำถึงสรณะนั้น มีวัตถุคือสิ่งที่ถึงเป็นสรณะ ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ทุกคนคงเห็นว่า คำเหล่านี้มิใช่ภาษาไทย คือ สรณะ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ถึงที่ว่าแปลออกไปเป็นภาษาไทย ก็คงมิใช่ภาษาไทยแท้ๆ เรียกว่าแปลทับศัพท์ คือนำศัพท์บาลีนั้นแหละมาใช้เป็นภาษาไทยหรือในภาษาไทย คำแปล นโมที่ว่า “...แด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น” พระนามของพระพุทธเจ้า ในคำแปลนี้ก็เป็นภาษาบาลีเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ หนังสือธรรม พระธรรมเทศนา ย่อมมีศัพท์ธรรมเป็นภาษาบาลีอยู่เป็นอันมาก นี่เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปอ่านหรือฟังไม่รู้ไม่เข้าใจ ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และโดยปกติก็ไม่ชอบอ่านไม่ชอบฟังธรรมอยู่แล้ว ก็เลยยิ่งเป็นเหตุให้อ้างเป็นข้อสำคัญ อย่่างไรก็ดี ข้อนี้ก็เป็เหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนเป็นอันมากไม่รู้ไม่เข้าใจ พระพุทธศาสนา

^๗ คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง, **นักธรรมชั้นตรี วิชาศาสนพิธี**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐-๒๒.

ทางแก้นั้นจะต้องช่วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ผู้มีหน้าที่แสดงธรรม พยายามใช้ศัพท์แสงให้น้อยลง พยายามแสดงด้วยภาษาไทยที่คนทั่วไปเข้าใจง่าย แต่จะไม่ให้ใช้ศัพท์ธรรมบ้างเลยนั้นหาได้ไม่ เพราะศัพท์ธรรมหรือแม้คำพูดที่ใช้ศัพท์บาลีสันสกฤตก็มีอยู่ไม่น้อย

๒. ฝ่ายบุคคลทั่วไปก็พยายามศึกษาหาความเข้าใจในศัพท์ธรรมหรือศัพท์ต่างๆ ที่ใช้บ่อยๆ ในภาษาไทย เพราะเหตุดังกล่าวในข้อ ๑^๙

ยกตัวอย่าง คำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คำเหล่านี้แปลออกมาเป็นไทยให้เป็นคำสั้นๆ และกินความทั้งหมดหาได้ไม่ เช่นจะแปลพระพุทธว่า “พระผู้รู้” ก็กินความไม่หมด ทั้งฟังดูเป็นคำพื้น ใครๆ ที่มีความรู้อะไรสักหน่อยก็เรียกกันว่า ผู้รู้ ไม่เป็นสาธารณะจริงๆ จึงสู้แปลทับศัพท์ลงไปว่าพระพุทธะไม่ได้ ถึงอย่างนั้น พระพุทธะก็มีหลายจำพวก จึงเติมคำว่า “เจ้า” เข้าข้างท้ายเป็นพระพุทธเจ้า หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธะ คือ พระผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม ตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น ได้แก่องค์พระบรมศาสดาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายแต่พระองค์เดียวตามพุทธประวัติพระองค์ทรงเป็นเจ้าด้วย ไม่หมายถึงพระปัจเจกพุทธะ คือ พระผู้ตรัสรู้เองแล้วไม่สั่งสอนใครตั้งเป็นพระศาสนาขึ้น และพระอนุพุทธะ คือ พระผู้ตรัสรู้ตามคือพระอรหันตสาวกทั้งหลายคำว่าพระธรรมยังมีความหมายกว้างขวางมาก ยากที่จะหาคำแปลอะไรๆ มาใช้ให้กินความทั้งหมดได้ส่วนคำว่าพระสงฆ์ ถ้าแปลว่า “หมู่” ฟังดูก็เป็นคำดาษคีนสาธารณะทั่วไป สู้ทับศัพท์ลงไปว่าพระสงฆ์ไม่ได้ อีกคำหนึ่ง คือคำว่า “สภาวะ” แปลกันสั้นๆ ว่า “ที่พึ่ง” ก็เป็นคำที่เป็นสาธารณะไปอีกเหมือนกันเพราะที่พึ่งของแต่ละคนย่อมมีอยู่เป็นอันมาก ซึ่งอาจเรียกว่าที่พึ่งได้ แต่จะเรียกว่า “สภาวะ” ไปทั้งหมดหาได้หาความเข้าใจ ในที่นี้จะอธิบายเรื่องสภาวะที่เข้ามาสู่สังคมไทย จึงจะเริ่มอธิบายความหมายของคำว่าสภาวะก่อน แล้วจะขยายออกไปถึงพระรัตนตรัยที่เข้ามาสู่สังคมไทยโดยฐานเป็นสภาวะในลักษณะอย่างไร คำว่า “สภาวะ” แปลตรงกันโดยมากกว่า “ที่พึ่ง” มีคำแปลเก่าขยายออกไปว่า “ที่พึ่งกำจัดภัย” ก็มี แปลเป็นคำคู่ว่า “ที่พึ่งที่ระลึก” ก็มี แปลว่า “ที่พึ่งที่นับถือ” ก็มี “ที่ระลึกนับถือ” ก็มี อันที่จริงคำแปลเหล่านั้น ก็มีเหตุผลมีหลักฐานที่อ้างอิงอยู่เหมือนกัน คือ ทำไม คนเราจึงต้องมีสภาวะ “ที่พึ่ง” ขึ้นนี้พระพุทธเจ้าและนักปราชญ์อื่นๆ เป็นอันมากแสดงว่าเพราะ “ภัย” คือ ความกลัว หรือ สิ่งที่พึ่งกลัว ความกลัวนี้เองทำให้คนเราแสวงหาที่พึ่งหรือสภาวะเพื่อช่วยให้พ้นภัย ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า “มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว จึงถึงสภาวะกันเป็นอันมาก คือ ภูเขา ป่า สวน และต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลาย”^{๑๐} ฉะนั้นจะแปลว่า ที่พึ่งกำจัดภัย หรือที่พึ่งป้องกันภัย ที่พึ่งเพื่อช่วยให้พ้นภัยก็ใช้ได้ แต่ถ้าใช้คำว่ากำจัด ก็ต้องทำความเข้าใจว่าหมายความว่ากำจัดความกลัวในจิตใจ ทำให้ภัยกลัวกลัวหาย ยกตัวอย่าง ทำให้ภัยความกลัวตาย ให้ภัยความกลัวผี เป็นต้น บัดนี้จึงโยงมาถึงเหตุผลในคำว่า “ที่ระลึก” คือ เมื่อเกิดความกลัวขึ้น ถ้าจิตใจมีที่พึ่งยึดเหนี่ยว ก็จะหายกลัวได้

^๙ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นต์ จำกัด (มหาชน)), หน้า ๑๓

^{๑๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), หลักพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๕.

^{๑๑} พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๘๘/๙๒.

เปรียบเหมือนคนตกน้ำ เมื่อได้พบเกาะขึ้นเกาะได้ก็พ้นภัย ไม่ต้องจมน้ำตาย ที่ฟังดังนี้จึงเป็นเหมือนเกาะสำหรับเป็นที่พ้นภัยของคนเรือแตกในทะเล ทำไมจิตใจจึงจะพบที่พึ่งได้ ก็ต้องนึกขึ้นได้ถึงที่พึ่งและระลึกถึง คือ จิตใจแล่นไปถึงที่พึ่งเป็นที่พึ่งหรือเป็นเกาะกู้จิตใจจากความกลัว ในพระสูตรหนึ่งกล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องเทวาสุรสงคราม คือ สงครามระหว่างเทพและอสูร ในสงครามนั้นท้าวสักกะจอมเทพได้เรียกประชุมพวกเทพทหารตรัสอบรมวิธีแก้ความกลัวในเมื่อเข้าสู่สนามรบด้วยให้มองดูยอดธงของพระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพหรือของเทพผู้ใหญ่องๆ ลงมา ฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงสอนภิกษุผู้เกิดความกลัวเมื่อเข้าไปอยู่ป่า เป็นต้น ให้ระลึกถึงพระองค์ หรือพระธรรม หรือพระสงฆ์ แล้วจะหายกลัว ฉะนั้น คำว่า สรณะ จะแปลว่า “ที่พึ่งที่ระลึก” ก็ใช้ได้เหมือนกัน และเพราะเหตุดังกล่าว จึงเป็นที่นับถืออย่างสูงสุด ฉะนั้นจะแปลว่า “ที่พึ่งที่นับถือ” หรือ “ที่ระลึคนับถือ” ก็ไม่ขัดข้อง แต่ควรถือคำว่า “ที่พึ่ง” เป็นคำแปลที่เป็นหลัก ที่พึ่ง ซึ่งเป็นสรณะนี้โดยตรง หมายถึงที่พึ่งทางจิตใจ และสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งได้จริงก็ต้องเป็นสิ่งที่เชื่อได้ตามเหตุผล เป็นสิ่งที่รู้ได้ตามเหตุผล ตามเป็นจริง คือเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและปัญญาได้นอกจากนี้ จะต้องเป็นสิ่งที่เคารพนับถือได้อย่างสนิทใจ และสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งได้จริงนั้น จะเป็นที่พึ่งได้ในสถานอะไรบ้าง เป็นข้อที่ควรจะต้องกล่าว

ดังที่ได้ทราบอยู่แล้ว สรณะในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้เป็นวัตถุ คือเป็นสิ่งที่พึ่งถือว่าเป็นสรณะคือที่พึ่ง ทั้ง ๓ นี้เป็นที่เชื่อเป็นที่รู้จักกันในสังคมไทยอย่างไร และนับถือเป็นที่พึ่งในสถานอะไร จะว่าถึงเป็นที่เชื่อกันก่อน พระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่คนไทยเรามี ๒ สาย คือ สายเถรวาทหรือที่อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “หินยาน” กับสายอากงริยวาท หรือที่ฝ่ายนี้เรียกตนเองว่า “มหายาน” แต่บัดนี้คนไทยส่วนใหญ่ไม่นับถือสายเถรวาท จึงกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้มีพระองค์อยู่จริงดังที่แสดงไว้ในพุทธประวัติ ประสูติที่ลุมพินีวัน บัดนี้อยู่ในประเทศเนปาล เป็นโอรสกษัตริย์ศากยวงศ์ ได้ทรงสละโลกออกบวชแสวงหาทางพ้นทุกข์ ที่แรกทรงปฏิบัติตามทางที่สั่งสอนกันในลัทธิศาสนาต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่ทรงพอพระหฤทัย ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ได้จริง จึงทรงแสวงหาทางใหม่ด้วยพระองค์เอง ในที่สุดทรงพบทางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ข้อปฏิบัติเป็นทางกลาง” ทรงปฏิบัติในทางนี้จึงได้ตรัสรู้พระธรรม คือ ความจริง รวมเข้าในอริยสัจ ๔^{๑๑} จึงทรงพอพระหฤทัยว่า “รู้ละ” เป็นเหตุให้ได้พระนามที่เรียกกันต่อมาว่าพระพุทธะ แปลว่า “พระผู้ตรัสรู้” ซึ่งคนไทยเราเรียกว่า “พระพุทธเจ้า” แล้วได้เสด็จเที่ยวไปประกาศพระธรรมที่ได้ตรัสรู้ สั่งสอน ดังที่เรียกต่อมาว่า พระพุทธศาสนา แปลว่า คำสั่งสอนของพระพุทธะ ได้มีผู้ฟังที่ได้ความรู้ในธรรมขึ้นประกาศตนนับถือพระองค์เป็นพระศาสดา บางจำพวกก็ออกบวชตามพระองค์ บางจำพวกก็มีได้ออกบวช คงอยู่ครองเรือนเป็นชาวบ้าน จึงได้เกิดมี “รัตนะ” คือ “วัตถุ หรือสิ่งที่เป็นยินดีปลื้มใจอันประเสริฐสูงสุด” หรือที่ไทยเราเรียกว่า “แก้ว อันประเสริฐสูงสุด” ขึ้น ๓ อย่าง คือ ๑ พระพุทธะ คือ พระพุทธเจ้า ๒ พระธรรม คือ ความจริงที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วทรงแสดงสั่งสอนจึงรวมถึงคำสั่งสอนด้วย ๓ พระสงฆ์ คือ หมู่แห่งผู้ฟังของพระองค์กำหนดด้วยความรู้เข้าถึงธรรมเป็นสำคัญ แต่ต่อมามักพูดหมายกันถึงหมู่แห่งพระภิกษุ ซึ่งเป็นผู้ออกบวชตามพระองค์และได้ช่วยสั่งสอน รักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน รัตนะทั้ง ๓ นี้เนื่องกันอิงอาศัยกัน สมดังพระราชนิพนธ์ของ

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔-๑๖.

นี้ว่าท่านโปรดละคร หัวหมู เดียวนี้ว่าท่านโปรดไข่ พระร่วง (วัดมหรณพาราม) ท่านโปรดตะกร้อ เป็นต้น ดังนั้น ความศักดิ์สิทธิ์จึงเนื่องมาถึงข้อ ๒ คือ

ความมีวิญญานจิตใจ คือ เป็นที่นับถือเหมือนอย่างพระพุทธรูปนั้นมีวิญญานมีชีวิตจิตใจ ซึ่งรับรู้อะไรๆ ได้ เหมือนอย่างบุคคลหรือเทพ แต่คติทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาทนี้แสดงว่า พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่มีวิญญานไปเกิดอีก เพราะสิ้นภพสิ้นชาติ ถึงดังนั้น ผู้ที่นับถือทางวิญญานอันศักดิ์สิทธิ์ก็ยังกล่าวว่า พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญมีเทพรักษา ดังที่เรียกว่าเทพสิงสถิตอยู่ และเทพนี้เองเป็นผู้ช่วยดลบันดาลอะไรต่างๆ

อันที่จริง ความมีวิญญานหรือความมีชีวิตจิตใจ น่าจะเป็นหลักของปฏิมารกรรมอย่างหนึ่ง คือในการปั้น แกะสลัก หรือหล่อรูปบุคคล ให้ดูเหมือนอย่างมีวิญญานหรือมีชีวิตจิตใจ เป็นสิ่งที่ต้องการในปฏิมารกรรม เมื่อนายช่างใส่วิญญานหรือมีชีวิตจิตใจเข้าไปในรูปปั้นรูปแกะหรือรูปหล่อได้สำเร็จก็เป็นความสำเร็จในประการสำคัญอย่างหนึ่ง หมายความว่าทำให้ดูเหมือนอย่างมีวิญญานหรือมีชีวิตจิตใจ ในการสร้างพระพุทธรูปต้องประสบปัญหาทั้งส่วนพระกาย และจิตใจ ว่าถึงส่วนพระกายย่อมเป็นดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า “...ด้วยการทำพระพุทธรูปมีข้อสำคัญบังคับอยู่ ๒ อย่างคือ อย่างหนึ่ง จะต้องคิดให้แปลกจากรูปภาพของผู้อื่นๆใครเห็นให้รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้า กับอีกอย่างหนึ่ง จะต้องให้งามชอบใจคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา...ที่สามารถให้คนทั้งหลายนิยมยอนนับถือว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้าได้ ต้องนับถือว่าเป็นความคิดฉลาดแท้ทีเดียว” ส่วนทางจิตใจ ก็ต้องบรรจุวิญญานหรือมีชีวิตจิตใจเข้าไปในพระพุทธรูปเช่นเดียวกัน คือให้ดูเหมือนมีวิญญานหรือมีชีวิตจิตใจ พุดง่ายๆ ว่าให้ดูเหมือนคนเป็นให้มากที่สุด และจะต้องให้ดูว่ามีจิตใจประกอบด้วยพระคุณ คือพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ คือให้ดูเหมือนกับว่าทรงเป็นผู้รู้ เป็นผู้บริสุทธิ์ และเต็มด้วยกรุณา ทั้งนี้ก็ต้องประกอบด้วยลักษณะทางพระกาย เช่นพระพักตร์ และท่วงท่าเป็นต้นของพระพุทธรูป ความสำเร็จดังกล่าวทั้งปวงมีอยู่ในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมากที่สุด ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี ได้กล่าวไว้ในเรื่องศิลปะสมัยสุโขทัยตอนหนึ่งว่า“เศียรพระพุทธรูปแบบที่ดีที่สุดของสมัยสุโขทัยนั้นปั้นขึ้นอย่างวิจิตรงดงามยิ่งทำให้บังเกิดความรู้สึกนึกคิดคล้ายภาพทิพย์ในสรวงสวรรค์ ช้ำยังเน้นให้เห็นความมีชีวิตจิตใจของพระพุทธรูปเด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยเส้นขนานอันพวยพุ่งอ่อนหวานของรอยยิ้มพระโอษฐ์ ฐานพระนาสิก และเส้นขอบพระเนตร”^{๑๓} ฉะนั้น พระพุทธรูปอันเกิดจากปฏิมารกรรมอย่างประณีตบรรจงดังกล่าว ประกอบกับสันดานแห่งจิตใจคนทั้งปวงยังมีความเชื่อถือวิญญานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝังอยู่ จึงทำให้เกิดความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์และความมีวิญญานจิตใจ และเชื่อว่าเพราะมีความศักดิ์สิทธิ์และมีวิญญานจิตใจ จึงเป็นสรณะ คือ ที่พึ่งกำจัดภัย หรือป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ได้จริง อนึ่ง ยังมีพิธีพุทธาภิเษก หรือ ปลุกเสกพระพุทธรูป ที่ช่วยให้เกิดความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น คำว่า “พุทธาภิเษก” เป็นคำที่ใช้เลียน “ราชาภิเษก” ราชาภิเษก คือ ถวายน้ำรดหรือสร่งให้เป็นพระราชา พุทธา

^{๑๓} ศิลป พีระศรี, ปาฐกถาศิลป์ พีระศรี ครั้งที่ 13 ประจำปี พ.ศ. 2551 เรื่อง ศิลปะสมัยสุโขทัย : ก่อนสมัย-ในสมัย-เมื่อสิ้นสมัย, (กรุงเทพมหานคร: เยาวเรศการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า 23.

ภิเชก จึงแปลตามศัพท์ว่า รดน้ำให้พระพุทธเจ้า แต่มีได้หมายความว่ารดน้ำตรงๆ แต่หมายความว่า ตรีสรู คือ บรรลุความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระอาจารย์ได้รวบรวมข้อความที่กล่าวถึงพระรูปกาย และพระธรรมกายทั้งหมดของพระพุทธเจ้ามาตั้งชื่อว่า “พุทธาภิเชก” พุดง่าย ๆ ก็คือประมวลพระพุทธรูปคุณสวดพุทธาภิเชก ก็คือสวดพระพุทธรูปคุณบใหญ่ หรือสวด อิติปิโส บทใหญ่นั้นเอง ปลุกเสก ก็คือ พระอาจารย์นั่งระลึกถึง พระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เพ่งตรงไปที่พระพุทธรูป การทำพิธีพุทธาภิเชก หรือ ปลุกเสกดังนั้นก็เพื่อประกอบพิธีรับรองว่าวัตถุนั้นสมมุติขึ้นเป็นพระพุทธรูปปฏิมา แต่ผู้ที่ปรารถนาความศักดิ์สิทธิ์ก็มุ่งให้พระคุณทั้งปวงประดิษฐานเข้าไปในวัตถุ คือพระพุทธรูปปฏิมานั้นๆ ด้วยอำนาจจิตพระอาจารย์ผู้ปลุกเสก

ยังมีพิธีอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า “เบิกพระเนตรพระ” คือ เมื่อสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ก็นิยมมีพิธีเบิกพระเนตร บทสวดในการนี้ว่าดังนี้ “จกขั อุตปาติ (จักขุผุดขึ้น) ญาณ อุตปาติ (ญาณผุดขึ้น) ปัญญา อุตปาติ (ปัญญาผุดขึ้น) วิชา อุตปาติ (วิชาผุดขึ้น) อาโลโก อุตปาติ (ความสว่างผุดขึ้น)” อันที่จริง ก็เป็นการแสดงรับรองว่าวัตถุนั้นเป็นพระพุทธรูปขึ้นแล้ว เพราะเมื่อจักขุเป็นต้นเกิดขึ้นในอริยสัจ ๔ ก็เป็นพระพุทธเจ้า ดังบทสวดนั้นที่คัดมาจากธรรมจักรปฐมเทศนา

ความเชื่อที่กลายมาเป็นความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และในความมีวิญญานจิตใจแม้จะกลายมาไกลจากหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่ก็กลายมาหาส้นดานทางจิตใจเดิมของบุคคลทั้งปวง จำต้องแก้ไขด้วยศึกษาปรับปรุงความเชื่อของตนๆ ให้เข้าหาหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง คือ เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายรวมถึงเชื่อธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และโดยเฉพาะก็คือ เชื่อในกรรม เชื่อในผลของกรรม เชื่อในความที่ทุกๆ คนมีกรรมเป็นของตนเอง ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้

๒.๓.๒ ความรู้จักไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

คนไทยรู้จักสรณะทั้ง ๓ นี้มาช้านานจากการแผ่มาถึงแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านได้เขียนไว้ว่า พระพุทธศาสนาทั้งสายเถรวาทและสายอักษรวาทหรือมหายานได้แผ่ออกมาจากอินเดียมาสู่นานาประเทศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแสดงไว้ในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า “พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในประเทศไทยนี้แต่เมื่อใด ชื่อนี้กล่าวกันเป็นหลายอย่าง บ้างว่ามาประดิษฐานในคราวเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชให้เที่ยวสอนพระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ บ้างว่ามาต่อภายหลังสมัยนั้นช้านาน ถ้าว่าตามหลักฐานอันมีโบราณวัตถุปรากฏประกอบกับเรื่องพงศาวดารรู้ได้แน่ชัดว่าพระพุทธศาสนา มาประดิษฐานในสยามประเทศแต่สมัยเมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติลาว (ละว้า) ราชธานีตั้งอยู่ ณ เมืองนครปฐมซึ่งเรียกนามในสมัยนั้นว่าเมือง ทวารวดี ด้วยมีพุทธเจดีย์ใหญ่น้อยเช่นพระปฐมเจดีย์เป็นต้นปรากฏอยู่เป็นสำคัญ”^{๑๔} ...เมื่อเกิดลัทธิมหายานแพร่หลายในอินเดีย พวกชาวอินเดียก็พาลัทธิมหายานมาเที่ยวสอนตามประเทศเหล่านี้เหมือนเคยสอนศาสนามาแต่หนหลัง แต่มาสอนที่เกาะสุมาตราก่อน แล้วจึงเลยไปสอนที่เกาะชวาและประเทศกัมพูชา บางทีจะมีชาวอินเดียอีกพวกหนึ่งมาจากมคธราชพา

^{๑๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (ไม่ปรากฏ), หน้า ๗๘.

พระพุทธศาสนาเถรวาทมาเที่ยวสั่งสอนในประเทศพม่า มอญ ตลอดจนกรุงทวารวดี”^{๑๕} ในหนังสือเรื่องวัฒนธรรม โดย พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวถึงชนชาติไทยสมัยในประเทศจีนไว้ว่า “ไทยเป็นชื่อรวมของชนชาติหนึ่งซึ่งเดิมทีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศจีน ได้แม่น้ำแยงซีเกียงลงมา เพราะในดินแดนที่กล่าวนี้ยังมีชนชาติไทยเหลือตกค้างอยู่...ต่อมาสมัยหลังในระยะเวลา ๑,๓๐๐ ปีที่ล่วงมานี้ ไทยในตอนใต้ของประเทศจีน คือแคว้นยูนนาน ในปัจจุบันนี้สามารถรวมกันเป็นประเทศชาติขึ้นได้ จีนเรียกว่าประเทศน่านเจ้า แปลว่าเจ้าทิศใต้...ในจดหมายเหตุของจีนกล่าวเรื่องวัฒนธรรมของน่านเจ้าได้โดยพิสดาร...ในจดหมายเหตุของจีนที่อ้างมาข้างต้นนี้ ไม่กล่าวถึงเรื่องศาสนาและเรื่องหนังสือว่า มีอย่างไรไปได้ความจากหนังสือฝรั่งเรื่องหนึ่ง ว่าประเทศน่านเจ้านับถือพุทธศาสนาในลัทธิมหายาน เพราะพบรูปหล่อเป็นรูปโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่หลายรูป...ชนชาติไทยจึงได้อพยพกันลงมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแหลมอินโดจีนเห็นจะเป็นเวลานานมาอย่างน้อยก็ตั้ง ๑,๕๐๐ ปีขึ้นไป การอพยพเป็นธรรมดาที่ย่อมเป็นพวกน้อยๆ หยอยกันมาเป็นคราวๆ ตามยุคสมัยแล้วแต่เหตุการณ์ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์บังคับ และจะอพยพกันมาเป็นครั้งใหญ่ก็คงเป็นในสมัยอาณาจักรน่านเจ้าถูกกองทัพของพระเจ้ากุบไลข่านยกมาตีแตก...”^{๑๖} ตามหนังสือที่อ้างมานี้รวมความว่า คนชาติไทยได้รู้จักสรีระทั้ง ๓ จากพระพุทธศาสนาที่แผ่เข้ามาถึงถิ่นที่อยู่จะมีพระสงฆ์นำเข้าไปหรือชาวประเทศข้างเคียงคือจีนนำเข้าไปก็ตามทั้งจากถิ่นที่อพยพเข้ามา เพราะได้มีพระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาตั้งอยู่ก่อนแล้ว ทั้งได้มีพระพุทธศาสนาสายต่างๆ แผ่เข้ามาในอันดับต่อมาอีกหลายครั้ง ดังมีกล่าวสรุปรวมในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า “และยังมีพุทธเจดีย์ที่แห่งอื่นในประเทศสยามนี้ ซึ่งลักษณะต่างกันพอเป็นที่สังเกตว่าลัทธิต่างๆ อันเกิดขึ้นในการถือพระพุทธศาสนาได้มาถึงประเทศสยามต่อมาโดยลำดับเป็น ๔ ยุคด้วยกัน”

ในขั้นแรก พระภิกษุสงฆ์หรือบุคคลผู้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาหรือผู้สอนพระพุทธศาสนา คงจะได้แสดงแนะนำให้รู้จักสรีระทั้ง ๓ เมื่อว่าตามคติทางเถรวาทดั่งที่นับถือกันในประเทศไทย ปัจจุบัน ก็คงจะได้เล่าพระประวัติของพระพุทธเจ้า แสดงถึงพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้และทรงสั่งสอน และแสดงถึงพระสงฆ์ว่าคือหมู่แห่งสาวกคือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้สืบทอดพระพุทธศาสนามาอย่างไรข้อสำคัญนั้น คือต้องแสดงให้รู้และให้เกิดศรัทธาคือความเชื่อและปสาทะ คือความเลื่อมใสว่าวัตถุทั้ง ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นรัตนะ คือ เป็นสิ่งประเสริฐ และรับนับถือเป็นสรีระ การรับนับถือรัตนะทั้ง ๓ เป็นสรีระนี้แหละ คือ การนับถือพระพุทธศาสนา เป็นวิธีที่ได้ปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล วิธีปฏิบัติมีดังนี้

แสดงประกาศตนเองถึงรัตนะทั้ง ๓ เป็นสรีระ วิธีนี้มีใช้ตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล คือ เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงแสดงธรรมสั่งสอนคนทั้งหลาย ผู้ฟังที่ได้ความรู้ซาบซึ้งในรสพระธรรม ก็กล่าวแสดงประกาศตนอย่างนั้นเช่นที่เล่าไว้ในพุทธประวัติ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาแรกอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี บุตรแห่งเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อว่ายาสะ ได้ออกไปเฝ้าฟังธรรมไม่กลับบ้าน “ฝ่ายมารดาของยาสกุล

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

^{๑๖} พระยาอนุมานราชธน, **เรื่องวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: กองวัฒนธรรม, ๒๔๙๖), หน้า ๔๔-

บุตร เวลาเข้าขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูก จึงบอกแก่เศรษฐีผู้สามีให้ทราบ เศรษฐีใช้คนให้ไปตามหาใน ๔ ทิศ ส่วนตนออกเที่ยวหาด้วย เผอิญเดินไปในทางที่ไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้เห็นร่องเท้าของลูก ตั้งอยู่ ณ ที่นั้นแล้วตามเข้าไปใกล้ ครั้นเศรษฐีเข้าไปถึงแล้ว พระศาสดาตรัสเทศนาอนุปพพิกาและ อริยสัจ ๔ ให้เศรษฐีได้เห็นธรรมแล้ว เศรษฐีทูลสรรเสริญธรรมเทศนา แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกว่า “ข้าพเจ้าถึงพระองค์กับพระธรรม และภิกษุสงฆ์เป็นสรณะที่ระลึกที่นับถือ ขอพระองค์จงจำข้าพเจ้า ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป “เศรษฐีนั้นได้เป็นอุบาสก อังพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ครบทั้ง ๓ เป็นสรณะก่อนกว่าชนทั้งปวงในโลก” ในการแสดงตนเป็น พุทธมามกะ พุทธมามิกา ในบัดนี้ ก็ใช้วิธีนี้ คือผู้แสดงกล่าววาจาแสดงตนต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์ว่า เป็น ภาษาบาลีดังนี้ “เอสาหิ ภนฺเต สุจิรปริณิพฺพุตมปิ ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ พุทฺธมม โกติ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ” คำแปล ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น แม้บริณพพานาน มาแล้วและพระธรรมพระสงฆ์ เป็นสรณะ (คือที่ระลึกนับถือ) ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่ารับเอา พระพุทฺธเจ้าเป็นของตน (คือผู้นับถือพระพุทฺธเจ้า)

วิธีแสดงตนเป็นพระพุทฺธมามกะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรง วางไว้เพราะทรงปรารถนาที่ปรากฏในคำนำหนังสือพุทฺธมามกะว่า “การแสดงตนให้ปรากฏว่า เป็นผู้ นับถือพระพุทฺธศาสนา ได้ทำกันมาตั้งแต่ครั้งพระพุทฺธกาล เป็นกิจจำทำในสมัยนั้น อันเป็นคราวที่ พระพุทฺธศาสนาเกิดขึ้นใหม่เพื่อแสดงให้รู้ว่าตนละลัทธิเดิมรับเอาพระพุทฺธศาสนาไว้เป็นที่นับถือวิธี แสดงมีต่างกันโดยสมควรแก่บริษัท ดังนี้

๑. ผู้เป็นบรรพชิตภายนอกมาก่อนแล้ว กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ พระศาสดาทรงรับด้วยพระวาจาว่า “มาเถิด ภิกษุ ธรรมกล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำ ที่สุดทุกขโดยชอบเถิด” หรือไม่ว่าเพียงว่า “มาเถิดภิกษุ ฯลฯ จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ภิกษุที่ทรง รับใหม่นั้นถือเพศตามเป็นเสร็จ คฤหัสถ์ผู้ปรารถนาจะเป็นภิกษุ แสดงตนแลทรงรับเหมือนอย่างนั้น

๒. ผู้ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสาวก รับถือเพศตามก่อนแล้ว ล้วนวาจาถึงพระพุทฺธพระ ธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่ระลึกนับถือสามหนเป็นเสร็จ

๓. ภายหลังใช้วิธีที่สองรับเป็นสามเณร สงฆ์ประกาศรับเป็นภิกษุ

๔. คฤหัสถ์ผู้ไม่ปรารถนาจะบวช ล้วนวาจาถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ปฏิญาณตน ชายเป็นอุบาสก หญิงเป็นอุบาสิกา ล้วนวาจาอย่างอื่นอันมีใจความอย่างเดียวกัน เช่นขอ ถวายตัว ขอรับเอาเป็นที่พำนัก ขอเข้าเป็นศิษย์ หรือไม่ได้ล้นวาจาแต่สำแดงความนับถืออย่างสูงให้ ปรากฏ เช่นในบัดนี้ กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ท่านว่าใช้ได้ ทำข้อหลัง ดูเหมือนเพียงได้ความ รับรองว่าเป็นผู้นับถือ

การปฏิญาณตนเป็นผู้นับถือพระศาสนา ไม่จำทำเฉพาะคราวเดียว ทำซ้ำๆ ตามกำลังแห่ง ศรัทธาแลเลื่อมใสก็ได้ เช่นพระสาวกบางรูป ภายหลังแต่อุปสมบทล้นวาจาว่า พระผู้มีพระภาคเป็น พระศาสดาของข้าพพระพุทธเจ้าๆ เป็นสาวก ดังนี้ก็มี อุบาสกประกาศตนหนหนึ่งแล้ว ประกาศซ้ำก็มี เมื่อการถือพระศาสนาไม่เป็นเพียงเฉพาะตัว ถือกันทั่วทั้งสกุลแลสืบขึ้นกันลงมา มารดาบิดาย่อมนำ บุตรธิดาของตนให้เข้าพระศาสนาที่ตนนับถือตั้งแต่วัยเป็นเด็กก่อนไม่รู้จักเดียงสา มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถ กถาว่า นิมนต์พระสำหรับสกุลไปแล้ว ขอให้ขนานซื้อแลให้สักขาบทแก่เด็ก ขอให้ขนานซื้อไม้เคาะ ขอให้สักขาบทเคาะอยู่ หรือให้พอเป็นพิธีเท่านั้น ธรรมเนียมเมืองเรา เจ้านายประสูติใหม่นำเข้าเมื่อ

สมโภชเดือน เชิญเสด็จออกมาหาพระสงฆ์ ถ้าเป็นพระกุมาร พระสงฆ์เถระผูกพระหัตถ์ด้วยสายสิญจน์ ถ้าเป็นพระกุมารี พาดสายสิญจน์ไว้ที่มุมเบาะข้างบน แล้วพระสงฆ์สวดอำนวยพระพรด้วยบาลีว่า โส อตถลทโธ หรือว่า สา อตถลทธา โดยสมควรแก่ภาวะ บุตรธิดาที่ไม่ได้ทำขวัญเดือน ดูเหมือนนำมาขอให้พระผูกมือให้เท่านั้น ความรู้สึกก็ไม่เป็นไปในทางเข้าพระศาสนา เป็นไปทางรับมงคลเนื่องด้วยพระศาสนานำเข้าพระศาสนาแต่ยังเล็ก เด็กไม่รู้สึกด้วยตนเอง เมื่อโตขึ้น ที่เป็นชายจึงนำเข้าบรรพชาเป็นสามเณร แลอุปสมบทเป็นภิกขุ ที่เจ้าตัวได้ปัญญาแลได้ความรู้สึก การนำแลสำแดงเข้าอย่างนี้เป็นทัฬหกรรม คือทำให้มัน เช่นเดียวกับอุปสมบทซ้ำ

เมื่อความนิยมในการบวชเณรจืดจางลง พร้อมกันเข้ากับการส่งเด็กออกไปเรียนในยุโรป ก่อนแต่มีอายุสมควรบวชเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปริวิตกว่า เด็กๆ จักหาได้ความรู้สึกทางพระศาสนาไม่ จึงโปรดให้พระราชโอรสผู้มิได้เคยทรงผนวชเป็นสามเณร ทรงปฏิญาณพระองค์เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก่อนเสด็จออกไปศึกษาในยุโรป ครั้งนั้น ใช้คำสั่งเป็นอุปาสกตามแบบบาลี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระองค์แรก ปฏิญาณพระองค์ตามธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น แลใช้เป็นราชประเพณีต่อมา ได้ทราบว่ามีผู้อื่นจากพระราชวงศ์เห็นชอบตามพระราชดำริทำตามบ้างก็มี ธรรมเนียมนี้ แม้ได้ใช้นานมาแล้ว ยังไม่ได้เรียบเรียงไว้เป็นแบบแผน คราวนี้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระกรุณาส่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลมงกุฎพงศบริพัตร พระโอรสสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิจกับหม่อมเจ้าอื่นๆ ออกไปศึกษาในยุโรป สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิจ มีพระประสงค์จะให้พระโอรสได้ปฏิญาณพระองค์ ในพระพุทธศาสนา ตามธรรมเนียมที่พระองค์ได้เคยทรงมา พระบิดาแลญาติของหม่อมเจ้าอื่นๆ ก็ทรงดำริร่วมกัน เป็นอันว่าธรรมเนียมนี้ยังจักใช้ต่อไป ข้าพเจ้าจึงเรียบเรียงตั้งเป็นแบบไว้ทีเดียว สำหรับใช้ทั่วไปไม่เฉพาะเจ้านาย ได้แก่บาทว่าอุปาสกที่เฉพาะผู้ใหญ่ผู้ได้ศรัทธาเลื่อมใสด้วยตนเอง เป็น พุทธมามกะที่แปลว่า “ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน”^{๑๗}

ระเบียบการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ทรงวางไว้ดังนี้:-มารดาบิดา หรือผู้ใหญ่ในสกุลปรารถนาจะให้บุตรหลานของตนเป็นพุทธมามกะ คือผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่นับถือของตนโดยหลักฐาน พึงแนะนำเขาให้น้อมใจเชื่อในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา จนยอมรับเอาเป็นที่นับถือของตนได้แล้ว พึงแจ้งความนั้นแก่พระเถระที่จะถือเอาเป็นพระอาจารย์ในการนั้น ขอความอนุเคราะห์ของท่านเพื่อเป็นผู้อำนวยการนั้น เมื่อถึงวันเวลากำหนดนัด ท่านผู้อำนวยการพึงประชุมสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ฝ่ายกุลบดีพึงพาบุตรหลานของตนไปสู่อาราม พร้อมด้วยญาติพวกพ้องให้ผิดเครื่องนุ่งห่มขาว แล้วพาเข้าไปในอุโบสถ ผู้ปฏิญาณพึงเข้าไปที่พุทธอาสน์ บูชาพระรัตนตรัย กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์สามหนแล้ว พึงเข้าไปสู่ที่ประชุมสงฆ์ ถวายเครื่องสักการะแก่พระอาจารย์แล้วกราบพระอาจารย์แลพระสงฆ์ด้วยอาการอย่างนั้นสามหนแล้ว นั่งคุกเข่าประนมมือลั่นวาจาเป็นคำบาลีปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ คือผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่นับถือของตนตามระเบียบแล้ว นั่งราบ ในลำดับนั้น พระอาจารย์พึงโอวาทเพื่อรู้หัวข้อแห่งพระพุทธศาสนาจบแล้ว พึงให้ผู้นั้นนั่งคุกเข่า ว่าบาลีเบญจศีลให้สมาทานตามที่ระลึกขาบท จบแล้ว ผู้นั้นพึงกราบอีกสามหนแล้ว นั่งราบ

^{๑๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธมามกะ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๘), หน้า ๙-๑๔.

ถ้ามีเครื่องสักการะหรือไทยธรรมสำหรับพระสงฆ์ ฟังถวายในเวลานี้ ในลำดับนั้น พระสงฆ์ฟังสวด อำนวยพรด้วยคำบาลีว่า โส อตถลทโธ หรือ เต อตถลทธา โดยสมควรแก่จำนวนผู้คนปฎิญา ผู้นั้น ฟังประนมมือรับพร จบแล้ว ฟังนั่งคุกเข่ากราบอีกสามหนแล้ว ถอยออกจากที่ประชุมสงฆ์ เป็นเสร็จ การเพียงเท่านี้คนผู้ใหญ่ผู้ปรารถนาจะปฎิญาอย่างนั้นตามลำพังตนเอง ฟังขออนุเคราะห์ต่อพระ เถระแลฟังไปสู่อารามด้วยตนเอง ไม่ต้องมีผู้พา แต่นั้น ฟังปฏิบัติโดยอาการดังกล่าวแล้ว เทียบการ แสดงตนเป็นอุบาสิกา หญิงจะปฎิญาตนเป็นพุทธมามิกาบ้าง ก็ได้เหมือนกัน เป็นแต่เมื่อแสดง ฟังอยู่ ในเฉพาะหน้าพระสงฆ์ห่างจากหัตถบาส (ระยะเอื้อมมือถึง) กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์นั้น คือกราบ ด้วยตั้งองค์ห้า ให้น้ำผาก ๑ ผ่ามือ ๒ เข่า ๒ จดพื้น เมื่อกราบอย่างนี้ฟังนั่งคุกเข่าเป็นอันว่าเข่าทั้งสองจดพื้น ฟังหมอบลงทอดฝ่ามือที่พื้น แหวกช่องให้ห่างสักหน่อย ฟังก้มศีรษะลงตรงช่องนั้น ให้น้ำผากจดพื้น”^{๑๘} การแสดงตนเป็นพุทธมามิกานี้ ใช้มาจนถึงบัดนี้ ได้มีผู้แสดงตนนับถือ พระพุทธศาสนาด้วยการแสดงตนเป็นพุทธมามกะพุทธมามิกา และได้มีนักเรียนโรงเรียนต่างๆ แสดง ตนเป็นพุทธมามกะ พุทธมามิกา เป็นการแสดงยืนยัน ทั้งยังมีบิดามารดาพาบุตรธิดาผู้ที่จะเดินทางไป ศึกษาในต่างประเทศไปแสดงตนเป็นพุทธมามกะพุทธมามิกาเป็นรายๆ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่ได้ตรัสรู้ที่ เรียกว่า พระโพธิสัตว์ (ผู้ข้งติดอยู่เพื่อความรู้ หรือสัตว์ผู้จะตรัสรู้) ก็ได้ทรงแสวงหาปัญญา คือ ความรู้ ที่จะทำให้อรุดพ้น ไม่ทรงยอมเชื่ออย่างงมงายไร้เหตุผลในลัทธิศาสนาต่างๆ ที่สั่งสอนกันอยู่แล้ว ดังที่มี คำกล่าวว่า “ทรงแสวงหาอยู่ว่าอะไรเป็นกุศล คือ ความดีความฉลาด” ในที่สุด ทรงได้ปัญญาในสัจจะ อย่างสมบูรณ์ที่เรียกว่า “ตรัสรู้” แล้วทรงเที่ยวจาริกไปแสดงสั่งสอนก็เพื่อให้ผู้ฟังรู้เห็นในสัจจะตาม เป็นจริง คือเพื่อปัญญา ครั้งที่ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ภิกษุ ๕ รูป มีพระโกณฑัญญะเป็นหัวหน้าจบ แล้ว พระโกณฑัญญะฟังรู้เข้าใจที่เรียกว่าเกิดธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรม พระองค์ได้ทรงอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ”^{๑๙} หาได้ทรงอุทานว่าได้เชื่อเราแล้วๆ ไม่ ฉะนั้น จึงให้ทำความเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา สอนเพื่อปัญญาในสัจจะทั้งหลายของชีวิต ลองมาตรวจดู ลักษณะองค์ประกอบในสัณณะทั้ง ๓ ว่าดำเนินไปเพื่อปัญญาอย่างไร พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ ๑ ซึ่ง ทรงดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาแห่งชีวิตหนึ่ง และได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานกว่าสองพันห้าร้อยปี แล้ว พระธรรมเป็นสัจจะและคำสั่งสอนเดิมเพียงแต่ฟังคำกันมา แต่ต่อมาได้เขียนเป็นตัวอักษร แบ่งเป็น ๓ หมวด เรียกว่าไตรปิฎก และภาษาที่เขียนพระไตรปิฎกเรียกว่าภาษามคธหรือภาษาบาลี ตามหลักฐานในพระไตรปิฎก แสดงว่าในชั้นเดิมพระธรรมแบ่งเป็น ๒ หมวดก่อน คือ ธรรมเป็นคำสอน ๑ วินัยเป็นคำสั่ง ๑ ดังในมหาปรินิพพานสูตรกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจะฟังมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์ (คำที่เป็นประธาน) คือศาสนามีศาสดาล่วง ไปเสียแล้ว เราทั้งหลายไม่มีศาสดาแล้ว ท่านทั้งหลายไม่ฟังเห็นอย่างนี้ ธรรมและวินัยใดที่เราแสดง แล้วบัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นเป็นศาสดาของท่านทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วง ไป”^{๒๐} และในวินัยปิฎกที่เล่าถึงสังคายนาครั้งที่ ๑ ภายหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน และสังคายนา

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๑๗.

^{๑๙} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^{๒๐} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

ครั้งที่ ๒ ภายหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๑๐๐ ปี ก็ยกขึ้นกล่าวเพียง ๒ หมวด คือ ธรรมและวินัย ฉะนั้นจึงมาแบ่งเป็น ๓ หมวดในภายหลัง ต่อมาพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์พระธรรมสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ได้กล่าวแล้วว่าได้จารึกลงเป็นตัวอักษรในลังกาในพุทธศตวรรษที่ ๕ ต่อมาได้คัดลอกต่อกันออกไปในนานาประเทศ ประเทศไทยเราน่าจะได้รับมานานอย่างต่ำตั้งแต่สมัยสุโขทัย เมื่อบ้านเมืองระส่ำระสายแล้วกลับเป็นปกติ พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ และประชาชนก็ได้สืบเสาะแสวงหาคัมภีร์พระไตรปิฎกมาชำระตรวจทานจารลงใบลานรักษาไว้ ดังเช่นที่ได้เริ่มทำในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้มาทำได้เต็มที่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เรียกว่าสังคายนาเหมือนกัน อักษรที่จารลงใบลานในสมัยก่อนนั้นใช้อักษรขอม และคงรักษาไว้เป็นภาษาบาลี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงมีการชำระพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ใช้อักษรไทยพระราชทานไปไว้ยังวัดต่างๆ ในรัชกาลที่ ๗ ได้โปรดให้ชำระพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพิ่มเติมต้นฉบับที่ยังขาดในการพิมพ์ครั้งรัชกาลที่ ๕ ให้สมบูรณ์ขึ้น เป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ ๖ ซึ่งก็ได้ใช้เป็นฉบับสำหรับศึกษาเล่าเรียนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และบัดนี้ก็ได้มีการแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมดพิมพ์ขึ้นไว้แล้วเป็นฉบับของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการว่าถึงพระธรรมก็มีคัมภีร์ไตรปิฎกนี้แหละเป็นหลักฐาน ส่วนสรรณะที่ ๓ คือพระสงฆ์นั้นก็คือหมู่บุคคลซึ่งเป็นสาวกหรือสาวิกา แปลว่า “ผู้ฟัง” คือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ยังมีอีกคำหนึ่ง คือ บริษัท ๔ ก็ได้แก่บุคคล ๔ จำพวกซึ่งเป็นศิษย์หรือผู้นับถือพระพุทธเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา รวมทั้งสามเณร สามเณรี บัดนี้มีแต่ ภิกษุ สามเณร และ คณะสตรีผู้บวชเป็นแม่ชี และอุบาสก อุบาสิกาหรือ พุทธมามกะ พุทธามิกา หรือที่รวมเรียกว่า พุทธศาสนิก (ผู้นับถือพระพุทธศาสนา) หรือพุทธิกะ(ผู้นับถือพระพุทธเจ้า) บริษัททั้ง ๔ นี้มีภิกษุบริษัทเป็นหัวหน้าได้บวชหรือศึกษาปฏิบัติรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ภิกษุบริษัทนี้ คือที่เรียกกันว่า ภิกษุสงฆ์ หรือพระสงฆ์ เมื่อมีภิกษุสงฆ์ก็ต้องมีการสร้างวัดให้อยู่ เพราะภิกษุสงฆ์ไม่อยู่ในบ้าน ดังที่เรียกอีกคำหนึ่งว่า “อนาคาริกะ” หรือ “อนาคาริยะ” แปลว่า คนไม่มีบ้านเรือน เพราะที่เรียกว่า “การบวช” นั่นก็คือการออกจากเรือนจากบ้าน จึงได้เกิดมีวัดขึ้นเป็นที่อยู่แห่งพระภิกษุสามเณร ทั้งเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ไตรปิฎกและวัดดูทางพระศาสนาต่างๆ ตลอดถึงเป็นที่ตั้งแห่งปูชนียสถานทั้งปวง มีวัดหลายแห่งได้เป็นที่ตั้งแห่งปูชนียสถานสำคัญขึ้นก่อนแล้วจึงมีพระไปอยู่รักษาในภายหลัง

ประเทศถิ่นที่ชื่อว่าพระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปหรือเข้ามาตั้งมั่นนั้น มิใช่จะมีแต่คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อธิบายต่างๆ อย่างเดียว จะต้องมีภิกษุสงฆ์เข้าไปตั้งอยู่ มีวัดเป็นที่อยู่ และเมื่อมีประชาชนชาวประเทศท้องถิ่นนั้นออกบวชเรียนสืบต่อรักษาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเอง ประชาชนชาวบ้านก็นับถือเป็นอุบาสก อุบาสิกา หรือ พุทธมามกะ พุทธามิกา หรือ เป็นพุทธศาสนิกชนมาก กว้างขวางออกไปบรรดาพระและคฤหัสถ์หรือฆราวาสทั้งปวง ก็มีผู้รู้และปฏิบัติพระพุทธศาสนาจำนวนมาก สามารถที่จะสั่งสอนแนะนำให้คนทั้งหลายมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้องเหมือนดังในประเทศไทยเราเป็นต้น จึงจะเรียกว่ามีพระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นคง

๒.๓.๓ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๑ ความมุ่งหมายเดิมแห่งการเข้าถึงไตรสรณคมน์

คำว่า “สรณะ” ในตำราศัพทอภินันปิปปิกา ฉบับ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธฯ ให้คำนิยามไว้ดังนี้ ๑ การฆ่า การกำจัด ๒ ที่อยู่อาศัย ๓ วัตถุอันบุคคลรักษา ผู้รักษาก็ว่า ๔ การรักษาและว่า ที่พึ่งรักษา เปียพเสีย กับอีกนิยามหนึ่งว่า นิพพาน ในตำราศัพทอื่นทั้งไทยและต่างประเทศ ก็ให้คำนิยามศัพท์อย่างเดียวกัน คำสันสกฤตว่า “ศรณะ” อีกอย่างหนึ่ง สรณะรูปเดียวกันในภาษาบาลีแปลว่า ที่ระลึก เครื่องระลึก แต่เทียบคำสันสกฤตว่า “สมฤณ” มูลศัพท์อันเดียวกันกับคำว่า “สติ” สันสกฤตว่า “สมฤติ” ไทยเราก็ใช้คำว่า สมฤติ (อีกคำหนึ่งสรณ จาก ส+รณ แปลว่า เป็นไปกับสงคราม ซึ่งมีได้ใช้ในความหมายในที่นี้) จากคำนิยามข้างต้นนี้ สรณ ในรูปศัพท์บาลี จึงอาจแปลได้ว่า ที่พึ่งที่ระลึก ที่กำจัด ตลอดถึงที่นับถือ ฉะนั้น คำแปลที่ให้ไว้ข้างต้นว่า “ที่พึ่ง” “ที่พึ่งกำจัดภัย” “ที่พึ่งที่ระลึก” หรือ “ที่ระลึกนับถือ” ก็ใช้ได้ทั้งนั้น^{๒๑}

ในชั้นเดิม การลั่นวาจาถึงสรณะทั้ง ๓ เป็นเรื่องของผู้ฟังธรรมเอง พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแนะนำให้ใครถือพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ แต่ได้ทรงแสดงธรรมสอน ครั้นทรงแสดงธรรมจบแล้ว ผู้ฟังเองได้ปัญญาและศรัทธาเลื่อมใสในพระธรรมคำสอน จึงแสดงตนและบางรายได้กล่าวสรรเสริญการแสดงธรรมของพระองค์ด้วย ผู้ฟังที่ขอบวชตามพระองค์ ชั้นแรกทรงรับเองด้วยวิธีเพียงตรัสรับว่า “มาเถิดภิกขุ” ดังกล่าวในครั้งที่ ๒ หรือ “จงเป็นภิกขุมาเถิด” จากคำบาลีว่า “เอहि ภิกขุ” เพียงเท่านี้ก็สำเร็จเป็นภิกขุ หรือ ภิกขุ วิธีอุปสมบทชั้นแรกแบบนี้เรียกว่า “เอहिภิกขุอุปสัมปทา” แปลว่า “อุปสมบทด้วยวาจาว่าจงเป็นภิกขุมา” ต่อมา ทรงอนุญาตให้พระสาวกเฉพาะรูปให้อุปสมบทได้ จึงทรงบัญญัติวิธีให้อุปสมบทด้วยวิธีให้ถึงสรณะทั้ง ๓ วิธีนี้เรียกว่า “ติสรณคมนุปสัมปทา” แปลว่า “อุปสมบทด้วยถึง ๓ สรณะ” ต่อมาจึงทรงอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ให้อุปสมบทด้วยวิธีที่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” แปลว่า “อุปสมบทด้วยวิธีสวดกรรมวาจา คือสวดประกาศรวมเป็น ๔ เทียบทั้งญัตติ” ซึ่งใช้สืบต่อมาจนบัดนี้ เรื่องนี้มีอธิบายไว้ในหนังสือวินัยมุขเล่มหนึ่งกัณฑ์ที่ ๑ ในหนังสือนั้น กล่าวว่า “ในยุคต้นแห่งตรัสรู้ การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้ภิกขุสำเร็จด้วยอำนาจบุคคลคือ พระศาสดาทรงเองบ้าง สาวกทำบ้าง...จำเนียรกาลล่วงมา พระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ มีคนนับถือมาก พุทธบริษัทมีทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ ทั้งชายทั้งหญิง พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง พระองค์ทรงมุ่งประโยชน์มหาชนยิ่งกว่าผลส่วนพระองค์เอง จึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหาร คณะสงฆ์นั้นไม่ใช่ภิกขุเฉพาะรูปดังคนสามัญเข้าใจกัน อยู่ ภิกขุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิกของสมาคมนั้นๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขา นี่เรียกว่าสงฆ์สงฆ์นั้นย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้นๆ กิจโดยมากต้องการสงฆ์มีภิกขุ ๔ รูป สงฆ์ผู้ทำกิจเช่นนี้เรียกว่าจตุรรรค แปลว่ามีพวก ๔ แต่กิจบางอย่างต้องการสงฆ์มีภิกขุ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง ๒๐ รูปบ้าง สงฆ์ผู้ทำกิจเหล่านั้นเรียกว่า ปัญจรรค มีพวก ๕ ทศวรรค มีพวก ๑๐ วิสติวรรค มีพวก ๒๐ เป็นลำดับกัน ตกมาถึงขั้นนี้อุปสัมปทา คือรับบวชคนให้เป็นภิกขุเข้าหมู่ จึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะพึงทำด้วยอย่างหนึ่ง พระศาสดาจึงทรงงดการประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เสีย และทรงเลิกการให้

^{๒๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๔.

อุปสมบทของสาวกเสียด้วย ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำด้วยวิธีที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา...ครั้นทรงเลิกติสรณคมนุปสัมปทาเสียแล้ว ได้ทรงอนุญาตให้เอาวิธีนั้นมาใช้บวชกุลบุตร ผู้มีอายุยังหย่อน ไม่ครบกำหนดเป็นภิกษุ ให้เป็นสามเณรยังเสร็จด้วยอำนาจบุคคลหรือภิกษุผู้เถระนั่นเอง เมื่อเกิดมีสามเณรขึ้น การบวชจึงเป็น ๒ คือบวชเป็นภิกษุ เรียกว่า อุปสัมปทา หรือ อุปสมบท บวชเป็นสามเณร เรียกว่า บรรพชา และวิธีที่สงฆ์จะให้อุปสมบทก็ให้แก่ผู้ได้รับบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว นี่ใช้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้”

ฉะนั้น ธรรมเนียมการถึงสรณะ ๓ จึงมาจากวิธีบวชตามที่มีบัญญัติไว้ในพระวินัยดังกล่าว และในขั้นต้นก่อนแต่ทรงตั้งวิธีบวช ผู้ฟังธรรมได้ลั่นวาจาถึงสรณะเอง จึงน่าจะมาค้นหาว่าคำสอนที่เกี่ยวข้องแก่สรณะพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้อย่างไร ได้พบคำที่ตรัสสอนให้มีที่พึ่งดังจะยกมา ๒ แห่งดังนี้

๑. ตรัสสอนว่า “ท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ เป็นสรณะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะ ท่านทั้งหลายจงมีธรรมเป็นเกาะ เป็นสรณะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะ”^{๒๒}

๒. ตรัสสอนว่า “ท่านทั้งหลายจงมี นาคะ คือที่พึ่งอยู่เกิด อย่าไม่มีที่พึ่งอยู่เลย เพราะว่าผู้ที่เป็นอนาคะ (ไม่มีที่พึ่ง) อยู่เป็นทุกข์” ต่อจากนี้ ตรัสธรรมเป็นเครื่องกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการ คือ(๑) ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย (๒) พากุศลจะ ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก คือ เรียนมาก(๓) ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม (๔) ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย (๕) ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนร่วมปฏิบัติชอบ (๖) ความใคร่ในธรรมที่ชอบ (๗) ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเหตุในทางที่ชอบ ยิ่งๆ ขึ้น (๘) ความสันโดษยินดีพอใจในผลที่ได้รับ (๙) ความมีสติรอบคอบ (๑๐) ความมีปัญญาอรบรู้^{๒๓}

ตามที่มา ๒ แห่งที่ยกมานี้ แสดงว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทุกคนมีนาคะคือที่พึ่ง อย่าเป็นคนอนาคะ หรือ ที่เรียกกันในภาษาไทยว่า อนาถา ไม่มีที่พึ่ง หรือ ไร้ที่พึ่ง ใครหรืออะไรจะเป็นที่พึ่งได้ ก็ตรัสสอนว่า ให้มีตนเองนี้แหละเป็นที่พึ่ง กับ ให้มีธรรมเป็นที่พึ่ง ว่าถึงตนเป็นที่พึ่ง ได้ตรัสไว้ในธรรมบทอีกว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ บุคคลผู้มีตนอันฝึกดีแล้วย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ด้วยยาก”^{๒๔} ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าคำสอนโดยตรงของพระพุทธเจ้านั้น สอนให้พึ่งตน สอนให้พึ่งธรรม ด้วยวิธีทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ คือ ฝึกฝนตนให้ดีในธรรม มีความประพฤติดีที่ เรียกว่าศีล เป็นต้น ดังกล่าวในธรรม ๑๐ ข้อนั้น

คราวนี้ เมื่อเกิดมีธรรมเนียมถึงสรณะทั้ง ๓ จึงเกิดมีสรณะขึ้นถึง ๔ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และตนเองซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นเป็นอันดับแรก ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า จะไม่ขัดแย้งกันหรือ ทั้งในที่มาบางแห่ง ยกขึ้นทีละข้อ และปฏิเสธด้วยว่าไม่มีที่พึ่งอื่นอีกทีละข้อเหมือนกัน เมื่อนำมารวมกันเข้า ก็ดูเหมือนปฏิเสธกันเองไปทั้งหมด เรื่องนี้พิจารณาดูให้ดีตามคลองธรรมในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าไม่ขัดแย้งกัน ไม่ปฏิเสธกัน เพราะแต่ละข้อต่างเป็นสรณะในแต่ละลักษณะ ทุกลักษณะต่างรวมกันอยู่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ดังนี้

^{๒๒} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๓๗๕/๒๒๔

^{๒๓} อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๓.

^{๒๔} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

๑. พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสรณะ คือ ที่พึ่ง ในฐานะที่ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเหมือนอย่างบุคคลผู้ชูงวงประทีปในที่มืด เพื่อว่าคนมีจักจะได้อำนาจมองเห็นทางเดิน

๒. พระธรรม เป็นสรณะ ที่พึ่ง ในฐานะที่เป็นทางปฏิบัติดำเนิน เหมือนอย่างทางเดินที่สว่างขึ้นด้วยแสงประทีปที่พระพุทธเจ้าทรงชูขึ้นให้มองเห็น

๓. พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้รับผลมาแล้วเป็นพยานแห่งความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และช่วยดำรงพระศาสนาสั่งสอนสืบต่อมา เหมือนอย่างผู้ที่เคยเดินทางนั้นมาแล้วตามแสงสว่างของดวงประทีปที่พระพุทธเจ้าทรงชูขึ้นและช่วยส่องดวงประทีปสืบต่อกันมา ทำให้ทางนั้นสว่างอยู่เป็นทางสะดวกที่ใครๆ จะเดินตลอดมาเป็นพันๆ ปีจนถึงปัจจุบัน

๔. ตนเอง เป็นสรณะที่พึ่งของตน ในฐานะที่ต้องเป็นผู้ปฏิบัติดำเนินด้วยตนเองคือจะต้องลืมหัดตามทางที่พระพุทธเจ้าทรงชูประทีปส่องให้ดู และพระสงฆ์ช่วยชูประทีปส่องสืบต่อมา เมื่อลืมหัดเห็นทาง ก็ย่อมจะเห็นว่าเป็นทางที่ไม่เปลี่ยน ปราศจากอันตรายเป็นทางเกษมสวัสดิ มีผู้เดินมาแล้วกำลังเดินอยู่ข้างหน้า และกำลังเดินอยู่ด้วยกันก็มี จะต้องเดินทางนั้น คือ จะต้องปฏิบัติด้วยตนเองถ้าหากตนเองไม่ลืมหัดตามทาง และไม่ปฏิบัติเดินทางนั้น สรณะ ๓ ข้างต้นก็ไม่มีประโยชน์ ข้อนี้ถ้านึกดูถึงที่พึ่งอื่นๆ เทียบ จะทำให้เห็นง่ายเข้าอีก คือ ทุกๆ คนจะต้องมีที่พึ่ง เช่นที่บ้าน จะต้องมีการดาบิดาเป็นที่พึ่งหรือไม่เป็นเช่นนั้นก็ต้องมีญาติผู้อุปการะหรือบุคคลผู้อุปการะเป็นที่พึ่ง ในชั้นแรกเมื่อเข้าโรงเรียน ก็จะต้องมีครูอาจารย์เป็นที่พึ่งให้วิชาความรู้ ดังนี้ เป็นต้น แต่ทุกๆ แห่ง ก็จะต้องมีตนเองเป็นที่พึ่งของตนรวมอยู่ด้วย ไม่เช่นนั้น ที่พึ่งภายนอกอื่นๆ ก็จะเป็นที่พึ่งไม่ได้ เช่นมารดาบิดาเป็นที่พึ่งด้วยเป็นผู้ให้ความอุปการะทั้งปวง เช่นให้อาหาร มารดาบิดาจะช่วยได้อย่างมากที่สุดก็เพียงนำอาหารมาวางไว้ให้ หรือป้อนให้ แต่บุตรธิดาจะต้องหยิบตักอาหารเข้าปากเอง หรือจะต้องอ้าปากออกรับการป้อน จะต้องเคี้ยวกลืนอาหารเข้าไปด้วยตนเอง กิจเหล่านี้ตนต้องทำเองทั้งนั้น ดังที่เรียกว่าต้องพึ่งตน ใครจะทำให้หาได้ไม่ ในการไปโรงเรียน มารดาบิดาเป็นที่พึ่งในการจัดหาเครื่องเรียนและสิ่งต่างๆ ให้ครูที่โรงเรียนก็เป็นที่พึ่งในการสอน แต่นักเรียนทุกคนจะต้องเรียนด้วยตนเอง จะต้องฟังคำสอนของครู จะต้องพิจารณาให้เข้าใจ จะต้องจดบันทึก จะต้องได้ถามค้นคว้า เหล่านี้ต้องพึ่งตนเองทั้งนั้น จึงจะได้ความรู้ความสำเร็จในการศึกษา มารดาบิดาหรือใครๆ จะมาช่วยเรียนแทนให้หาได้ไม่ เมื่อว่าถึงทางพระศาสนาก็เหมือนกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นครูผู้หนึ่ง ที่เรียกว่า “พระศาสดา” ทรงแสดงธรรมสั่งสอน ก็คือ ทรงแสดงความจริงนั้นเองสั่งสอน เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นบาปคือ ความชั่ว อะไรเป็นบุญคือความดี และทรงสั่งสอนให้รู้ว่าทั้งหมดนี้เนื่องมาจากจิตใจเป็นสำคัญ จึงสรุปคำสอนเป็นอย่างย่อที่สุด ๓ ข้อ คือ ๑ ไม่ทำบาปทั้งปวง ๒ ทำกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม ๓ ขำระจิตของตนให้ผ่องใส^{๒๕} นี่คือนิยามทางปฏิบัติที่ทรงสั่งสอนไว้ ซึ่งพระสงฆ์ได้ปฏิบัติมาแล้วและก็ได้สั่งสอนสืบต่อมา แม้มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์พร้อมที่เป็นสรณะอยู่ดังนี้แล้ว ถ้าบุคคลไม่หันไปพึ่งท่าน คือ ไม่ลืมหัดตาม ไม่เดินไปตามทางที่ทรงสั่งสอน ก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากสรณะเหล่านี้ ท่านจะมาทำให้ใครเป็นคนดีหรือคนชั่วโดยที่ท่านไม่ทำด้วยตนเองหาได้ไม่ กิจเหล่านี้ตนจะต้องทำเอง คือ เมื่อทำชั่วก็ต้องเป็นคนชั่วเอง จะมีสรณะอะไรมาช่วยให้ไม่ต้องเป็นคนชั่วหาได้ไม่ เมื่อทำดีก็เป็นคนดีด้วยตนเอง จะมีสรณะอะไรมาช่วยให้เป็นคนดีโดยไม่ต้องทำก็หาได้ไม่เช่นเดียวกัน แต่เมื่อทำชั่ว ก็ถือว่าทำตนให้เป็นที่พึ่ง

^{๒๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

ของตนไม่ได้ ต่อเมื่อทำดี จึงจะชื่อว่าทำตนให้เป็นที่ยิ่งของตนได้ และจะละชั่วทำได้ก็ต่ออาศัย
 สรรณะทั้ง ๓ ดังกล่าวแล้ว สรรณะทั้ง ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อาจยกขึ้นกล่าวอย่างสรุป
 เพียงข้อหนึ่งคือธรรมดั่งที่อ้างมาข้างต้น รวมเข้ากับตนเองอีกหนึ่ง จะได้สรณะอย่างย่อ ๒ คือ ธรรม
 กับ ตนตนที่จะเป็นที่ยิ่งของตนได้ก็จะต้องเป็นตนที่มีธรรมคือที่ฝึกดีแล้วตามหลักธรรมดังกล่าวเป็น
 ตัวอย่างข้างต้น การศึกษาให้เกิดปัญญา ก็เป็นการฝึกฝนตนแต่ละอย่าง

ว่าถึงการศึกษาที่จะให้เกิดผลสมบูรณ์ตามหลักศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ศึกษาให้มี
 ความเห็นชอบ ความดำริชอบ อันรวมเป็น ปัญญาสิกขา (ศึกษาในปัญญา) เจริญชอบ การงานชอบ
 เลี้ยงชีวิตชอบ อันรวมเป็นศีลสิกขา (ศึกษาในศีล) ความเพียรชอบ ความมีสติชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ
 รวมเป็นจิตตสิกขา (ศึกษาในจิต) คือ มรรคมืองค์ ๘ อันรวมเข้าเป็นสิกขา หรือศึกษา ๓ เหล่านี้แหละ
 ล้วนเป็นธรรมที่พาที่พึ่ง ซึ่งมีอยู่หลายชั้น ตั้งแต่ชั้นที่เป็นโลกียะสำหรับชาวโลกทั่วไป จนถึงชั้นที่เป็น
 โลกุตระสำหรับผู้สละโลกดั่งที่อาจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เคยกล่าวไว้ ความมุ่งหมายเดิม
 แห่งการนับถือ หรือถึงสรณะย่อมมีดังกล่าวนี้อยู่ ซึ่งจะต้องมี ๒ สิ่ง คือ ธรรม และตนเอง และธรรมก็
 ย่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เข้าด้วยกันตามที่มีความสัมพันธ์กัน

ยกตัวอย่าง อะไรคือความเห็นชอบ ข้อนี้มีอธิบายได้ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูง เช่นอธิบายว่า
 ได้แก่ความเห็นถูกต้องจริงตามเหตุผล เช่นเห็นว่า ผลคือความประพฤติดอกมาทางกาย วาจา ย่อมมา
 จากเหตุภาวะทางจิตใจ เช่นพระสารีบุตรได้อธิบายไว้ว่าความประพฤดีที่เป็นอกุศลธรรม อันเป็น
 เครื่องเบียดเบียนต่างๆ เช่นฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง เป็นต้น เป็นผลที่เกิดจากเหตุอันเรียกว่า “อกุศล
 มูล มูลคือเหตุแห่งอกุศล” คือ โลภ โกรธ หลง ส่วนความประพฤดีที่ดีเป็นกุศลกรรม เป็นผลที่เกิดจาก
 เหตุอันเรียกว่า “กุศลมูล มูลคือเหตุแห่งกุศล” คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง นี่นับว่า
 เป็นสามัญสัจจะ คือ สัจจะที่เป็นสามัญทั่วไป ท่านอธิบายอย่างนี้จนถึงสัจจะที่เป็นอริยสัจจะ คือสัจจะ
 อย่างสูง คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้
 ตรัสรู้และตรัสสอนไว้ตั้งแต่ในเบื้องต้น เหตุผลนี้เป็นหลักในคำสอนของพระพุทธเจ้า ในชั้นแรกทรง
 สอนหนักไปในเหตุผลทางโลกุตระ (พ้นโลก) แต่ภายหลังทรงสั่งสอนผ่อนลงมาทางโลกียะ (เกี่ยวกับ
 โลก หรือ ทางโลก) เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่เป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคตของชีวิตรวมความเข้า
 มาแล้ว คำสอนทั้งปวงของพระพุทธเจ้ารวมเข้าในลักษณะ ๓ อย่างคือ

- (๑) ทรงสอนเพื่อให้รู้ในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
- (๒) ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้
- (๓) ทรงสั่งสอนเป็นอัครจริย คือ ผู้ที่ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่ความปฏิบัติ^{๒๖}

๒ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

คนไทยเรานั้น เมื่อพิจารณาตามวัตถุที่สร้างขึ้นทางศาสนา ตามอาการที่แสดงออกแก่ทาง
 ศาสนาแสดงว่า ได้รับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งทางจิตใจอย่างจริงจัง
 มั่นคงเป็นส่วนใหญ่ และเหตุสำคัญที่นำให้คนไทยเรานับถือนั้นก็คือความบริบูรณ์ด้วยเหตุผลในพระ

^{๒๖} พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก), อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นครปฐม:
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖.

ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งต้องด้วยลักษณะอภัยาศัยจิตใจของคนไทยที่ชอบเหตุผล อันเป็นลักษณะข้อสำคัญของความเป็นไทยของคนไทย คำที่กล่าวนี้มีหลักฐานที่จะอ้างได้ คือ ตามประวัติศาสตร์คนไทยเราก็นับถือลัทธิเทพหรือวิญญาณต่างๆ มาก่อน แต่เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาได้ประจักษ์ว่าบริบูรณ์ด้วยเหตุผล คือ มีสัจจะตามเหตุผลที่อาจตรองตามให้รู้ให้เห็นจริง และปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นความสุขความเจริญได้ จึงรับนับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาเองที่แผ่เข้ามาานั้น ก็มี ๒ สาย คือ สายมหายาน และสายเถรวาท มีบันทึกของฝรั่งว่าไทยสมัยนั้นเจ้าเมื่อครั้งยังอยู่ในประเทศจีน นับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน แม้ในประเทศไทยปัจจุบันลัทธิมหายานก็เคยแผ่เข้ามา แต่คนไทยส่วนใหญ่ไม่รับลัทธิมหายาน รับลัทธิเถรวาทซึ่งบริบูรณ์ด้วยเหตุผลที่เป็นปัจจุบันธรรมมากกว่า และโดยเฉพาะบริบูรณ์ด้วยเหตุผลที่เป็นโลกียธรรมสำหรับโลกนี้มากกว่า คนไทยส่วนใหญ่ น่าจะต้องการมีที่พึ่งทางจิตใจอยู่เป็นสุขในโลก ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งพระพุทธศาสนามีให้อย่างสมบูรณ์ และมีให้อย่างมีเหตุผล และในเถรวาทเอง ก็มีคัมภีร์พระไตรปิฎก ประกอบด้วยคำสั่งสอน ๓ หมวด คือวินัยปิฎก หมวดวินัย สุตตันตปิฎก หมวดพระสูตร อภิธัมมปิฎก หมวดอภิธรรม ปรากฏว่าคนไทยเรานับถือสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นหมวดธรรมที่สอนบุคคลในระดับต่างๆ มีหลักฐานว่าสอนใครที่ไหนโดยมาก และมีเหตุผลที่ตรองเห็นได้โดยทั่วๆ ไป เป็นประโยชน์ในการนำมาปฏิบัติได้ทั่วไปทั้งฆราวาส ทั้งพระ ส่วนวินัยปิฎกนั้นสำหรับบรรพชิตคือผู้ออกบวชจะพึงปฏิบัติ อภิธัมมปิฎกนั้นคนไทยทั่วไปไม่สนใจมากนัก แต่ก็มีเชื่อว่าไม่มีผู้ศึกษาให้มีความรู้ หนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นหนังสือแต่งในภาษาไทยเก่าที่สุดซึ่งปรากฏอยู่ นอกจากศิลาจารึก ที่กล่าวว่า เป็นพระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชา (พญาลิไทย) กรุงสุโขทัย ก็แสดงว่าในยุคนั้นได้มีความรู้อภิธัมมปิฎกเป็นอย่างดีแล้ว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ก็ยังใช้อภิธัมมสวดในพิธีศพ ถ้าเป็นพิธีมงคลใช้สวดแต่พระสูตร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเขียนเล่าไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งว่ามิหนานที่เล่ากันมาว่า เรือทรงพระไตรปิฎกมาจากลังกาทวีป บังเอิญให้เกิดพายุพัดเอาเรือลำที่ทรงวินัยปิฎกไปเมืองมอญ พัดเอาเรือลำที่ทรงสุตตันตปิฎกมาเมืองไทย ส่วนลำที่ทรงอภิธัมมปิฎกไปเมืองพม่า นิทานเรื่องนี้ตรงกับความนิยมของประเทศทั้ง ๓ นี้คือมอญนิยมเคร่งวินัย ไทยอยู่สถานปานกลาง นิยมพระสูตร ส่วนพม่านิยมอภิธรรม พระสูตรที่สอนให้ใช้เหตุผลดังเช่นกาลามสูตร น่าจะเป็นที่ถูกอภัยอาศัยคนไทยส่วนใหญ่ มาก ได้กล่าวถึงมาครั้งหนึ่งแล้วในท้ายพระสูตรนี้ยังได้กล่าวถึงข้ออื่นใจ ๔ ประการของคนที่มีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เว้นจากกรรมที่เบียดเบียนใครๆ ประกอบกรรมที่ดี คือ

๑. อุ่นใจว่า ถ้าโลกหน้ามี ผลแห่งกรรมที่ทำดีหรือชั่วมี เราก็จะไปดีแน่
๒. อุ่นใจว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลแห่งกรรมที่ทำดีหรือชั่วไม่มี เราก็จะรักษาตนให้เป็นคนไม่มีเวร ไม่มีกรรมลำบาก ไม่มีทุกข์ มีแต่สุขในชาตินี้
๓. อุ่นใจว่า ถ้าเมื่อใครทำบาป บาปชื่อว่าเป็นอันทำ เราก็ไม่ได้คิดบาปให้แก่ใครๆ ไหนเลยทุกข์จักมาถูกต้องเราผู้มีได้ทำบาป

๔. อุ่นใจว่า ถ้าเมื่อใครทำบาป บาปไม่ชื่อว่าเป็นอันทำ เราก็ได้พิจารณาเห็นตนเป็นคนบริสุทธิ์แล้วทั้ง ๒ ส่วนฉะนั้น เมื่อมาถึงหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว เรื่องโลกหน้า เรื่องนรก สวรรค์ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ไม่ใช่เรื่องหลักแห่งพระศาสนา เรื่องที่เป็นเรื่องหลักนั้น คือเหตุผลตามสัจจะหรือสัจจะตามเหตุผลที่ทุกคนอาจตรองตามให้เห็นจริงได้ และอาจลงความเห็นหา อะไรเป็นกรรมชั่วที่

ควรละ อะไรเป็นกรรมดีที่ควรทำ มีเหตุผลสมบูรณ์อยู่ในปัจจุบัน และความสมบูรณ์ด้วยเหตุผลดังนี้มีอยู่ในคำสอนที่เป็นพระพุทธศาสนาทั่วไปทุกระดับ

๒.๔ สรุป

คนไทยเรานั้น เมื่อพิจารณาตามวัตถุที่สร้างขึ้นทางศาสนาเช่นการสร้างวัด เจดีย์ คัมภีร์ บรรจุพระธรรม พระพุทธรูป พระเครื่อง เป็นต้นอย่างที่กล่าวแล้ว ตามอาการที่แสดงออกแก่ทางศาสนาคือการปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะแสดงว่า ได้รับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งทางจิตใจอย่างจริงจังมั่นคงเป็นส่วนใหญ่ และเหตุสำคัญที่นำให้คนไทยเรานับถือนั้นก็คือ ความบริบูรณ์ด้วยเหตุผลในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งต้องด้วยลักษณะอริยาศัยจิตใจของคนไทยที่ชอบเหตุผล อันเป็นลักษณะข้อสำคัญของความเป็นไทยของคนไทย คำที่กล่าวนี้มีหลักฐานที่จะอ้างได้ คือ ตามประวัติศาสตร์คนไทยเราก็นับถือลัทธิเทพหรือวิญญาณต่างๆ มาก่อน แต่เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาได้ประจักษ์ว่าบริบูรณ์ด้วยเหตุผล คือ มีสัจจะตามเหตุผลที่อาจตรงตามให้รู้ให้เห็นจริง และปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นความสุขความเจริญได้ จึงรับนับถือพระพุทธศาสนา นอกจากนับถือพระรัตนตรัยแล้ว คนไทยส่วนใหญ่ยังนับถือสิ่งอื่นๆ เป็นที่พึ่งด้วย อย่างเช่นเรื่องของไสยศาสตร์ไปพร้อมกันคือนับถือคือ วิญญาณ ผีนางเทวดา เครื่องรางของขลัง และโชคลางเพราะความกลัว เช่น กลัวผี กลัวต้นไม้ใหญ่ กลัวภัยพิบัติ กลัวความเจ็บไข้ได้ป่วย และกลัวอุบัติเหตุต่างๆ และเพราะความต้องการ เช่น ต้องการโชคลาง ต้องการชัยชนะในการแข่งขันความสุข และความปลอดภัย เป็นต้น ส่วนวัตถุประสงคในการที่จะเชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อนั้นก็มีอยู่ ๒ ด้านด้วยกัน คือ ในด้านก่อนได้แก่ การนำมาซึ่งโชคดี ความสำเร็จ สุข ความปลอดภัย และในด้านการทำลาย ได้แก่ การมุ่งทำลายสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ เช่น เคราะห์ร้าย ศัตรู โรคภัย ไข้เจ็บ และภัยพิบัติ เป็นต้น

บทที่ ๓

การเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาถึงความหมายและความเป็นมาของไตรสรณคมน์ ความหมาย และคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ซึ่งเป็นองค์ประกอบของไตรสรณคมน์ การเจริญคุณพระรัตนตรัย วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ ประเภทของไตรสรณคมน์ ผลของการเข้าถึงไตรสรณคมน์ ความ มัวหมองของไตรสรณคมน์ ความแตกทำลายของไตรสรณคมน์

๓.๑ ความหมายและความเป็นมาของไตรสรณคมน์

สรณะ หมายถึง ที่พึ่ง ที่พึ่งพำนัก ที่พึ่งกำจัดภัย คือที่พึ่งที่ช่วยให้พ้นจากภัยอันตรายได้เมื่อ มีภัยเกิดขึ้น ภัย หมายถึง สิ่งที่น่ากลัว อันตราย^๑ ความกลัวเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน จึง ถือเป็นศัตรูตัวสำคัญในการดำเนินชีวิต ความกลัวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนเรามียุ่มาหลาย หลายประเภท ขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละบุคคลว่าจะสามารถรองรับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้มากน้อย เพียงไร จึงเป็นเหตุให้แสวงหาที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อเป็นเครื่องป้องกันความกลัวไม่ให้เกิดขึ้น ความกลัวเกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เช่น กลัวผลของการกระทำไม่ดีที่เคยทำไว้ กลัวการสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รัก กลัวการเปลี่ยนแปลงในชีวิต กลัวภัยธรรมชาติ^๒ กลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น ตัว มนุษย์สมัยก่อนเมื่อเกิดความกลัวดังนี้แล้วจึงนับถือสิ่งที่อยู่ภายนอก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างถึงภูเข ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ”^๓ ในคำสอน ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้มีที่พึ่งภายใน คือให้ใช้สติปัญญาของตนเองในการ แก้ปัญหาต่างๆ ไม่ส่งเสริมการวิงวอนขอร้องอำนาจดลบันดาลของสิ่งภายนอกให้ช่วยเหลือ ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่เกิด”^๔ ในการปฏิบัติทั้งปวง พระพุทธเจ้า เป็นเพียงตรัสบอกทางปฏิบัติให้รู้ เมื่อฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า รู้ทางปฏิบัติแล้วก็ต้องปฏิบัติโดย พึ่งสติปัญญาของตนเอง สรุปคือ พึ่งพระพุทธเจ้าโดยพระองค์เป็นผู้บอกทางให้ ปฏิบัติตามคำสอนนั้น

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นาน มีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๑๙.

^๒ อาทิตยา ม้ามณีแดง, “การศึกษาการจัดการความกลัวในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

^๓ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๙๒.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๙.

ด้วยตนเอง ฟังพระสงฆ์คือน้อมนำแบบอย่างการปฏิบัติของท่านในฐานะสาวกของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ เป็นการถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เรียกว่า ไตรสรณคมน

หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงพิจารณาธรรมที่พระองค์ตรัสรู้มาเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ และทรงเห็นว่าพระธรรมนั้นยากต่อบุคคลทั่วไปที่จะเข้าใจและปฏิบัติได้ พระองค์จึงทรงพิจารณาว่า บุคคลในโลกนี้เปรียบได้กับดอกบัว ๔ เหล่า ได้แก่ ผู้ที่รู้ธรรมได้เร็วเหมือนดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว ผู้ที่รู้ธรรมได้ต่อเมื่ออธิบายขยายความเหมือนดอกบัวที่เสมอน้ำ ผู้ที่พอจะแนะนำได้แต่ต้องใช้คำพร่ำสอนอย่างมาก เหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ผู้ที่มีปัญญาหิไม่สามารถจะรู้ธรรมได้ หรือมีปัญหาดีแต่มีทิฐิมานะเหมือนบัวใต้ตม^๕ พระองค์จึงทรงระลึกถึงอาฬารดาบสและอุทกดาบส ผู้เป็นพระอาจารย์ จึงหวังเสด็จไปโปรด แต่ทั้งสองท่านเสียชีวิตแล้ว พระองค์จึงทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ ที่เคยอุปัชฌาภพระองค์ จึงได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงปฐมเทศนาเรียกว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีใจความสำคัญว่า ที่สุดทั้งสองอย่างที่ไม่ควรปฏิบัติเพราะไม่เป็นประโยชน์ได้แก่ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย และการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน ทางปฏิบัติที่ไม่เข้าใกล้ที่สุดทั้งสองอย่างดังกล่าวมาแล้วนั้นและเป็นประโยชน์ทำให้ผู้ปฏิบัติหมดทุกข์อย่างสิ้นเชิงคือการปฏิบัติตามทางสายกลาง ได้แก่การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ จากนั้นทรงอธิบายอริยสัจ ๔ เมื่อจบพระธรรมเทศนา ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม ขอบวชต่อพระพุทธเจ้า^๖ วันนั้นจึงเกิดสิ่ง ๓ อย่างขึ้นเป็นครั้งแรก คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เรียกรวมว่า พระรัตนตรัย ครั้นต่อมาไม่นานนักพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาชื่ออนุปปาพิกถาและสามกัถสิกขธรรมต่อบิดาของพระยสะได้บรรลุธรรม บิดาของพระยสะประกาศถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นครั้งแรกเรียกว่า ไตรสรณคมน ดังปรากฏข้อความว่า

เศรษฐิคุหบดีได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก่แล้วถ้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสนา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหลงหายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูป พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”^๗

นอกจากนี้ไตรสรณคมนยังถือเป็นรูปแบบการบวชประเภทหนึ่งด้วย เรียกว่า ติสรณคมนุปสัมปทา ดังมีความเป็นมาว่า ในตอนต้นพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงบวชกุลบุตรด้วยพระองค์เอง อย่างที่พระองค์ทรงบวชพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น วิธีนี้เรียกว่า เอหิกขุอุปสัมปทา ซึ่งมีขั้นตอนไม่

^๕ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๘.

^๖ ตราয়ละเอียตใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๐-๑๘/๑๕-๒๕.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๔.

ยุ่งยากซับซ้อน เพียงแต่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (สำหรับผู้บวชที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์) และตัดคำว่า เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด (สำหรับผู้บวชที่เป็นพระอรหันต์แล้ว) เพียงเท่านี้ก็ถือว่าผู้นั้นเป็นภิกษุโดยสมบูรณ์ ต่อมาหลังจากที่ทรงส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนายังทิศต่างๆ แล้ว ได้มีผู้เลื่อมใสประสงคฺ์ที่จะบวชได้เดินทางมาจากทิศต่างๆ มาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมาก จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ให้กุลบุตรบรรพชาอุปสมบทได้โดยไม่ต้องมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยวิธีที่เรียกว่า ติสรณคณูปสัมปทา วิธีการอุปสมบทแบบนี้มีขั้นตอนคือ ให้ผู้ที่ประสงคฺ์จะบวชโกณณม ปลงหนวด นุ่งห่มผ้าซึ่งมีการย้อมด้วยน้ำฝาด(ผ้ากาสาเว) ห่มผ้าเอวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าพระภิกษุทั้งหลายในที่นั้น แล้วเปล่งวาจาถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ^๘ว่า

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓^๙

เมื่อกุลบุตรกระทำเช่นนี้แล้วก็จะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์ ภายหลังต่อมาพระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้ใช้การบวชแบบนี้กับผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุ ทรงอนุญาตให้ใช้กับผู้ที่จะบวชเป็นสามเณรเท่านั้น และทรงอนุญาตการบวชพระภิกษุแบบ ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เช่นในกรณีของพราหมณ์วราณะ^{๑๐} อนึ่ง การเข้าถึงไตรสรณคมน์ คือเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้มิได้หมายความว่า จะยึดเอาพระพุทธรูป พระไตรปิฎกและพระสงฆ์ที่ประจำวัดวาอารามต่างๆ ว่าเป็นที่พึ่ง แต่สิ่งที่จะเป็นที่พึ่งได้อย่างแท้จริงคือ คุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ อันได้แก่ธรรมะอันเป็นแก่นสารแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์^{๑๑} ดังที่ได้จะอธิบายต่อไป

๓.๒ ความสำคัญของไตรสรณคมน์

คำว่า สรณะ ท่านนิยามไว้ว่า เป็นเครื่องระลึก ที่พึ่ง สิ่งอันจะรักษา ที่ระลึก อันเป็นที่พึ่ง โดย ความก็คือสิ่งที่เป็นหลักในการดำรงชีวิตเพื่อความสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ โดยสิ่งนั้นจะทำหน้าที่ป้องกัน บำบัดความชั่ว ทุกข์ภัยโรค เพื่ มุ่งรักษาพัฒนาความดีงามในด้านต่างๆ ให้ ชั้

^๘ พระทอง ธมฺมโก(ปานทอง), “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^๙ ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑.

^{๑๐} ดุราละเยียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๙/๙๗-๙๘.

^{๑๑} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, ติสรณะ ที่พึ่งของชาวพุทธ, หน้า ๑๘.

อนี้ท่านรับรองไว้โดยภาพรวมตามคำของอนาคามีพรหมที่กล่าวต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าท่ามกลางพระอรหันต์ทั้งหลายและที่สำคัญคือยืนยันจากประสบการณ์ตรงส่วนตัวของท่าน ที่ทำให้ท่าน เป็นอนาคามีพรหมอยู่ในขณะนั้น มาจากการถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะความว่า คนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งระลึกเกิด คนเหล่านั้นจักไม่ไปสู่อบายเลย เขาละกายที่เป็นมนุษย์แล้วจักยังกายที่เป็นเทวดาให้ปรากฏ มนุษย์เกิดขึ้นมาพร้อมกับความกลัว ความกลัวจึงเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์รวมทั้งสัตว์โลกประเภทอื่นด้วย หากพิจารณาให้ลึกลงไปแล้วจะเห็นว่าสาเหตุของความกลัวที่แท้จริงเกิดมาจากความรัก หมายความว่าเรากลัวสิ่งที่เรารัก เราหวงแหนสิ่งที่เราครอบครองเป็นเจ้าของจะได้รับอันตราย นั่นก็คือเรารักสิ่งใดมากเราก็ก้าวลงนั้นจะเป็นอันตราย หากถามว่าอะไรคือสิ่งที่มนุษย์รวมทั้งสัตว์โลกประเภทอื่นรักมากที่สุด คำตอบก็คงหนีไม่พ้น ชีวิต กล่าวคือชีวิตของแต่ละบุคคลเป็นสิ่งที่มีความค่ามากที่สุดและเป็นสิ่งที่เรารักและหวงแหนมากที่สุด แม้แต่ทรัพย์สินเงินทองหรือสมบัติอื่น ๆ ก็ดูจะเป็นรองชีวิต หากมีความจำเป็นที่เราจะต้องสูญเสียหรือให้ละสิ่งที่เรารัก เราพร้อมที่จะสละทรัพย์สินเงิน ทองไป รวมทั้งหน้าที่การงาน เกียรติยศชื่อเสียงแม้กระทั่งอวัยวะบางส่วนของไปเพื่อรักษาชีวิตเอาไว้ เพราะเราถือว่าสมบัติอื่น ๆ เป็นของนอกกาย ดังคำกล่าวที่เราคุ้นเคยกันว่า...เงินทองเป็นของนอก กาย ไม่ตายหาใหม่ได้ มนุษย์เมื่อเกิดความกลัวอันตรายจะเกิดแก่ชีวิต มักจะแสวงหาความปลอดภัยให้แก่ตัวเอง และพวกฟุ้งบราวนซึ่งมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อและพื้นฐานทางด้านปัญญา เช่น... (๑) อาศัยธรรมชาติคือกราบไหว้บูชาต้นไม้ป่าเขาเล่าเนาไพร เนินดิน จอมปลวก ฯลฯ (๒) อาศัยอำนาจที่มองไม่เห็น คือ ศาลเจ้า ศาลพระภูมิการบนบานศาลกล่าวการ เช่น บวงสรวง (๓) อาศัยพิธีกรรม คือการสะเดาะเคราะห์การรดน้ำมนต์ดูหมอลีงทายไสยศาสตร์ (๔) อาศัยเครื่องรางของขลัง คือแขวนตะกรุด หรือวัตถุมงคลที่สมมติว่าศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหล่านี้เป็นที่พึ่งได้เพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น คือ ช่วยผ่อนคลายความหวาดวิตกกังวล ปลอดภัย เป็นกำลังใจ และลดความหวาดกลัวลงได้บ้าง นั่นก็คืออาจช่วยให้สบายใจขึ้นบ้างเท่านั้น แต่ไม่ใช่ที่พึ่งที่ปลอดภัย ไม่เป็นที่พึ่งอันสูงสุด เพราะมนุษย์เมื่อพึ่งสิ่งเหล่านี้ แล้วก็ยังไม่หลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้กล่าวคือยังมีความทุกข์อยู่เหมือนเดิม หรือบางกรณีกลับเป็นการเพิ่มความทุกข์ เพิ่มปัญหามากขึ้นให้แก่ชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งเหล่านี้ เป็นเพียงที่พึ่งภายนอก ซึ่งไม่ว่าชนิดใดก็ตามไม่สามารถปลดปล่อยความทุกข์โดยเฉพาะความภายในคือทุกข์ทางใจได้การแก้ปัญหาความกลัวภัยด้วย อาศัยที่พึ่งภายนอกดังกล่าวอย่างมากก็เพียงช่วยผ่อนคลายความวิตกกังวลเท่านั้น สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เท่านั้นเป็นที่พึ่งที่ระลึกอันประเสริฐสูงสุด เป็นที่พึ่งอันเกษมสามารถคุ้มครองให้ปลอดภัยได้อย่างแท้จริง ทุกครั้งที่เรากราบพระรัตนตรัยขอให้ระลึกถึงความดีงามของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ น้อมนำมาเป็นแนวทาง สำหรับการดำรงชีวิต โดยการประพฤติปฏิบัติตนหล่อหลอมให้เป็นพฤติกรรมที่ไม่เป็นพิษภัยแก่ใคร ๆ อย่างน้อยก็ไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์และสัตว์โลกด้วยกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่ล่วงละเมิดสิทธิ ไม่โกหกปลิ้นปล้อนหลอกลวง ไม่เสพสิ่งเสพติดให้โทษ พุทธศาสนิกชนพึงตระหนักอยู่เสมอว่า...กราบพระก่อนนอนอย่าเพียงแต่อ้อนวอนขอพรพระ คัมม์ บนบานร้องขอสิ่งต่าง ๆ จากพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เพราะนั่นไม่ใช่วิถีแห่งพุทธะ แต่จงหมั่นปลุกจิตสำนึกระลึกถึงคุณความดีของท่าน ตั้งปณิธานให้แน่วแน่ในอันที่จะปฏิบัติตามโดยยึดถือ ท่านเป็นแบบอย่าง ด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นอันแน่วแน่ไม่

เสื่อมคลาย พระรัตนตรัยคือแกนกลางของพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัยคือองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนต้องถึงพระรัตนตรัย เป็นกิจแรก คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป้าหมายของการนับถือพระรัตนตรัยคือการศึกษาให้รู้ ว่าพระรัตนตรัยมีคุณอย่างไรจะเข้าถึงพระรัตนตรัยได้อย่างไรและมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างไร พุทธศาสนิกชนเมื่อศึกษาเข้าใจพระรัตนตรัยดีแล้ว ต้องดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ร่มเงาของพระรัตนตรัย ปฏิบัติโดยชอบ ถวายแบบคุณของพระพุทธเจ้า และคุณของพระสงฆ์เข้าสู่ตน โดยการปฏิบัติ ตามธรรม (พระธรรม) ที่พระพุทธเจ้าสั่งสอน ให้เหมาะสมแก่ฐานะและภาวะของตน อันจะเป็นวิถีให้ได้รับประโยชน์จากการนับถือพระรัตนตรัยตามสมควรแก่การปฏิบัติการนับถือพระรัตนตรัยจึงมีเป้าหมาย ที่การนำหลักธรรมมาปฏิบัติ พระธรรมอันเป็นเนื้อแท้ของศาสนา การรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์อย่างแท้จริง คือ การเข้าถึงพระธรรม คุณพระรัตนตรัยจะมีจริงก็เฉพาะผู้ปฏิบัติตามพระรัตนตรัย ถ้าเราปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรม แม้เราจะไม่ขอให้ พระรัตนตรัยช่วยเหลือคุ้มครอง คุณของพระรัตนตรัยก็จะปรากฏขึ้นเอง พระรัตนตรัยโดยเป้าหมายที่แท้จริง คือ ความรู้รู้ องค์กรทุกขการดับทุกข์ได้คือ พระพุทธเจ้า ตัวการดับทุกข์คือพระธรรม และผู้ที่ได้รับความสงบร่มเย็นเพราะการดับทุกข์ได้คือพระสงฆ์ มนุษย์จะเป็นใครก็ได้เด็ก ผู้ใหญ่ บุรุษ สตรีที่ได้รับความสงบร่มเย็นเพราะความดับทุกข์คือ พระสงฆ์และถ้าเป็นพระสงฆ์โดยรูปแบบและสามารถทำอย่างนั้นได้ก็ถือว่าเป็นพระสงฆ์ทั้งภายในและ ภายนอก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต่างกันเพียงชื่อ แต่โดยสาระหรือความเป็นสิ่งเดียวกัน “พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์แม้จะต่างกันโดยชื่อก็จริง แต่โดยใจความแล้วเป็นอันเดียวกัน เพราะไม่แยกจากกัน” กล่าวคือ เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์โดยคุณสมบัติหรือรูปแบบ แต่มีหลักการเป็นอันเดียวกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้^{๑๒}

๓.๓ ความหมายของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

๓.๓.๑ ความหมายของพระพุทธเจ้า

- ความหมายของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

พระสารีบุตรได้กล่าวถึงความหมายของคำว่าพระพุทธเจ้าในสารีปุตตสูตรนิกายเทสกล่าวคือ ชื่อว่าพระพุทธเจ้า (๑) เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลายแล้ว (๒) เพราะทรงทำหมูสัตว์ให้ตรัสรู้ (๓) เพราะทรงเป็นพระสัพพัญญู (๔) เพราะเป็นผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง (๕) เพราะไม่มีคนอื่นแนะนำ (๖) เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน (๗) เพราะทรงเป็นพระชินาสพ (๘) เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากอุปกิเลส (๙) เพราะปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง (๑๐) เพราะปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง (๑๑) เพราะปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง (๑๒) เพราะปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง (๑๓) เพราะเสด็จถึงทางสายเอก (๑๔) เพราะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว (๑๕) เพราะทรงเป็นผู้จัดความไม่รู้ได้แล้ว เพราะทรงเป็นผู้ได้เฉพาะความรู้ คำว่า พระพุทธเจ้า นี้ มีใช้พระชนนีทรงตั้ง มีใช้พระชนกทรงตั้ง มีใช้พระภคินีทรงตั้ง มีใช้พระภคินีทรงตั้ง มีใช้มิตรและอำมาตย์ตั้ง มีใช้พระญาติและผู้ร่วมสายโลหิตทรงตั้ง มีใช้

^{๑๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,แผนการฝึกอบรมเรื่องพระรัตนตรัย, [ออนไลน์],แหล่งที่มา : <https://www.krupa.net/new/files/news/02%20fg.pdf> ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑].

สมณพราหมณ์ตั้ง มิใช่เทวดาตั้ง คำว่า พระพุทธเจ้า นี้ เป็นวิโมกขันติกนาม เป็นสังคิกาบัญญัติของ
 พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย เกิดขึ้นพร้อมกับการทรงได้เฉพาะพระสัพพัญญุตญาณที่โคนต้นโพธิ์
 รวมความว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น^{๑๓} และที่ทรงได้ชื่อว่า พระพุทธเจ้า เพราะทรงมีพระรูปโฉม
 ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ หมายถึง ลักษณะ ๓๒ ประการของมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่^{๑๔}
 ดังปรากฏในลักขณสูตร กล่าวคือองค์ประกอบของมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ได้แก่ ๑.มีฝ่าพระ
 บาทราบเสมอกัน ๒.พื้นฝ่าพระบาททั้งสองของมหาบุรุษ มีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ซี่ มีกง มีดุม
 และมีส่วนประกอบครบทุกอย่าง ๓. มีสันพระบาทยื่นยาวออกไป ๔. มีพระองคุลียาว ๕. มีพระหัตถ์
 และพระบาทอ่อนนุ่ม ๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองคุลิจดกันเป็นรูปดาบ ๗.
 มีข้อพระบาทสูง ๘. มีพระขงฆ์เรียวดุ้งแข็งเนื้อทราย ๙. เมื่อประทับยืน ไม่ต้องน้อมพระองค์ลงก็ทรง
 ลูบคลำถึงพระขานด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้ ๑๐. มีพระคชฐานเร้นอยู่ในฝัก ๑๑. มีพระฉวีสีทอง
 คือคล้ายทองคำ ๑๒. มีพระฉวีละเอียด จนละอองธุลีไม่อาจติดพระวรกายได้ ๑๓. มีพระโลมาชาติเดียว
 คือ ในแต่ละขุมมีเพียงเส้นเดียว ๑๔. มีพระโลมาชาติปลายอนขึ้น คือ พระโลมาชาติชิดเป็นวงเวียน
 ขว้างกุดทลสีครามเข้มดังดอกอัญชัน ๑๕. มีพระวรกายตั้งตรงดุจกายพรหม ๑๖. มีพระมังสะใน
 ๗ แห่งเต็มบริบูรณ์ ๑๗. มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ ๑๘. มีร่องพระ
 ปฤษฎางค์เต็มเสมอกัน ๑๙. มีพระวรกายเป็นปริณทลุดจปริณทลแห่งต้นไทร พระวรกายสูงเท่ากับ
 ๑ วาของพระองค์ ๑ วาของพระองค์เท่ากับส่วนสูงพระวรกาย ๒๐. มีลำพระศอกกลมเท่ากันตลอด
 ๒๑. มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดี ๒๒. มีพระหนุดุจคางราชสีห์ ๒๓. มีพระทนต์ ๔๐ ซี่
 ๒๔. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน ๒๕. มีพระทนต์ไม่ห่างกัน ๒๖. มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม ๒๗. มีพระ
 ขิวหาใหญ่ยาว ๒๘. มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกการเวก ๒๙. มีดวงพระเนตร
 ดำสนิท ๓๐. มีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอด ๓๑. มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาว
 อ่อนเหมือนนุ่น ๓๒. มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์^{๑๕}

- ความหมายของพระพุทธเจ้าในอรรถกถา

พระอรรถกถาจารย์ได้วิเคราะห์ความหมายของคำว่า พระพุทธเจ้า เพิ่มเติมจากสาริปุตต
 สุตตนิเทศ ไว้ในอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา ดังนี้

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า ผู้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย เพราะคนทั้งหลายเรียกเทพผู้ลงมาในโลกว่า ผู้
 ลงมาแล้ว

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า ผู้ทรงทำหมู่สัตว์ให้ตรัสรู้ เพราะคนทั้งหลายเรียกลมที่เข้าไปไม่ให้แห่ง
 ว่า ไปไม่แห่ง

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า เป็นพระสัพพัญญู เพราะความตรัสรู้ที่สามารถตรัสรู้ธรรมได้ทุกอย่าง
 พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า ผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง เพราะความตรัสรู้ที่สามารถตรัสรู้ธรรมได้ทุก
 อย่าง

^{๑๓} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๒/๕๕๑-๕๕๒.

^{๑๔} พระมหาทวิ มหาปญโญ, ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า๙๓.

^{๑๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐-๑๖๓.

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า ไม่มีคนอื่นแนะนำ เพราะทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เองเท่านั้น
 พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า ทรงเป็นผู้เบิกบาน เพราะทรงเบิกบานด้วยพระคุณต่าง ๆ มีความหมายว่าทรงเบิกบานเหมือนดอกปทุมบาน

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า เป็นพระชินาสพ เพราะทรงละธรรมอันทำความหดหู่แห่งจิตได้
 พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่า เสด็จถึงทางสายเอก เพราะการบรรยายความของการเสด็จถึงตำแหน่งของผู้ตรัสรู้แล้ว คนทั้งหลายจึงเรียกพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้า แม้เพราะเสด็จถึงทางสายเอกแล้ว เหมือนเรียกบุรุษแม้ผู้ถึงหนทางแล้วว่า ผู้ถึงแล้ว^{๑๖}

- ความหมายของพระพุทธเจ้าจากแหล่งที่มาอื่นๆ

๑. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายคำว่า พุทธ, พุทธ-, พุทธะ(พุท, พุทธะ) หมายถึง ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว ใช้เฉพาะเป็นพระนามของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เรียกเป็นสามัญว่า พระพุทธเจ้า^{๑๗}

๒. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายคำว่า พระพุทธเจ้า หมายถึง พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบแล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม, ท่านผู้รู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองก่อนแล้ว สอนประชุมชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ^{๑๘}

๓. หนังสือสากศาสนา ให้ความหมายคำว่า พระพุทธเจ้า หมายถึง ท่านผู้ได้บำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศบริบูรณ์และตรัสรู้กฎความจริง ตรัสรู้เหตุผลแห่งกฎความจริง รู้เท่ากฎความจริง และรู้เท่าเหตุผลแห่งกฎความจริงโดยชอบด้วยตนเอง จนหายขาดจากความหลงมกมายตื่นตื่น เป็นผู้ตื่นตัวเบิกบานขึ้นเต็มที่ และสั่งสอนหมู่ชนให้รู้กฎความจริง และรู้เท่าเหตุผลแห่งกฎความจริงตามด้วย^{๑๙}

๔. พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์) ได้อธิบายคำว่า พระพุทธเจ้า ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่า คำว่า รู้ หมายถึง รู้ร้อยสัจ ๔ คือรู้ทุกข์ รู้เหตุเกิดทุกข์(สมุทัย) รู้ความดับทุกข์(นิโรธ) และรู้ทางไปสู่ความดับทุกข์(มรรค) คำว่า ตื่น หมายถึง ตื่นจากความหลับ คือกิเลสทั้งหลาย คำว่า เบิกบาน หมายถึง มีจิตใจเบิกบานแจ่มใสเต็มเปี่ยมด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ คำว่า สัมมาสัมพุทธะ ประกอบด้วยปัจจัย หรือองค์ประกอบพิเศษมากมาย เรียกว่า ธรรมสโมธาน ๘ และมีชื่อเรียกชื่ออื่นๆ ว่า ธรรม ๘ ประการ หรือ อัญญธรรมสโมธาน กล่าวคือ เมื่อพระโพธิสัตว์ประมวลธรรม ๘ ประการนี้แล้ว ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ เทิดทูนไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ จวบจนเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร จากนั้นพระองค์จึงได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ธรรม ๘ ประการนี้คือ ๑.เกิดเป็นมนุษย์ ๒.เกิดเป็นผู้ชาย ๓.เกิดเป็นมนุษย์ด้วยเหตุ ๓ อย่างคืออโลภะ โทสะ โมหะ ๔.ได้เข้าเฝ้าเฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า ขณะพระองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ๕.บำเพ็ญตนเป็นนักรบ(ดาบส/ฤาษี) ๖.เป็นผู้ได้อภิญญา ๕

^{๑๖} ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๑-๑๒.

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๙๕.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๒๖๐.

^{๑๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า(พิมพ์ ธรรมธโร), สากศาสนา, หน้า ๓๗๕.

และสมบัติ ๘ ๗.ได้ทำการบริจาคอย่างยิ่งใหญ่ บางครั้งสละชีวิตเป็นทาน ๘.ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ^{๒๐}

สรุป ความหมายของพระพุทธเจ้าประกอบไปด้วย ๒ ส่วน คือส่วนที่เป็นรูปสมบัติและส่วนที่เป็นคุณสมบัติ ส่วนที่เป็นรูปสมบัติของพระองค์หมายถึงทรงมีพระวรกายประกอบไปด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มีฝ่าพระบาทราบเสมอกันเป็นต้น นี่เป็นรูปสมบัติ ส่วนความหมายในส่วนคุณสมบัติหมายถึงคุณสมบัติด้านจิตใจ พระองค์ทรงเป็นผู้ตรัสรู้กฎธรรมชาติและวิธีการปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์ทั้งหมดตามความเป็นจริงโดยชอบด้วยพระองค์เองและสั่งสอนผู้ให้รู้ชอบตามอีกด้วย

๓.๓.๒ ความหมายของพระธรรม

พระอรรถกถาจารย์อธิบายความหมายของ พระธรรม ในอรรถกถาชื่อปญฺญสุทฺธิ ว่า พระธรรม หมายถึง สภาวะที่ทรงไว้ซึ่งบุคคลผู้บรรลุมรรคแล้ว ผู้ทำให้แจ้งนิโรธแล้ว ผู้กำลังปฏิบัติตามคำสอนอยู่นั้น ไม่ให้ตกไปในอบายภูมิทั้ง ๔ พระธรรมในความหมายโดยตรง หมายถึง อริยมรรคและพระนิพพาน^{๒๑} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอัคคัปปสาทสุตร ว่า “ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งมีประมาณเท่าใด อริยมรรคมียิ่ง ๘ เรากล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น”^{๒๒} ความหมายของพระธรรมในอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า หมายถึง มรรคและวิราคะ เพราะไม่ทำให้ตกไปในอบายภูมิ เพราะทำให้ อริยมรรคเกิดและเห็นแจ้งพระนิพพานและทำให้เกิดความสบายใจอย่างมาก^{๒๓}

ความหมายของพระธรรมจากแหล่งที่มาอื่นๆ

๑.พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายคำว่า พระธรรม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติ^{๒๔}

๒.หนังสือสากลศาสนา ให้ความหมายคำว่า พระธรรม หมายถึง คำสอนรวมกับคำสั่ง (วินัย) เชื่อว่าเป็นกฎแห่งความจริงเป็นวิธีที่ทำให้เกิดผลที่ขอบแท้ เป็นแบบฉบับอันจะให้ถึงความสำเร็จที่แท้จริงที่ถูกต้องได้สุข และเป็นคุณสมบัติให้ปฏิบัติบริสุทธ์ได้จริง^{๒๕}

๓.หนังสือหลักพระพุทธศาสนา ให้ความหมายคำว่า พระธรรม(เฉพาะธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน) หมายถึง กฎธรรมดา หรือธรรมดา คือความจริงที่ประกอบด้วยประโยชน์ต่างๆ ความจริง

^{๒๐} อินทรา นวสัมฤทธิ์, “รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^{๒๑} ม.ม.อ.(ไทย) ๔/๒๐๕.

^{๒๒} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๓๔/๕๓.

^{๒๓} ชู.ช.อ. (ไทย) ๒๓/๒๐.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๖๐.

^{๒๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า(พิมพ์ ธรรมะโร), **สากลศาสนา**, หน้า ๓๗๘.

เหล่านี้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเองก็ตาม ที่ท่านผู้รู้อื่นๆ แสดงตามพระพุทธเจ้าก็ตามเรียกว่า พระธรรมทั้งนั้น^{๒๖}

สรุป พระธรรม หมายถึง ธรรมะซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกเผยแผ่ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของทุกข์และวิธีการดับทุกข์ มีหน้าที่ทำให้ผู้นำไปปฏิบัติอย่างน้อยที่สุดคือให้พ้นจากการเกิดในภพที่มีแต่ความทุกข์ที่เรียกว่า อายตน์ทั้ง ๔ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน อย่างสูงทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์

๓.๓.๓ ความหมายของพระสงฆ์

พระอรรถกถาจารย์อธิบายความหมายของ พระสงฆ์ ไว้ในอรรถกถาชื่อสมังคลาสนี ว่า “ที่ชื่อว่าหมู่พระสงฆ์ เพราะรวมกันได้โดยการรวมทิวฐิและศีล หมู่นี้โดยความหมาย ได้แก่หมู่แห่งพระอริยบุคคล ๘ จำพวก”^{๒๗} กล่าวคือ ๑.ท่านผู้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติมรรค ๒.พระโสดาบัน ๓.ท่านผู้ตั้งอยู่ในสกิทาคามีมรรค ๔.พระสกิทาคามี ๕.ท่านผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค ๖.พระอนาคามี ๗.ท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค ๘.พระอรหันต์^{๒๘} ความหมายของพระสงฆ์ในอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า กลุ่มของบุคคลทั้งหลาย ผู้พรังพร้อมด้วยอริยมรรค ๔ ประการ และผู้มีขันธสันดานถูกสมาธิในสามัญญผล ๔ ประการอบรมแล้ว ชื่อว่าพระสงฆ์ เพราะรวมทิวฐิและศีลเข้าด้วยกัน^{๒๙} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนทีในสามคามสูตรว่า

อานนที เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ธรรมทั้งหลาย คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อธิบาป ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่ง เธอเห็นภิกษุของเราแม้ ๒ รูป มีวาทีต่างกันในเรื่องเหล่านี้บ้างไหม^{๓๐}

ความหมายของพระสงฆ์จากแหล่งที่มาอื่นๆ

๑.พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายคำว่า พระสงฆ์ หมายถึง หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย, หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า^{๓๑}

๒.หนังสือสากาสนา ให้ความหมายคำว่า พระสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกที่มีความประพฤติร่วมกันตรงกัน ปฏิบัติดีชอบตามพระธรรมวินัยไม่ผิดเพี้ยนและได้สมจริง เพื่อความสงบสุข เพื่อความดีงาม จนประชาชนเห็นจริงตามว่า พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้ามีผู้ปฏิบัติได้จริง แม้จะ

^{๒๖} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

^{๒๗} ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๓๐๔.

^{๒๘} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานิสงส์ไตรสรณคณน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๙), หน้า ๓๗.

^{๒๙} ชู.ช.อ. (ไทย) ๒๓/๒๐.

^{๓๐} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๔๓/๕๑.

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, หน้า ๒๖๒.

ไกลกันคนละถิ่นหรือต่างกันโดยชาติและเพศ ก็เป็นหมู่ที่มีธรรมเป็นเครื่องประพุดร่วมกัน มีฉันทะ อหิงสา และศีลกับทักขิณีเสมอกันและใกล้ชิดสนิทกันโดยคุณ^{๓๒}

๓.หนังสือหลักพระพุทธศาสนา ให้ความหมายคำว่า พระสงฆ์ หมายถึง หมู่ของคนที่เป็นภิกษุแล้วเพราะได้รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้า เหมือนอย่างดอกบัวที่บานแล้วเพราะต้องแสงอาทิตย์ มีความประพุดดี มีความเห็นดีเห็นชอบถูกต้องตามพระธรรมเฉพาะตนแล้ว ยังแสดงออกซึ่งความประพุดและความเห็นดีตามพระธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่โลกอีกด้วย^{๓๓}

สรุป พระสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว เลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถีววัตร ปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ มี 2 ประเภท คือ สมมุติสงฆ์ กับ พระอริยสงฆ์ ในที่นี้หมายถึงเฉพาะพระอริยสงฆ์ คือหมู่พระอริยบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ไม่ใช่นักบวชหรือเทวดา ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า โดยการบรรลุมรรคผล อริยบุคคล ๔ ประเภท คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์

๓.๔ คุณของไตรสรณคมน์

๓.๔.๑ คุณของพระพุทธเจ้า

ในมหานามสูตรกล่าวถึงคุณของพระพุทธเจ้า ๙ อย่าง กล่าวคือ (๑)เป็นพระอรหันต์ (๒)ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ (๓)เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (๔)เสด็จไปดี (๕)รู้แจ้งโลก (๖)เป็นสารถิณีผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม (๗)เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (๘) เป็นพระพุทธเจ้า (๙) เป็นพระผู้มีพระภาค^{๓๔}

พระพุทธโฆษาจารย์ได้ขยายความคุณของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวคือ

๑.เป็นพระอรหันต์ เพราะ ๑)เป็นผู้ไกลจากกิเลส ๒)เป็นผู้กำจัดอริทั้งหลาย ๓)เป็นผู้หักซึ่งกำทั้งหลาย ๔) เป็นผู้ควรแก่ไทยธรรมทั้งหลายมีปัจจัยเป็นต้น ๕) เป็นผู้ไม่มีที่ลับในการกระทำบาป ๒.เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เพราะเป็นผู้ตรัสรู้สรรพธรรมทั้งหลายอย่างถูกต้อง และตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง

๓. เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เพราะทรงมีคุณสมบัติ กล่าวคือ ทรงมีวิชา ๘ และจรณะ ๑๕

๔.เป็นผู้เสด็จไปดี เพราะ ๑)ทรงดำเนินไปงาม ๒)เสด็จไปสู่ฐานะอันดี ๓)เสด็จไปโดยชอบ ๔)ตรัสโดยชอบ

๕.เป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลก เพราะทรงรู้แจ้งอริยสัจ ๔

^{๓๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พม. ธรรมะโร), **สากลศาสนา**, หน้า ๓๗๙.

^{๓๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร), **หลักพระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๑.

^{๓๔} อจ. ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๑.

๖.เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เพราะพระองค์ทรงสอนบุรุษที่สามารถฝึกได้ โดยประการที่เขาทั้งหลายนั่งอยู่ในบัลลังก์อันเดียว ให้เล่นไปสู่ทิศทั้ง ๘ หมายถึงอริยมรรค ๔ อริยผล ๔ ได้อย่างไม่ขัดข้อง

๗.เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะทรงเป็นครูผู้แนะนำสั่งสอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้ไม่เป็นอภัพบุคคลให้ตั้งอยู่ในประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์โดยปรมาตม ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคหมายเอาทรงเป็นครูผู้สอนสัตว์ดิรัจฉานด้วย

๘.เป็นพระพุทธรเจ้า เพราะมีวิโมกข์นตักญาณ หรือพุทธญาณ ทรงรู้แจ้งอริยสัจ ๔ และสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม

๙.เป็นพระผู้มีพระภาค เพราะทรงเป็นครูผู้มีพระคุณอย่างยอดเยี่ยม และเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง^{๓๕}

พร รัตนสุวรรณ, วคิน อินทสระ, สุภีร์ ทุมทอง ได้ขยายความคุณของพระพุทธรเจ้า กล่าวคือ

๑.เป็นพระอรหันต์(อรห) หมายถึง ความเป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง และคำว่า บริสุทธิ์ ในที่นี้ หมายถึงสันดานบริสุทธิ์ คือในจิตใจส่วนลึก หรือในจิตไร้สำนึก ไม่มีกิเลสเหลืออยู่ จิตของพระพุทธรองค์เปรียบเหมือนน้ำฝนที่บริสุทธิ์ซึ่งในขวด แม้จะเขย่าอย่างไรก็ไม่มีขุ่น เพราะตะกอนที่นอนก้นขวดไม่มี^{๓๖} กล่าวคือต้นเหตุอาพาตไม่มีเหลืออยู่ในสันดาน แม้จะเป็นการยึดถือในความจริงที่ถูกต้องก็ไม่มี ปล่อยาวงได้ทุกอย่าง^{๓๗}

๒.เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ(สมมาสมพุทโธ) คำว่า ตรัสรู้ ในที่นี้แปลว่า รู้อย่างแจ่มแจ้ง ตรัสในที่นี้แปลว่า แจ่มแจ้ง ฉะนั้นคำว่า ตรัสรู้ จึงแปลว่า รู้อย่างแจ่มแจ้ง พระพุทธรเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ คำว่า เอง ในที่นี้หมายความว่า ด้วยตนเอง คำว่า โดยชอบ หมายความว่า ถูกต้องตามความเป็นจริง พระพุทธรเจ้าเป็นผู้อะไรก็รู้อย่างแจ่มแจ้ง และเป็นการรู้ด้วยตนเอง หรือจากตัวเอง ไม่ได้รู้หรือเข้าใจตามคนอื่น^{๓๘}

๓. เป็นผู้เปรียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ(วิชชาจรณสมปนโน) หมายถึง ทรงมีความรู้แจ้ง ใน ๑.ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณเป็นเหตุระลึกขึ้นต่อที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ ระลึกชาติได้ ๒. จุตูปปาตญาณ ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ๓.อัสวักขยญาณ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ความตรัสรู้ ๔.วิปัสสนาญาณ ญาณในวิปัสสนา ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ ๕.มโนมยิทธิ ฤทธิ์ทางใจ ๖.อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์

^{๓๕} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔๕-๓๖๓.

^{๓๖} พร รัตนสุวรรณ, พระรัตนตรัย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ได้ ๗.ทิพพโสธ ทุทธิพ ๘.เจโตปริยญาณ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้^{๓๙} และทรงมีความประพฤติ ๑๕ ประการ คือ ๑.สีลสังวร ความสำรวมกายวาจาให้เรียบร้อย ๒.อินทริยสังวร ความสำรวมในอินทริย์ทั้ง ๖ ๓.โภชนะ มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภค ๔.ชาคริยานุโยค หมั่นประกอบความเพียร ไม่เห็นแก่การหลั่นนอนมากนัก ๕.ศรัทธา ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ ๖.หิริ ความละอายต่อบาป ทุจริต ๗.โอตตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ทุจริต ๘.พาหุสัจจะ ความเป็นผู้สดับมาก ๙.วิริยะ ความเพียร ๑๐ สติ ความระลึกได้ ๑๑.ปัญญา ความรอบรู้ ๑๒.ปฐมฌาน ๑๓.ทุติยฌาน ๑๔.ตติยฌาน ๑๕.จตุตถฌาน^{๔๐}

๔.เป็นผู้เสด็จไปดี(สุคโต) หมายถึง ๑.ทรงเสด็จไปบนทาง(หรือปฏิบัติตาม) อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง ๒.เสด็จไปโดยไม่ถอยหลัง หมายความว่า สิ่งใดถ้าเราหากทำผิดหรือเดินทางผิด ก็ต้องมาทำใหม่หรือมาเดินทางใหม่ แต่สำหรับกรณีของพระพุทธเจ้าถ้าพระองค์ได้ทรงทำสิ่งใด หรือได้ตรัสสิ่งใด หรือได้ทรงตัดสินสิ่งใดออกไปแล้ว จะต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเด็ดขาดเสมอ ๓.พระองค์เสด็จไปที่ไหน ก็มีแต่จะทรงนำประโยชน์และสันติสุขไปให้ที่นั่น โดยเฉพาะคือเมื่อพระองค์เสด็จไปที่ไหน พระองค์ทรงพิจารณาเห็นแล้วว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่คนนั้นหรือแก่สถานที่แห่งนั้นจึงได้เสด็จไป ๔.พระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการตรัส ๖ อย่าง^{๔๑} คือ

รู้ว่าจริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และว่าจានนั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววว่าจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และว่าจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววว่าจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่ว่าจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววว่าจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ว่าจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววว่าจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ว่าจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววว่าจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และว่าจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววว่าจานั้น ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย^{๔๒}

๕.เป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลก(โลกวิทู) โดยปกติคนที่จะสาธยายสอนคนอื่นได้ผล คือทำให้เขาเชื่อและปฏิบัติตามได้ ผู้สอนจะต้องมีความรู้เหนือคนที่สอนทุกอย่าง ถ้าหากเรามีความรู้เฉพาะแต่ในทางของตนส่วนเรื่องราวต่างๆ ของผู้ที่สอนเราไม่รู้เราไม่เข้าใจคงจะเป็นเหมือนกันกับพูดคนละ

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๘) หน้า ๒๑๗-๒๑๘.

^{๔๐} พร รัตนสุวรรณ, **พระรัตนตรัย**, หน้า ๓๕-๓๖.

^{๔๑} ดุราลละเอียตใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๔๖.

^{๔๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

ภาษา ทั้งนี้ก็เพราะคนเราเมื่อรู้เห็นและได้รับการศึกษามาอย่างไร ก็ย่อมจะคิดไปตามแนวที่เคยรู้เคยเห็นมา เพราะฉะนั้น หากผู้ที่จะสอนไม่ทราบแนวคิดของเขาทำให้พูดกันไม่รู้เรื่อง ตรงกันข้ามหากเป็นคนที่เคยรู้เคยเห็น เคยเรียนมาอย่างเดียวกัน การสอนจึงประสบความสำเร็จดังการสอนธรรมของพระพุทธเจ้า^{๔๓}

๖.เป็นสารถิ์ฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม(อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ) เทียบด้วยสารถิ์ที่ฝึกช้างฝึกม้า เขาก็ฝึกเพื่อประโยชน์ของเขาเอง ฝึกเพื่อที่จะได้ใช้งาน ไม่ใช่เพื่อช้างม้าที่เขาฝึก แต่พระพุทธเจ้าทรงฝึกคน เป็นครูฝึกคน เป็นศาสดาฝึกคนเพื่อประโยชน์ของคนที่ได้รับการฝึกนั่นเอง ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของพระองค์เอง เพราะประโยชน์ของพระองค์ถึงที่สุดแล้ว ไม่มีประโยชน์ส่วนพระองค์อีกแล้ว จึงได้ทุ่มพระกำลังทั้งหมดลงไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เพื่อประโยชน์ของสัตว์โลก^{๔๔}

๗.เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย(สตถา เทวมนุสสานิ) ไม่เพียงแต่เป็นครูของมนุษย์เท่านั้น แต่เป็นครูของเทวดาด้วย เทวดาทุกชั้นก็เคารพนับถือในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นครูผู้สอน นอกจากนั้นมนุษย์เป็นอันมากที่ได้อาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติตามคำสั่งสอน เมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดา ระลึกได้ว่ามาเป็นเทวดาเพราะเหตุใด จึงเคารพพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นครู^{๔๕}

๘.เป็นพระพุทธเจ้า(พุทโธ) ทรงรู้อยู่ถึง ๔ ทรงตื่นจากความหลับคือกิเลส ทรงเบิกบานด้วยพระทัยกรุณา รวมเป็นพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ ที่ว่าทรงเป็นผู้รู้ ก็เป็นพระปัญญาคุณ ทรงเป็นผู้ตื่นจากความหลับคือกิเลส นั้น เป็นพระบริสุทธิคุณ และทรงเป็นผู้เบิกบานด้วยพระทัยกรุณา เป็นพระมหากรุณาธิคุณ พระคุณโดยย่อ ๓ อย่าง คือความเป็นพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พุทโธ^{๔๖}

๙.เป็นพระผู้มีพระภาค(ภควา) คือคำว่า ภควา เป็นคำร้องเรียกพระองค์ด้วยความเป็นผู้พิเศษด้วยพระคุณ เป็นผู้สูงกว่าสัตว์ทั้งหลาย และเป็นผู้ควรเคารพในฐานะครู พระนามว่า ภควา นี้เป็นนามิตถกนาม พระนามมหาไมยามีได้ทรงขนาน พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชก็มีได้ทรงขนาน พระญาติแปดหมื่นก็มีได้ทรงขนาน เทวดาวิเศษทั้งหลายมีท้าวสักกะและท้าวสันดุสิตเป็นต้นก็มีได้ทรงขนาน พระสารีบุตรกล่าวถึงคำ ภควา เป็นบัญญัติที่สำเร็จประจักษ์แก่พระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับการบรรลุประสัพพะปัญญุตญาณที่โคณฑนโพธิ์^{๔๗}

คุณพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะที่ไม่ธรรมดาหรือลักษณะที่พิเศษที่ชาวพุทธศวดกันอยู่คือ อรหิ์ สมมาสมพุทโธ อรหิ์ หมายถึง ผู้อยู่ห่างไกลจากกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา หรือที่เรียกว่า พระอรียบุคคลชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาเรียกว่าพระอรหิ์หรือพระอรหิ์นต์ สมมาสมพุทโธ

^{๔๓} พร รัตนสุวรรณ, พระรัตนตรัย, หน้า ๔๙.

^{๔๔} วสิน อินทสระ, คุณพระรัตนตรัยและการเข้าถึง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ทองอุตสาหกรรมการและการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙-๘๐.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑-๘๒.

^{๔๗} สุภีร์ ทุมทอง, คุณพระรัตนตรัย, (นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๕.

หมายถึง ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ คำว่าสัมมาสัมพุทธะนี้เป็นคุณของพระพุทธเจ้า เป็นนามที่แสดงคุณลักษณะที่พิเศษของพระพุทธเจ้าอยู่ในถ้อยคำอย่างสมบูรณ์ คำว่า สัมมา แปลว่า โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริง แท้^{๔๘} พุทธะ แปลว่า ท่านผู้ตรัสรู้แล้ว หรือผู้รู้หรือรู้สัจ ๔ อย่างถ่องแท้^{๔๙} สัม แปลว่า เอง เพราะฉะนั้นคำว่า สัมมาสัมพุทธะ จึงเป็นคำที่แสดงว่าพระพุทธเจ้านั้นตรัสรู้หรือรู้สัจ ๔ ด้วยพระองค์เองอย่างถูกต้อง โดยในปฐมเทศนานั้นก็ได้แสดงไว้อย่างชัดเจนตามเหตุและผลของการตรัสรู้ คือทรงค้นพบทางปฏิบัติซึ่งนำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างแท้จริงที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางสายกลาง อันได้แก่มรรคมีองค์ ๘ ก็โดยที่ตั้งแต่เสด็จออกทรงผนวช ก็ปฏิบัติพระองค์เองให้มีศีล กล่าวคือทรงปฏิบัติอริยมรรคในหมวดศีล ได้แก่ สัมมาวาจา คือเจตนางดจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากวาจาส่อเสียด เจตนางดเว้นจากวาจาหยาบคาย เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า สัมมาภังคะมัตตะ คือ เจตนางดเว้นจากการตดรองชีวิต เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกามทั้งหลาย^{๕๐} สัมมาอาชีวะ คือเลี้ยงชีพโดยความสุจริต และครั้งเมื่อได้ทรงระลึกได้ถึงสมาธิที่เคยทรงได้เมื่อเป็นพระราชกุมาร ก็ทรงเห็นว่าทางนั้นจะเป็นทางแห่งสมาธิอันถูกต้อง จึงได้ทรงเริ่มจับปฏิบัติทำสมาธิโดยกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างบริสุทธิ์ ปฏิบัติในอริยมรรคหมวดสมาธิ ได้แก่ สัมมาสติ คือ สติปัฏฐาน ๔ หมายถึง ๑.กายานุปัสสนา การพิจารณากาย การตามดูรู้ทันกาย ๒.เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเวทนา การตามดูรู้ทันเวทนา ๓.จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิต การตามดูรู้ทันจิต ๔.ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาธรรมต่างๆ การตามดูรู้ทันธรรม^{๕๑} สัมมาสมาธิ คือการทำสมาธิในแนວมานทั้ง ๔ สัมมาวายามะ คือ การปฏิบัติตามสัมมปปธาน ๔^{๕๒} เมื่ออริยมรรคหมวดสมาธิเกิดขึ้นโดยชอบแล้ว จึงได้มีจักขุคือดวงตา ญาณคือปรีชาหยั่งรู้^{๕๓} ปัญญาคือปรีชาหยั่งรู้เหตุผล^{๕๔} วิชาคือความรู้แจ้ง^{๕๕} อาโลกคือแสงสว่าง^{๕๖} ทรงรู้แจ้ง ๔ เป็นอันว่าทรงปฏิบัติอริยมรรคหมวดปัญญา ได้แก่ สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง ตรงข้ามกับความดำริผิดที่เรียกว่า มิจฉาสังกัปปะ^{๕๗} สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ตรงตามสภาวะ คือเห็นตามสิ่งทั้งหลายเป็นจริง^{๕๘} อริยมรรคหมวดปัญญานี้เป็นตัวปัญญาในธรรมที่ไม่ได้เคยทราบมาก่อน และก็ได้ทรงได้ขึ้นมาจากที่อื่นด้วย เมื่อเป็นดังนี้ ปัญญาที่เกิดขึ้นในอริยสัจทั้ง ๔ นี้

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๙.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๘.

^{๕๐} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า ๗๕๙.

^{๕๒} ดุราลละเอียดใน อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒-๑๗๓.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๐.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๒.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๗.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๖.

^{๕๗} ดุราลละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า ๗๐๒-๗๐๓.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๒.

จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแก่พระองค์เอง เป็นการตรัสรู้ด้วยพระองค์เองอย่างถูกต้อง ไม่มีครูอาจารย์สั่งสอนมาก่อน ดังนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงมิได้เป็นศิษย์ของใครทั้งเทวดาและมนุษย์ แต่ทรงเป็นสยัมภู คือตรัสรู้ได้เองโดยไม่มีใครสั่งสอน^{๕๙} ความตรัสรู้ขึ้นเองเกิดขึ้นได้ด้วยทรงพบทางพ้นทุกข์ที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา และได้ทรงปฏิบัติตามทางดังกล่าวนี้อย่างสมบูรณ์ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ ดังคุณพระพุทเจ้าบาทที่ว่า สดธา เทวมนุสสานิ ดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาเอกพระองค์เดียวในโลกซึ่งตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง และสั่งสอนผู้อื่นให้ตรัสรู้ตาม

๓.๔.๒ คุณของพระธรรม

ในวัตถุปมสูตรกล่าวถึงคุณของพระธรรม ๖ อย่าง กล่าวคือ (๑)พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว (๒) ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง (๓) ไม่ประกอบด้วยกาล (๔) ควรเรียกให้มา (๕) ควรน้อมเข้ามาในตน (๖) อำนวยวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน^{๖๐}

พระพุทธโฆสจารย์ได้ขยายความคุณของพระธรรมในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวคือ

๑. พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ในฐานะเป็นปริยัติธรรมเพราะมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด และเพราะประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ในฐานะเป็นโลกุตตรธรรมเพราะพระพุทธเจ้าตรัสข้อปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน และเพราะเป็นอริยมรรค คือเป็นมัชฌิมาปฏิปทา

๒. ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง เพราะผู้ประพฤติตามพระธรรมย่อมเห็นผลได้ด้วยตนเอง

๓. ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะพระธรรมให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติได้โดยไม่จำกัดเวลา ขึ้นอยู่ว่าจะปฏิบัติเวลาใดและให้ผลทันทีไม่รอเนิ่นนาน ที่กล่าวนี้ท่านหมายถึงเฉพาะอริยมรรคเท่านั้น

๔. ควรเรียกให้มา คือ เพราะพระธรรมเป็นสภาพที่มีอยู่จริงและเป็นสภาพที่บริสุทธิ์

๕. ควรน้อมเข้ามาในตน เพราะพระธรรมเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งพระนิพพาน

๖. อำนวยวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน เพราะความสุขอันเกิดจากการปฏิบัติตามพระธรรมย่อมรู้ได้ด้วยตนเองเท่านั้น^{๖๑}

พร รัตนสุวรรณ, วคิน อินทสระ, สุภีร์ ทุมทอง ได้ขยายความคุณของพระธรรม กล่าวคือ

๑. พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว(สวากขาโต) เพราะพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น มีความงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด เป็นธรรมที่แสดงถึงแนวทางแห่งการครองชีพ หรือการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ ซึ่งพระองค์ได้ทรงประกาศไว้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะและพยัญชนะ เป็นธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน^{๖๒}

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๘.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๔/๖๖.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๗๐-๓๗๘.

^{๖๒} พร รัตนสุวรรณ, พระรัตนตรัย, หน้า ๑๐๙.

๒. ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง(สนธิภูริโก) หมายความว่า พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นความจริงหรือไม่ ข้อนี้นี้จะพึงรู้ได้ด้วยตนเอง เพราะพระธรรมเป็นหลักความจริง ที่สามารถจะทดสอบ หรือพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง คนที่เข้าถึงพระธรรมจริงๆ แล้วจะมีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่เชื่อตามตัวหนังสือหรือตามคนอื่นบอก^{๖๓}

๓. ไม่ประกอบด้วยกาล(อกาลิโก) ในความหมายธรรมาคือ พระธรรมทันสมัยอยู่เสมอ พระธรรมเป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติในโลก พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบ นำมาแสดงชี้แจงเปิดเผย จำแนกธรรมให้ตื่น พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม สิ่งนั้นก็ยังคงเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าเพียงได้รู้ได้เห็น แล้วก็นำมาแสดง นำมาบอก นำมาเปิดเผย นำมาทำให้ตื่นเท่านั้น ไม่ล้าสมัย ในความหมายสูงขึ้นไป กุศลธรรมฝ่ายโลกีย์เป็นกาลิกะ คือประกอบด้วยกาล ส่วนอริยมรรคมีเสดาศัตติมรรคเป็นต้น เป็นกุศลธรรมฝ่ายโลกุตระ เป็นอกาลิกะ คือไม่ประกอบด้วยกาล^{๖๔} คุณของพระธรรมข้อนี้ที่ไม่ประกอบด้วยกาลหมายเอากุศลธรรมที่ทำให้เป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่โสดาปัตติมรรคถึงอรหัตตผล

๔. ควรเรียกให้มาดู(เอหิปัสสิโก) เพราะธรรมนั้นเป็นสภาพมีอยู่ด้วย และเพราะธรรมนั้นเป็นสภาพบริสุทธิ์ด้วย แท้จริงใดๆ แม้จะพูดได้ว่า เงินหรือทองก็ตามมีอยู่ในกำมือเปล่า แต่ไม่กล้าพูดว่า “ท่านจงมาดูเงินหรือทองนี้” เพราะเงินหรือทองนั้นไม่มีอยู่ และคุณหรือมูตรก็ตามแม้มีอยู่ ใดๆ ก็ไม่อาจเรียกว่า “ท่านจงมาดูคุณหรือมูตรนี้ เพื่อให้รำเรงใจ” โดยเผยความที่มันเป็นของน่าพอใจ เพราะคุณหรือมูตรนั้นเป็นของโสโครก ส่วนโลกุตระธรรมทั้ง ๙^{๖๕} นี้ โดยสภาวะเป็นของมีอยู่ด้วย เป็นของบริสุทธิ์จุดจันท์เพ็ญในอากาศอันปราศจากเมฆด้วย และดุจแก้วมณีที่อันขาวางไว้ที่ผ้ากัมพลเหลืองด้วย เพราะเหตุนี้พระธรรมจึงชื่อว่า เป็นของที่ควรเรียกให้มาดู^{๖๖}

๕. ควรน้อมเข้ามาในตน(โอปนยิโก) พระธรรมชื่อโอปนยิกะ เพราะควรนำเข้าไป การนำเข้าไปชื่ออุปนยะ ธรรมย่อมควรซึ่งการที่บุคคลแม้ผ้าหรือศิระไฟไหม้ก็เฉย ยังคงนำเข้าไปในจิตของตน โดยทำให้มีขึ้นจนได้ เพราะเหตุนี้ธรรมนั้นจึงชื่ออุปนยิกะ อุปนยิกะนั้นเองเป็นโอปนยิกะ พระธรรมที่ว่านี้หมายถึงโลกุตระธรรมที่เป็นสังขตะ ส่วนในโลกุตระธรรมที่เป็นอสังขตะ ควรซึ่งนำเข้าไปด้วยจิต เหตุนี้จึงชื่อโอปนยิกะ หมายความว่า ควรซึ่งการกระทบเข้าโดยทำให้แจ้งหรืออริยมรรค ชื่อว่าอุปนยะ เพราะนำเข้าไปถึงพระนิพพาน อริยผลและพระนิพพานชื่อว่าอุปนยะเพราะเป็นธรรมที่บุคคลพึงนำเข้าไปถึงโดยเป็นสิ่งที่พึงทำให้แจ้ง โอปนยิกะก็คืออุปนยะ นั่นเอง^{๖๗}

๖. อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน(ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ) ผู้มีธรรม ตีมารสแห่งธรรมแล้วย่อมจะรู้ได้เฉพาะตนว่ารสแห่งธรรมนั้นเป็นอย่างไร เหมือนผู้บริโภคอาหารชนิดใดย่อมจะรู้ได้เฉพาะ

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

^{๖๔} วคิน อินทสระ, **คุณพระรัตนตรัยและการเข้าถึง**, หน้า ๑๐๒.

^{๖๕} โลกุตระธรรม ๙ หมายถึง ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก, สภาวะที่พ้นโลก ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑; พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

^{๖๖} สุภีร์ ทุมทอง, **คุณพระรัตนตรัย**, หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

ตนวาระสมันเป็นอย่างไร ผู้ไม่ได้บริโภคย่อมไม่รู้รสอาหารชนิดนั้น แม้จะอยู่ใกล้อาหารหรือกำลังปรุงอาหารอยู่ด้วยตนเองก็ตาม ถ้าไม่ได้ลิ้มรสอาหารนั้น ก็ไม่รู้รส ทำนองเดียวกันถ้าไม่ได้ปฏิบัติธรรมให้ได้ลิ้มรสแห่งธรรม ไม่ได้ปฏิบัติในธรรมก็รู้อารสแห่งธรรมเป็นเช่นไร^{๖๘}

ลักษณะของพระธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ก็ตั้งต้นแต่เป็นความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ดังที่ยกขึ้นแสดงอริยสัจทั้ง ๔ ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๖๙} และโลกจะรู้จักพระธรรมเพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงนำพระธรรมมาแสดงสั่งสอน เพราะฉะนั้นพระธรรมในพระพุทธศาสนา ตั้งต้นแต่พระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ คือความจริงที่พระองค์ได้ตรัสรู้ จึงมีปรากฏในอุปาหาสูตร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครั้นรู้บรรลุลแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ครั้นรู้ บรรลุลแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ครั้นรู้ บรรลุลแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผยจำแนก ทำให้ง่ายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”^{๗๐}

เพราะฉะนั้นธรรมที่เป็นตัวความจริงที่ตั้งอยู่จึงเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ตลอดมา พระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่อุบัติขึ้นความจริงข้อนี้ก็ยังคงตั้งดำรงอยู่ สิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้แจ้งก็คือความจริงที่ตั้งอยู่ตลอดมานี้เอง ความจริงที่ตั้งอยู่นี้เป็นกฎธรรมชาติซึ่งสามารถรู้ได้ด้วยปัญญา ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสรู้ได้และเมื่อตรัสรู้แล้วก็นำมาสั่งสอนได้ เพราะฉะนั้นธรรมในพระพุทธศาสนาจึงได้แก่ธรรมฐิติ คือภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา^{๗๑} ถึงแม้ว่าไม่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติขึ้นมาตรัสรู้ ธรรมฐิตินี้ก็ยังเป็นธรรมฐิติ พระพุทธเจ้านั้นจึงเป็นผู้ที่มาตรัสรู้พระธรรมที่มีอยู่แล้ว แล้วก็ทรงนำมาแสดงเปิดเผยชี้แจงแสดงให้โลกเข้าใจ พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนั้น ทรงมีจุดมุ่งหมายให้เรา รู้แจ้งโลกภายในตนเองหมายถึงรู้ทุกข์ ละสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ รู้แจ้งความดับทุกข์ และปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ดังที่ปรากฏข้อความในโรหิตัสสสูตร ดังนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิดไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติว่า ‘พึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้’ ด้วยการไป เราไม่กล่าวว่า การที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

^{๖๘} วศิน อินทสระ, *คุณพระรัตนตรัยและการเข้าถึง*, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๔/๒๑-๒๒.

^{๗๐} อภ.พท.(ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, หน้า ๖๒.

อนึ่ง เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง

ไม่ว่าเวลาไหน ที่สุดแห่งโลก

ใครก็ถึงไม่ได้ด้วยการไป

และเมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก

ย่อมไม่มีการเปลื้องตนจากทุกข์

เพราะเหตุนั้นแล ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดี

ถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์

สงบระงับ รู้ที่สุดแห่งโลก

ย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า^{๗๒}

๓.๔.๓ คุณของพระสงฆ์

ในธัคคสูตรกล่าวถึงคุณของพระสงฆ์ ๙ อย่าง กล่าวคือ (๑)พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี (๒)ปฏิบัติตรง (๓)ปฏิบัติถูกทาง (๔)ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล (๕)พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย (๖)ควรแก่ของต้อนรับ (๗)ควรแก่ทักษิณา (๘) ควรแก่การทำอัญชลี (๙) เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๗๓}

พระพุทธโฆสาจารย์ได้ขยายความคุณของพระสงฆ์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวคือ

๑.เป็นผู้ปฏิบัติดี หมายถึง พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติซึ่งปฏิบัติทานอันถูกต้อง อีกนัยหนึ่งหมายถึงเป็นผู้ปฏิบัติตามในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ดีแล้ว

๒.เป็นผู้ปฏิบัติตรง หมายถึง พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เอียงไปที่สุดสองอย่าง คือกามสุขัลลิกานุโยค หรืออัตตกลิณณานุโยค และเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อดับเสียซึ่งความคด ความโกง ของกาย วาจา ใจ

๓.เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง หมายถึง พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

๔.เป็นผู้ปฏิบัติสมควร หมายถึง พระสงฆ์ผู้เป็นพระอริยบุคคล

๕. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย เพราะทำของนั้นให้มีผลมาก

๖.ควรแก่ของต้อนรับ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมทั้งหลายอันสร้างความเป็นที่รักเป็นที่เจริญใจให้ชนิดที่ไม่เจือปนอีกด้วยของต้อนรับแขกควรที่จะถวายแก่พระสงฆ์นั้น

๗.ควรแก่ทักษิณา เพราะพระสงฆ์เป็นผู้เกื้อกูลแก่ทักษิณาโดยที่ทำการทักษิณาให้บริสุทธิ์ด้วยการกระทำให้มีผลมาก

๘.ควรแก่การทำอัญชลี เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ควรแก่การกราบไหว้

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๐๗/๑๑๘-๑๑๙. , อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๔๕/๗๓-๗๕.

^{๗๓} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๒.

๙.เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เพราะพระสงฆ์เป็นสถานที่ปลูกบุญของชาวโลกทั้งมวล^{๗๔}

พร รัตนสุวรรณ, วคิน อินทสระ, สุภีร์ ทุมทอง ได้ขยายความคุณของพระสงฆ์ กล่าวคือ

๑.เป็นผู้ปฏิบัติดี(สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ) พระอริยเจ้าเหล่าใดเป็นผู้ตั้งอยู่ในมรรค พระอริยเจ้าเหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดี เพราะความเป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยการปฏิบัติชอบ พระอริยเจ้าเหล่าใดเป็นผู้ตั้งอยู่ในผล พระอริยเจ้าเหล่านั้นก็ชื่อว่าปฏิบัติดี มุ่งเอาความปฏิบัติที่ล่วงไปแล้ว เพราะท่านเหล่านั้นได้บรรลุธรรมที่พึงบรรลุก็เพราะความปฏิบัติชอบนั่นเอง อีกนัยหนึ่งพระสงฆ์ได้ชื่อว่าผู้ปฏิบัติชอบเพราะปฏิบัติตามอนุสาสนีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ก็ได้ เพราะปฏิบัติอปัณณกปฏิบัติคือข้อปฏิบัติไม่ผิดก็ได้^{๗๕}

๒.เป็นผู้ปฏิบัติตรง(อุชุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ) คือพระสงฆ์เว้นส่วนสุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค ปฏิบัติย่อหย่อนเกินไป หมกมุ่นพัวพันในโลภียสุข ในกามสุข ในความสุขที่เป็นโลกียะมากเกินไป และอัตตคิลมถานุโยค ปฏิบัติตนให้พัวพันอยู่กับความลำบากโดยไร้ประโยชน์ ทรมาณตนโดยไร้ประโยชน์^{๗๖} อีกนัยหนึ่งท่านอธิบายว่าหมายถึงไม่มีมารยาสาไถย มารยา แปลว่า เจ้าเล่ห์ หรือหลอกลวง สาไถย แปลว่า โอ้อวด พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติตรง คือเป็นผู้ปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ซื่อสัตย์ต่อตัวเองและคนอื่น ไม่มีการคดในข้ออ้างในกระตุก หลอกให้คนอื่นเข้าใจผิดเพื่อหวังผลในลาภสักการะ และไม่มีการโอ้อวดด้วย^{๗๗}

๓.เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง (ญายปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ) คือพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อรู้ตามตัวแปลว่าปฏิบัติเพื่อญายธรรม ญายธรรมท่านหมายถึงนิพพาน ปฏิบัติเพื่อนิพพาน เพื่อดับกิเลส และกองทุกข์ ตั้งแต่ทุกข์น้อยถึงทุกข์มาก กิเลสน้อยถึงกิเลสมาก ชัดเกล้าให้เบาบางไปวันละเล็กละน้อย พระพุทธเจ้าท่านเปรียบไว้เหมือนด้ามมีดหรือคอสาก ขาวนาที่ดำข้าวจะจับคอสากทุกวัน คอสาาก็สึกไปตามวันเวลาที่ผ่านไป เพราะฉะนั้นปฏิบัติไปเพื่อดับกิเลสและเพื่อดับทุกข์ เพลิงกิเลสดับไปมากเท่าไร เพลิงทุกข์ก็ดับไปมากเท่านั้น กิเลสเป็นความร้อน ความร้อนดับลงมากเท่าไร ความเย็นก็เพิ่มขึ้นมากเท่านั้น^{๗๘}

๔.เป็นผู้ปฏิบัติสมควร(สามีจิปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ) คือพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่การที่จะรับสามิจิกรรม คำว่า สามิจิกรรม หมายถึง การต้อนรับ หรือการแสดงความเคารพนับถือ หรือการให้ความช่วยเหลือต่างๆ แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากพระอริยบุคคลทุกองค์ ย่อมตั้งอยู่ในสัปปุริสธรรม คือธรรมของสัตบุรุษ คำว่า สัตบุรุษ ในที่นี้ตามความหมายของคัมภีร์โดยทั่วไปหมายถึงพระอริยบุคคล เพราะคำว่า สัตบุรุษ ตามศัพท์แปลว่า บุคคลที่มีใจสงบแล้ว เพราะฉะนั้นคำว่า สามิจิปฏิปันโน ซึ่งแปลว่า ปฏิบัติสมควร ในความหมายอีกนัยหนึ่งหมายถึงเป็นผู้ตั้งอยู่ในสัปปุริสธรรม ๗

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๘๐-๓๘๓.

^{๗๕} สุภีร์ ทุมทอง, คุณพระรัตนตรัย, หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

^{๗๖} วคิน อินทสระ, คุณพระรัตนตรัยและการเข้าถึง, หน้า ๑๒๓.

^{๗๗} พร รัตนสุวรรณ, พระรัตนตรัย, หน้า ๑๓๒.

^{๗๘} วคิน อินทสระ, คุณพระรัตนตรัยและการเข้าถึง, หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

ประการ กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักการ รู้จักบุคคลที่ควรคบ รู้จักสังคมที่เข้าไปเกี่ยวข้อง และทำตัวให้เข้ากันได้กับสังคมนั้นๆ^{๗๙}

๕.เป็นผู้ควรแก่ของที่นำมาถวาย(อาหุเนยโย) คือ วัตถุคือปัจจัย ๔ มีอาหารเป็นต้น ที่เขาพืงนำมาแม้จากที่ไกลเพื่อจะถวายท่านผู้มีศีล ชื่อว่า อาหุณะ พระสงฆ์นั้นนับว่าเป็นผู้ควรแก่อาหุณวัตถุเหล่านั้น เพราะท่านเป็นผู้มีศีลหมดจดอย่างแท้จริง ทำผลตอบแทนให้เกิดแก่ผู้นำมาถวายได้มากมาย

๖.เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ(ปาหุเนยโย) คือ วัตถุที่เขาเตรียมไว้เป็นอย่างดี จัดทำอย่างประณีต เพื่อต้อนรับแขกพิเศษ หรือแขกผู้นำรักน่าชอบใจ พระสงฆ์นั้นนับว่าเป็นแขกพิเศษยิ่งเกี่ยวกับการเยือนผู้ใดถึงเรือนแล้วก็มีแต่จะทำให้ผู้นั้นได้รับแต่สิ่งเป็นมงคล ที่เป็นความสวัสดิ์ แขกพิเศษที่ยิ่งกว่าพระสงฆ์นั้นไม่มี

๗.เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน(ทกขิเนยโย) คือ ทานที่บุคคลพึงให้แก่ผู้อื่น เพราะปรารถนาถึงผลตอบแทนในโลกหน้าเป็นสำคัญ ชื่อว่าทักษิณาทาน พระสงฆ์นั้นจัดว่าเป็นผู้ที่สมควรต่อการรับเอาทักษิณาทานนั้น เพราะทำผลตอบแทนให้เกิดแก่ผู้ให้ขึ้นมาอย่างเต็มที่ เพราะท่านเป็นผู้หมดจดจากกิเลสอันเป็นเครื่องขัดขวางความมีผลบุญแห่งทาน

๘.เป็นผู้ควรแก่อัญชลีกรรม(อญชลีกรรมโย) คือ อัญชลีกรรม(การนบไหว้) ที่ชาวโลกปรารถนาถึงคุณธรรม และกระทำต่อบุคคลทั้งหลายได้ พระสงฆ์นั้นควรแก่อัญชลีกรรมนั้น เพราะท่านเป็นผู้มีคุณธรรมที่น่ายกย่องบูชาอย่างแท้จริง

๙.ผู้เป็นไรนาเพาะปลูกบุญที่ยอดเยี่ยมของชาวโลก(อนุตตรํ ปุณญกุเขตต์ โลกกสส) คือ พระสงฆ์เปรียบเสมือนเป็นสถานที่ที่ชาวโลกเพาะปลูกบุญได้งอกงาม หาสถานที่อื่นเสมอเหมือนมิได้ เพราะกำจัดกิเลสที่เป็นดุจวัชพืช คอยทำลายพืชไร่ คอยทำลายข้าวกล้า ได้แล้ว^{๘๐}

๓.๕ การเจริญคุณไตรสรณคมน์

การเจริญคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม และคุณพระสงฆ์ มีปรากฏในทฎิยมหานามสูตรสรุปความได้ว่า เมื่อตอนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ในแคว้นสักกะ ครั้งนั้นเจ้าศากยณามว่ามหานามะเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเมื่อจะอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ต่างๆจะต้องอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่อะไร พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธองค์ตรัสแนะนำให้มหานามะตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ กล่าวคือ ๑.ผู้มีศรัทธาเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ๒.ผู้ปรารถนาความเพียรเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ๓.ผู้มีสติตั้งมั่นเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ๔.ผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ๕.ผู้มีปัญญาเป็นผู้ประสบความสำเร็จ และให้เจริญธรรมดังต่อไปนี้อีก ๖ ประการ กล่าวคือ ๑.ให้เจริญพุทธานุสสติ คือระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ๒.ให้เจริญธัมมานุสสติ คือระลึกถึงคุณของพระธรรม ๓.ให้เจริญสังฆานุสสติ คือระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ ๔.ให้เจริญศีลानุสสติ คือระลึกถึงคุณของการรักษาศีล ๕.ให้เจริญจาคานุสสติ คือระลึกถึงคุณของการบริจาค ๖.เทวดานุสสติ คือระลึกถึงคุณของเทวดา

^{๗๙} พร รัตนสุวรรณ, พระรัตนตรัย, หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

^{๘๐} ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, ไตรสรณคมน์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิปรางค์ สำเร็จราชย์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

พระพุทธองค์ตรัสว่าการปฏิบัติธรรมทั้ง ๖ อย่างสามารถเจริญได้ทุกอริยาบถ มีอานิสงส์คือทำให้ผู้ปฏิบัติตามไม่มีโลภะ โทสะ โมหะครอบงำ^{๘๑}

๓.๖ วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์

วิธีเข้าถึงไตรสรณคมน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีหลายพระสูตร ปรากฏทั่วไปทั้งในพระวินัยปิฎกและในพระสุตตันตปิฎก ลักษณะโดยทั่วไปของเหตุการณ์จะเป็นว่าเมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนาจบ ผู้ฟังก็ใคร่ครวญพิจารณาไปด้วย ครั้นเห็นว่าถูกต้องตามความเป็นจริง จึงกล่าววาจาแสดงความนับถือในท่านองที่คล้ายกันว่า ขอนับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งไปตลอดชีวิต คือมีความศรัทธาอย่างมั่นคงไม่หวั่นไหว หากถือตามวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ที่พระอรธกถาแจกแจงถือว่าเป็นวิธีการเข้าถึงโดยการมอบตน(จะกล่าวในตอนต่อไป) ยกตัวอย่างเช่น พิมพิสารสมาคมกถา^{๘๒} เมณฑกคหปติวัตถุ^{๘๓} สามัญญผลสูตร^{๘๔} อัมพัญญสูตร^{๘๕} โสณทัณฑสูตร^{๘๖} เป็นต้น ยังมีผู้ที่เข้าถึงไตรสรณคมน์ขณะยังอยู่ในครรภ์มารดาด้วย มีเรื่องย่อว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนาจบแล้ว โพธิราชกุมารได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ว่า“พระพุทธเจ้ามีคุณน่านำอศรรยจริง พระธรรมมีคุณน่านำอศรรยจริง พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วนำอศรรยจริง เพราะภิกษุที่พระตถาคตทรงสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุคุณวิเศษในเวลาเช้า ภิกษุที่พระตถาคตทรงสั่งสอนในเวลาเช้าจักบรรลุคุณวิเศษในเวลาเย็น” เมื่อโพธิราชกุมารตรัสอย่างนี้แล้ว มาณพัสัญชิกาบุตรได้กราบทูลโพธิราชกุมารว่า “ท่านโพธิราชพระองค์นี้ทรงประกาศไว้ว่า ‘พระพุทธเจ้ามีคุณน่านำอศรรยจริง พระธรรมมีคุณน่านำอศรรยจริง พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วนำอศรรยจริง’ แต่พระองค์ไม่ทรงถึงพระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้นพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ” โพธิราชกุมารตรัสว่า “สัญชิกาบุตรเพื่อนรัก ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น สัญชิกาบุตรเพื่อนรัก ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น เรื่องนั้นเราได้ฟังมาแล้ว ได้รับมาต่อพระพักตร์ของพระราชมารดาของเราแล้ว คือ

ครั้งหนึ่ง(ครั้งที่ ๑) พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ขณะนั้น เสด็จแม่ของเรากำลังทรงพระครรภ์ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

^{๘๑} ดูรายละเอียดใน อัง. เอกาทสก.(ไทย) ๒๔/๑๒/๔๑๕-๔๑๗.

^{๘๒} วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๗/๖๙.

^{๘๓} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๙๘/๑๒๕-๑๒๖

^{๘๔} ที.ส.(ไทย) ๙/๒๕๐/๘๕

^{๘๕} ที.ส.(ไทย) ๙/๒๙๙/๑๑๐

^{๘๖} ที.ส.(ไทย) ๙/๒๑๙/๑๒๓

ลูกคนที่อยู่ในครรภ์ของหม่อมฉันนี่จะเป็นชายก็ตาม เป็นหญิงก็ตามเขาย่อมถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต’

ครั้งหนึ่ง(ครั้งที่ ๒) พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ เกสภพาววัน สถานที่ให้อภัยหมู่เนื้อ เขตกรุงสุสมารคิระ แคว้นภคคะนี้ เวลานั้น แม่นมอุ้มเราใส่สะเอวพาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โพธิราชกุมารพระองค์นี้ ย่อมถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำโพธิราชกุมารนั้นว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต’

สัญญาบุตรเพื่อนรัก แม้ครั้งที่ ๓ เรานี้ย่อมถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉันว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังนี้แล^{๘๗}

วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของโพธิราชกุมารก็ถือว่าเป็นการมอบตนเช่นกัน ส่วนวิธีเข้าถึงของพระเจ้าปเสนทิโกศลถือว่าเป็นการเข้าถึงโดยการกราบไหว้(จะกล่าวในตอนต่อไป) ดังปรากฏในธัมมเจติยสูตร^{๘๘}

วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์นั้น พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่ามี ๔ วิธี ได้แก่

๑. อดตสันนิยาตนะ การมอบตน
๒. ตปปรายนตา ความมีพระรัตนตรัยนั้นเป็นที่ไปเบื้องหน้า
๓. สีสสภาวะคมนะ การยอมเป็นศิษย์
๔. ปณิปาตะ การกราบไหว้^{๘๙}

๑. อดตสันนิยาตนะ คือ การมอบกายถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัยเป็นต้นว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอมอบถวายตนแด่พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์”^{๙๐} หรือ การมอบกายถวายชีวิตอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าขอสละตนแด่พระผู้มีพระภาค ขอสละตนแด่พระธรรม ขอสละตนแด่พระสงฆ์ ข้าพเจ้าขอสละชีวิต ตัวของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็สละแล้วที่เดียว ชีวิตของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็สละแล้วเหมือนกัน ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าผู้สิ้นพระชนมชีพแล้วว่าเป็นสรณะ พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เป็นที่ป้องกัน เป็นที่ต้านทานของข้าพเจ้า”^{๙๑} ดังตัวอย่างในกรณีของเวรัญชพราหมณ์กราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า

ท่านพระโคตมโปรตทรงจำ คือทรงรับทราบ ว่า ข้าพเจ้าเข้าถึง คือถึงสรณะที่ไม่มีศาสดาอื่น ด้วยไตรสรณคมน์ トラบเท่าที่ข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ แม้ถ้ามีใครๆ ใช้มีดอันคมกริบตัดศีรษะของ

^{๘๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๔๕-๓๔๖/๔๑๘-๔๒๐

^{๘๘} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๖๖/๔๕๑-๔๕๒

^{๘๙} ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๓๐๖.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๖.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็จะไม่กล่าวพระพุทธรูปเจ้าว่าไม่ใช่พระพุทธรูปเจ้า ไม่กล่าวพระธรรมว่าไม่ใช่พระธรรม หรือไม่กล่าวพระสงฆ์ว่าไม่ใช่พระสงฆ์^{๙๒}

หรือกรณีที่พระเจ้าอชาตศัตรูเปล่งพระวาจาประกาศพระองค์เป็นอุบาสกถึงไตรสรณคมน์ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาสิตของพระผู้มีพระภาคชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาสิตของพระผู้มีพระภาคชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหลายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูปได้ หม่อมฉันนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉันว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต^{๙๓}

หรือกรณีของนันทิยปริพาชกเปล่งวาจาหลังจากฟังพระพุทธรูปเจ้าแสดงธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงนิพพาน มีนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีนิพพานเป็นที่สุด ว่า

“ข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนักข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่างๆ เปรียบเหมือนบุคคลหลายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า ‘คนมีตาดีจักเห็นรูปได้’ ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”^{๙๔}

พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม และพระมหาปิ่น ปัญญาพโล แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตน ว่า

แบบที่พระองค์(พระพุทธรูปเจ้า) ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดพระเจ้าพิมพิสารกับทั้งบริวาร ๑๑ นหุต และทรงโปรดสังฆารามณพ นั้นพระองค์ทรงตรัสเทศนาจบลงแล้ว พระเจ้าพิมพิสารกับทั้งบริวาร ๑๐ นหุต ได้สำเร็จโศดาปัตติผล อีกนหุตหนึ่งนั้นถึงพระไตรสรณคมน์ ส่วนสังฆารามณพเมื่อฟังธรรมเทศนาจบลง ก็ได้ประกาศปฏิญาณตนถึงพระไตรสรณคมน์ ดังต่อไปนี้ คือเปล่งวาจาว่า

เอสาหัง ภนเต สุจิรปรินิพตมปิ ตัม ภควนตัม สรณัง คจฺฉามิ ธมฺมณ จ ภิกขุสงฺฆณ จ อุปาสกั (อุปาสิก) มัง สงฺโฆ ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณัง คตัม ฯ พุติยมปิ เอสาหัง ฯลฯ ตติยมปิ เอสาหัง ฯลฯ ... อชฺชตคฺเค ปาณูปเต สรณัง คตัม ฯ

แปลความว่า ข้าพเจ้าขอนึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ปรินิพพานานดีแล้ว กับพระธรรมและพระอริยสงฆ์สาวก ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก ที่นับถือของข้าพเจ้า ตลอดสิ้นชีวิต ขอสงฆ์จงทรงจำไว้ ซึ่งข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสก (อุบาสิกา) มีวันนี้เป็นต้น ตราบเท่าสิ้นชีวิต

ตามแบบที่พระพุทธรูปเจ้าได้ทรงตรัสแก่พระอรหันตชีณาสพพุทธรูปสาวก ๖๐ องค์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสีที่จะส่งไปประกาศพระพุทธรูปศาสนา เพื่อให้สำเร็จกิจบรรพชา

^{๙๒} วิ.ม.ท.อ.(ไทย) ๑/๒๔๗.

^{๙๓} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๕๐/๘๕.

^{๙๔} ดูรายละเอียดใน ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐/๑๔-๑๕.

อุปสมบทแก่กุลบุตรทั้งปวง ด้วยวิธีให้ถึงพระไตรสรณคมน์นี้ และในสมัยนี้ก็ได้ถือเป็นแบบถึงพระไตรสรณคมน์ ทั้งอุบาสก อุบาสิกา และบรรพชาเป็นสามเณร ฯ

พระอาจารย์ผู้ช่วยให้ถึงพระไตรสรณคมน์นั้น พึงแนะนำพร่ำสอนให้รักษาความสัตย์ ความจริงในพระไตรสรณคมน์อย่างยิ่ง ดังต่อไปนี้คือ

๑.สอนให้นั่งคุกเข่า กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง แล้วเตือนให้รักษาความจริงว่าเวลานี้เป็นเวลารักษาความสัตย์ความจริง คือ ร่างกายที่นั่งคุกเข่า ประณมมืออยู่บัดนี้ พึงทราบว่าเป็นร่างกายที่จะประกาศตนถึงพระไตรสรณคมน์จริง ๆ

๒.วาทะที่กล่าวถึงคุณพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในกาลบัดนี้ พึงทราบว่าเป็นวาทะที่ได้ประกาศตนถึงพระไตรสรณคมน์จริง

๓.น้ำใจที่น้อมนึ้ถึงคุณพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พึงทราบว่าเป็นน้ำใจจริง

๔.พึงตั้งเป็นความสัตย์ อธิษฐานไว้ในใจว่า ข้าพเจ้าขอนับถือเอา คุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ทั้งสาม เป็นสรณะ ที่พึ่ง ที่นับถือ ของข้าพเจ้า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปตราบเท่าสิ้นชีวิต

เมื่อตั้งเป็นความสัตย์แล้ว พึงนำไปถึงพระไตรสรณคมน์ดังต่อไปนี้

อรหัง สมมาสมพุทโธ ภควา, พุทธัง ภควนตัง อภิวาเทมิ ฯ (กราบลงหนึ่งครั้ง)

สวากขาโต ภควตา ธมโม ธมมัสสามิ ฯ (กราบลงหนึ่งครั้ง)

สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สงฺฆัง นมามิ ฯ (กราบลงหนึ่งครั้ง)

นำว่า นโม ๓ จบ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ฯ

นำว่า ถึงพระไตรสรณคมน์

พุทฺธัง สรณัง คจฺฉามิ.

ธมมํ สรณัง คจฺฉามิ.

สงฺฆํ สรณัง คจฺฉามิ.

หุตฺติยมฺปิ พุทฺธัง สรณัง คจฺฉามิ.

หุตฺติยมฺปิ ธมมํ สรณัง คจฺฉามิ.

หุตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สรณัง คจฺฉามิ.

ตติยมฺปิ พุทฺธัง สรณัง คจฺฉามิ.

ตติยมฺปิ ธมมํ สรณัง คจฺฉามิ.

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณัง คจฺฉามิ

แปลความว่า ข้าพเจ้า ขอถึง พระพุทธรูปเจ้า กับทั้งพระธรรม และพระอริยสงฆ์สาวก ว่าเป็นสรณะ ที่พึ่งที่ระลึก ที่นับถือ ของข้าพเจ้าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ตราบเท่าสิ้นชีวิตของข้าพเจ้านี้แล ฯ

นำระลึกถึงพุทธรูป

อิตฺติปิโส ภควา อรหัง สมมาสมพุทฺธो วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต โลกาวิทุ อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ สตฺถาhevมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ

กราบหมอบลงนั่งอยู่ว่า

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา พุทธะ กุณมัม ปกตัม มยา ยัม พุทธะ ปฏิคุณเหตุ อจฺจนตัม
กาลนฺตเร สํวริตฺว พุทธะ ฯ

จบพุทธคุณแล้ว เยขึ้น

นำระลึกถึงคุณพระธรรม

สวากขาโต ภควตา ธมฺโม สन्นิฏฺฐโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตตัม เวทิตพฺโพ
วิญญูหิติ ฯ

กราบหมอบลงนั่งอยู่ว่า

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา ธมฺเม กุณมัม ปกตัม มยา ยัม ธมฺโม ปฏิคุณเหตุ อจฺจนตัม
กาลนฺตเร สํวริตฺว ธมฺเม ฯ

จบธรรมคุณแล้ว เยขึ้น

นำระลึกถึงคุณพระอริยสงฆ์สาวก

สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อสุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปันโน ภควโต
สาวกสงฺโฆ สามิฉิปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตตาริ ปุริสยฺคานิ อญฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต
สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิณเณยฺโย อณฺชสิกรณิยฺโย อนุตฺตรํ ปุณฺณกุเชตตัม โลกสฺสาติ ฯ

กราบหมอบลงนั่งอยู่ว่า

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา สงฺฆे กุณมัม ปกตัม มยา ยัม สงฺโฆ ปฏิคุณเหตุ อจฺจนตัม
ก า ล นฺ ต เ ร ส ํ ว ริ ต ุ ํ ว ส ง ฆ เ

จบสังฆคุณแล้ว เยขึ้น

กราบ ๓ หน

อุบาสก อุบาสิกา นั่งพับเพียบประนมมือ ฟังคำสั่งสอนในระเบียบวิธีรักษาและปฏิบัติพระ
ไตรสรณคมน์ต่อไป^{๙๕}

คณะมูลนิธิปราณี สำเร็จราชย์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตน ว่า
สรณคมน์ของบุคคลผู้ยอมสละตน คืออัตภาพของตนแก่พระพุทธเจ้าเป็นต้น ดังที่ปรากฏเป็นเนื้อ
ความอยู่ในพระสูตรหลายสูตร ทำนองอย่างนี้ว่า “นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปข้าพเจ้าขอมอบตนต่อ
พระพุทธเจ้า ขอมอบตนต่อพระธรรม ขอมอบตนต่อพระสงฆ์” ดังนี้ โดยการน้อมนิกอยู่ในใจเท่านั้นก็
ดี หรือเปล่งวาจาออกมาด้วยก็ดี ชื่อว่า สรณคมน์ที่สำเร็จแล้ว โดยการมอบตน ในที่นี้ เป็นการ
แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระรัตนตรัยโดยประการที่แม้ชีวิตก็ยอมสละให้ได้ อนึ่ง ผู้ใดผู้หนึ่งได้
สดับธรรมของพระตถาคตแล้ว เกิดศรัทธาความเลื่อมใสใคร่จะปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นจากทุกข์ สมัย
ต่อมาเขานั้นได้สละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ หลีกเร้นไปในที่สงัดวิเวก อันเป็นที่ที่เหมาะสมแก่การ
บำเพ็ญเพียร มีป่า ป่าช้า ถ้า ชอบเขา เป็นต้น ในสถานที่ที่เป็นเช่นนั้น อันตรายทั้งหลายมีสัตว์ร้าย

^{๙๕} พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม และพระมหาปิ่น ปัญญาพโล, แบบถึงพระไตรสรณคมน์กับแบบนั่ง
สมาธิภาวนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท เบญจผล จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒-๖.

อมนุษย์ เป็นต้นอาจมีอยู่ เป็นเหตุสร้างความหวาดหวั่นสะดุ้งกลัวแก่ผู้เข้าไปพำนักอยู่ได้ และเมื่อมีว แต่กลัวอยู่อย่างนี้ จิตก็ไม่สงบพอที่จะดำเนินไปในอารมณ์กรรมฐานได้อย่างราบรื่นสะดวก และอาจ เป็นเหตุให้ล้มเลิกการปฏิบัติเสียกลางคันได้ เขามองเห็นว่อย่างนี้เป็นอุบายบรรเทาความกลัวได้เป็น อย่างดี ดังนี้แล้ว ก็น้อมมอบตนต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่านับแต่บัดนี้ไป เราขอมอบ อัตภาพนี้แก่พระพุทธเจ้า แก่พระธรรม แก่พระสงฆ์ นับแต่บัดนี้ไปอัตภาพนี้หาใช่ของเราไม่ เป็นของ พระพุทธเจ้า เป็นของพระธรรม เป็นของพระสงฆ์นั้นเที่ยงดังนี้ ครั้นน้อมอย่างนี้แล้ว ก็เกิดความเบาใจ บรรเทาความกลัวได้ เพราะถือว่าไม่มีตัวตนอะไรที่เป็นสมบัติพึงหวงแหน พึงละนุณยอมของตน ชีวิต เลือดเนื้อทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นของพระพุทธเจ้าเป็นต้นต่างหาก ก็พระพุทธเจ้านี้ทรงเป็นบุคคลผู้ ประเสริฐเลิศล้ำที่เขานับถือบูชาสูงสุด เพราะฉะนั้นเมื่อได้มอบอัตภาพให้ไป เขาย่อมยินดีเต็มใจในอัน ที่จะมอบให้ไปเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกเหมือนตนได้มอบให้ไปอย่างเด็ดขาด ไม่คิดหวงได้กลับคืน ด้วยคิดว่า ตนได้มอบสิ่งที่รักยิ่ง แก่บุคคลผู้ประเสริฐเลิศล้ำยิ่ง ผู้มีคุณควรแก่ของประณีตมีค่ามากที่ใครๆพึงนำมา บูชาทุกอย่าง แม้กระทั่งชีวิตอันเป็นที่รักยิ่งของผู้นั้น แม้เกี่ยวกับพระธรรม และพระสงฆ์ก็อย่างนี้ เหมือนกัน เพราะเหตุนี้แหละจึงบรรเทาความกลัวได้ พอบรรเทาความกลัวได้ด้วยอุบายวิธีนี้แล้ว ก็สามารถเจริญกรรมฐานได้โดยสะดวกต่อไป สรณคมน์ของผู้นี้ก็สงเคราะห์เข้าด้วยอาการนี้ คือ สำเร็จแล้วโดยการมอบตน หรือแสดงให้เห็นว่าสำเร็จแล้วโดยการมอบตนนั้น^{๙๖}

ประณีต ก้องสมุทร แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตน ว่า ได้แก่การสละ ตนแก่พระพุทธเจ้าเป็นต้น อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปข้าพเจ้าขอมอบตนแด่พระพุทธเจ้า แต่พระ ธรรม แต่พระสงฆ์ อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบการมอบกายถวายชีวิต แม้อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าสละตนแด่พระ ผู้มีพระภาคเจ้า สละตนแด่พระธรรม สละตนแด่พระสงฆ์ ข้าพเจ้าสละชีวิต ข้าพเจ้าสละตนแน่อน สละชีวิตแน่อน ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง เป็นที่เร้นภัย เป็น ที่ป้องกันภัยของข้าพเจ้า^{๙๗}

ธนิธ อยูโพธิ์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตน ว่า อัตตสันนิยาตนะ คือ ถึงด้วยอาการมอบกายถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัยนั้น ยกตัวอย่างเช่น มีเรื่องเล่าว่า พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงคบหากับพระเทวทัต แล้วทรงแย่งราชสมบัติจากจัดพระชนมชีพพระเจ้าพิมพิสาร พระราชบิดา ครั้นพระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูก็ทรงรุ่มร้อนไม่ทรงสบายพระทัย ต่อมา ณ คั่นหนึ่ง ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ชีวกัมพวัน ในพระนครราชคฤห์ ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาซึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาที่ตรัสทูลถามตามเรื่องในสามัญญผลสูตร ก็ทรงเลื่อมใสเปล่งวาจา ประกาศพระองค์เป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ด้วยอัตตสันนิยาตนะ คือถึงด้วยอาการมอบ

^{๙๖} มุลินนิปราณี สำเร็จราชย์, ไตรสรณคมน์, (กรุงเทพมหานคร: มุลินนิปราณี สำเร็จราชย์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๒-๑๒๔.

^{๙๗} ประณีต ก้องสมุทร, พระรัตนตรัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี อินเตอร์ พรัน จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๐.

กายถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัย ถึงแม้เวรวิญญูชพราหมณ์ที่กล่าวถึงเป็นต้นนิทาน ในคัมภีร์มหาวิงค์ ในวินัยปิฎก ก็ถึงสรณด้วยอรรถสันนิยาตนะ เช่นกัน และเพื่อชี้ให้เห็นชัดในการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณด้วยอรรถสันนิยาตนะ ท่านยกตัวอย่างเปรียบเทียบด้วยโยคีปฏิบัติกัมมัฏฐาน ซึ่งมอบกายถวายชีวิตต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยการเปล่งวาจากล่าวอุทิศตนว่า “อิม่าหิ ภควา อุตตมาว ตุมหากิ ปริจจขามิ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าขอสละชีวิตร่างกายนี้ถวายแด่พระองค์” อาการถึงพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นด้วยอรรถสันนิยาตนะก็เช่นกัน ท่านยกตัวอย่างคำกล่าวมอบตัวด้วยคำอย่างนี้ว่า “อชฺชาที กตฺวา อหิ อุตฺตานํ พุทฺธสฺส นิยฺยาเทมิ ธมฺมสฺส สงฺฆสฺส ข้าพเจ้าขอมอบถวายอรรถภาพร่างกาย แด่พระพุทธเจ้า แด่พระธรรม แด่พระสงฆ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป”^{๙๘}

๒. ตัปปรายนตา คือ การมีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้าว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ข้าพเจ้ามีพระพุทธเจ้าเป็นเบื้องหน้า มีพระธรรมเป็นเบื้องหน้า มีพระสงฆ์เป็นเบื้องหน้า”^{๙๙} หรือการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยอยู่เนืองๆ^{๑๐๐} ดังกรณีที่อาฬวกยักษ์เปล่งวาจาเข้าถึงไตรสรณคมน์ว่า “ข้าพระองค์จักเที่ยวจากบ้านไปยังบ้าน จากเมืองไปยังเมือง นอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมซึ่งมีส่วนชักนำให้เป็นคนดี”^{๑๐๑} หมายถึงระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยตลอดเวลาไม่ว่าจะเดินทางไปที่ไหนใด

คณะมุลินิธิปราณี สำเร็จราชย์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยความนับถือทำพระรัตนตรัยนั้นไว้เบื้องหน้า ว่า สรณคมน์ของบุคคลผู้ทำพระรัตนตรัยไว้เบื้องหน้า คือให้ออกหน้า มีความหมายว่า ยกพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ไว้เบื้องหน้า เหนือเศียรเกล้า ทำเป็นเครื่องส่องทางดำเนินชีวิตของตน ให้ตนดำเนินชีวิตไปถูกทาง อันเป็นเส้นทางนำไปสู่ความสุขความสวัสดิ์ หลีกเลียงเส้นทางอันจะนำไปสู่ความหายนะทั้งหลายทั้งปวง ชื่อว่าสรณคมน์ที่สำเร็จแล้วโดยความนับถือพระรัตนตรัยนั้นไว้เบื้องหน้า

ข้อนี้ก็เปรียบเสมือนว่า บรุษผู้จะเดินทางไปในเวลากลางคืน เขาย่อมใช้เครื่องส่องทางอย่างใดอย่างหนึ่ง มีคบเพลิงเป็นต้น โดยถือค้ำชูไว้เหนือเศียรเกล้า อาศัยแสงสว่างที่ส่องไปทางข้างหน้า นั้น ก็ย่อมมองเห็นว่ามีทางแยกเลี้ยวซ้ายตรงนั้น มีทางแยกเลี้ยวขวาตรงนี้ ที่ตรงนี้มีตอ ที่ตรงนี้มีพงหนาม ที่ตรงนี้มีหล่ม เป็นต้น เมื่อมองเห็นอย่างนี้แล้ว เขาก็ย่อมเดินไปในเส้นทางที่ประสงค์จะเดินไปได้ถูกต้อง ไม่หลงทาง และสามารถหลีกเลียงอันตรายหรือสิ่งอุปสรรคต่างๆ ในระหว่างทาง มีตอหนาม หล่ม เป็นต้น ได้ สามารถถึงจุดหมายปลายทางโดยสวัสดิ์ฉันทิ บุคคลบางคนก็ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องส่องทางดำเนินชีวิต ยกขึ้นไว้เบื้องหน้าเหนือเศียรเกล้าทำนองอย่างนี้ว่า “นับแต่นี้ไป ข้าพเจ้าขอยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องส่องทางดำเนินชีวิต ข้าพเจ้านี้ เมื่อจะทำก็ตาม จะพูดก็ตาม จะคิดก็ตาม ก็จะทำ จะพูด จะคิด ด้วยจิตที่น้อมไปในพระรัตนตรัยนั้นเทียว” ดังนี้เป็นต้น เมื่อ

^{๙๘} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานิสงส์ไตรสรณคมน์**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๒๖), หน้า ๘๒-๘๓.

^{๙๙} ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๓๐๖.

^{๑๐๐} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานิสงส์ไตรสรณคมน์**, หน้า ๘๔.

^{๑๐๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

เป็นอย่างนี้ เขานั้นก็ยอมดำเนินไปถูกเส้นทาง อันเป็นเส้นทางที่นำไปสู่ความสุขความสวัสดิ์ทั้งหลาย ทั้งปวง ไม่หลงทาง และหลีกเลี่ยงสิ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางสร้างความไม่สะดวกแก่การดำเนินชีวิตที่ดีทั้งหลายได้ฉนั้น^{๑๐๒}

ประณีต ก้องสมุทร แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยความนับถือทำพระรัตนตรัย นั้นไว้เบื้องหน้า ว่า ได้แก่ความเป็นผู้มีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอ ท่านทั้งหลายโปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีพระพุทเจ้า มีพระธรรม และมีพระสงฆ์เป็นที่ไป ในเบื้องหน้า พึงทราบเหมือนการเข้าถึงสรณะของอาฬวกยักษ์ เป็นต้นอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้านั้นจักเที่ยว ไปจากบ้านนั้นสู่บ้านนี้ จากเมืองนั้นสู่เมืองนี้ นมัสการพระพุทเจ้า และความที่พระธรรมเป็นธรรม ดี^{๑๐๓}

ธนิธ อยูโพธิ์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยความนับถือทำพระรัตนตรัยนั้นไว้ เบื้องหน้าว่า

ตีปปรายตนา คือ ถึงด้วยยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นเป้าหมายโดยอุตมคติ เป็นประจำ ได้แก่การระลึกถึง คุณพระรัตนตรัยเนื่องๆ ท่านยกตัวอย่างเช่น อาฬวกยักษ์ เป็นต้น ซึ่งยักษ์ตนนั้นคราวแรกก็ทำตัวเป็น ศัตรูร้ายกาจต่อพระสัมมาสัมพุทเจ้า แล้วทูลถามปัญหาหลายข้อ ภายหลังที่ได้ฟังพระดำรัสตรัส วิสัชนาของพระสัมมาสัมพุทเจ้าแล้ว ก็เกิดเลื่อมใสศรัทธาแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ โดย กล่าวคำปฏิญาณว่า “ข้าพระองค์นั้น จักท่องเที่ยวจากหมู่บ้านนี้ไปสู่หมู่บ้านโน้น จากเมืองนี้ไปสู่เมือง โนน(จักไปที่ไหนๆ ก็ตาม) ขอนอบน้อมนมัสการพระสัมมาสัมพุทเจ้า และพระธรรมซึ่งเป็นธรรมอันดี (กับทั้งพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีแล้ว) ไปด้วย” หมายความว่า ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ด้วยการรำลึกถึง คุณธรรมของท่านอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าเราจะเดินทางหรือท่องเที่ยวไปยังบ้านใด เมืองใด หรืออยู่กับ ที่^{๑๐๔} คงเป็นเช่นเดียวกับที่พระพุทเจ้าตรัสสอนพระภิกษุผู้ปฏิบัติกรรมฐานไว้ใน ธัคคสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าความกลัวความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้า พึงบังเกิดแก่ พวกเธอผู้อยู่ในป่าอยู่ที่โคนไม้ หรืออยู่ในเรือนว่าง ที่นั้น พวกเธอพึงระลึกถึงเราเนื่อง ๆ เท่านั้นว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลกเป็นสารถีฝึกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็น ศาสตราของเทวดาและมนุษย์ ทั้งหลายเป็นพระพุทเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า เมื่อพวกเธอระลึกถึงเราเนื่อง ๆ อยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยอง เกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป

ถ้าพวกเธอไม่ระลึกถึงเราเนื่องๆ ที่นั้น พวกเธอพึงระลึกถึงพระธรรมเนื่องๆว่าพระธรรมอันพระ ผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเองไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า เมื่อพวกเธอระลึกถึงพระ ธรรมอยู่เนื่องๆ ความกลัวความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป

^{๑๐๒} มูลนิธิปรางทิพย์ สำเร็จราชย์, ไตรสรณคมน์, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๐๓} ประณีต ก้องสมุทร, พระรัตนตรัย, หน้า ๑๑๐.

^{๑๐๔} ธนิธ อยูโพธิ์, อานิสงส์ไตรสรณคมน์, หน้า ๘๔-๘๕.

ถ้าพวกเขาไม่ระลึกถึงพระธรรมเนื่อง ๆ ที่นั่น พวกเขาพึงระลึกถึงพระสงฆ์เนื่อง ๆ ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เพราะว่า เมื่อพวกเขาระลึกถึง พระสงฆ์อยู่เนื่อง ๆ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป^{๑๐๕}

๓.ลิสสภาวะปคมนะ คือ การยอมเป็นศิษย์^{๑๐๖} โดยปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์ กรณีการถึงสรณะด้วยการยอมมอบตัวเป็นศิษย์ต่อพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว ตัวอย่างเช่นการยอมเป็นศิษย์ของพระมหากัสสปะ ท่านสนทนากับพระอานนท์ ดังนี้

ผมนั้นเมื่อบวชแล้วขณะที่เดินทางไกล ได้พบพระผู้มีพระภาคซึ่งประทับนั่งอยู่ที่พทุพุตตเจดีย์ ระหว่างกรุงราชคฤห์กับบ้านนาลันทา ครั้นพบแล้วผมได้มีความคิดว่า ‘เราพบพระศาสดา ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย เราพบพระสุตก็เ็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย เราพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เ็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย’ ท่านผู้มีอายุ ผมนั้นได้น้อมศีรษะลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ณ ที่นั้นเอง กราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก’^{๑๐๗}

หรือการยอมเป็นศิษย์ของพระอรุเวลกัสสปะ ดังนี้

ท่านพระอรุเวลกัสสปะลุกขึ้นจากอาสนะห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ขบศีรษะแทบพระบาทพระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”^{๑๐๘}

และกรณีการมอบตัวเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ คือการกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นอันเตวาสิกของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์”^{๑๐๙}

คณมฺลนิริปฺราณี สำเร็จราชย์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ ว่า

สรณคมน์ของบุคคลผู้ประกาศความเป็นศิษย์ ทำนองอย่างนี้ว่า “ขอท่านทั้งหลายจงจำไว้เถิดว่า นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า เป็นศิษย์ของพระธรรม เป็นศิษย์ของพระสงฆ์” ดังนี้ อย่างที่ปรากฏเป็นเรื่องราวอยู่ในพระสูตรหลายสูตร ชื่อว่า สรณคมน์ที่สำเร็จแล้ว โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ หมายความว่า การประกาศตนว่าเป็นศิษย์นั่นเอง เป็นเครื่องแสดงว่า

^{๑๐๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๐-๓๖๒.

^{๑๐๖} ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๓๐๖.

^{๑๐๗} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๘.

^{๑๐๘} วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๖/๖๗.

^{๑๐๙} ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๓๐๖.

สรณคมน์ของผู้นั้นสำเร็จแล้ว ข้อนี้ก็เหมือนอย่างการประกาศความเป็นศิษย์ของท่านอรุเวลกัสสปะ ฉะนั้น

มีเรื่องราว เมื่อพี่น้อง ๓ คน อันมีท่านอรุเวลกัสสปะเป็นต้นเป็นพี่ใหญ่ ได้ออกบวชเป็นฤาษีบำเพ็ญพรตด้วยการบูชาไฟอยู่ไม่นาน วันหนึ่งในสมัยใกล้รุ่ง พระบรมศาสดาทรงแผ่ขยายพระญาณเมื่อทรงพบว่าท่านฤาษีทั้งสามนี้เป็นผู้มีอุปนิสัยถึงพร้อมอย่างนี้แล้วก็เสด็จไปโปรด ทรงแนะนำท่านฤาษีทั้งสามพร้อมทั้งบริวารให้เลื่อมใสด้วยธรรมเทศนาที่น่าอัศจรรย์แล้วก็โปรดให้บวชเป็นพระภิกษุในพระศาสนา พอบวชแล้วก็ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรให้ท่านเหล่านั้นได้สดับ เมื่อเทศนาจบลงท่านฤาษีสามพี่น้องพร้อมทั้งฤาษีบริวารก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อถึงเวลา มหาชนผู้บูชานับถือท่านฤาษีทั้งสามก็มาเพื่อทูลบารุงผู้ที่ตนนับถือ ครั้นเห็นท่านฤาษีที่ตนนับถือแสดงอาการนอบน้อมต่อพระสมณโคตมจะเกินจะเปรียบได้อย่างนั้น ก็เกิดความคลางแคลงใจว่า “อาจารย์ของเราไม่เคยนอบน้อมใครอย่างนี้มาก่อน ระหว่างท่านกัสสปะผู้เป็นเจ้าของเรานี้ กับพระสมณโคตม ผู้ใดหนอมีอำนาจยิ่งใหญ่กว่า” ดังนี้ พระศาสดาทรงมีพระมหากรุณาจะแสดงธรรมโปรดคนเหล่านั้น ทรงประสงค์ให้คนเหล่านั้นสดับธรรมด้วยดี จึงรับสั่งกะท่านอรุเวลกัสสปะว่า “นี่แน่ะกัสสปะ ขอเธอจงตัดความคลางแคลงใจของคนเหล่านี้เสียเถิด” ดังนี้ ท่านอรุเวลกัสสปะทูลสนองตอบว่า “พระเจ้าข้า” ดังนี้ แล้วก็เหาะขึ้นไปบนอากาศสูงชั่วลำตาล ประกาศความเป็นศิษย์ของท่านให้ได้ยินทั่วกันว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก พระเจ้าข้า” ดังนี้ อย่างนี้แล ชื่อว่า การเข้าถึงความเป็นศิษย์

ความจริง เรื่องของท่านชฎิลหรือฤาษีบูชาไฟ ๓ พี่น้องนี้ไม่น่ายากมาแสดงในที่นี้ เพราะสรณคมน์ที่สำเร็จโดยอาการนี้หรือแม้ทั้ง ๔ อาการนั้นแหละ ท่านประสงค์เอาสรณคมน์ประเภทโลกียะ แต่ของท่านฤาษีทั้ง ๓ เป็นประเภทโลกุตระเพราะท่านเป็นพระอริยบุคคล แม้ว่าเป็นอย่างนี้ท่านทั้งหลายพึงทราบว่าการที่ยกเรื่องของท่านเหล่านั้นมาแสดงไว้ในที่นี้นั้น เป็นเพียงจะชี้ให้เห็นตัวอย่างว่าการประกาศความเป็นศิษย์นั้นมีลักษณะเป็นอย่างไรเท่านั้น อันว่าปุถุชนคนใดพึงธรรมแล้ว แม้ไม่สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล แต่เมื่อเกิดความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง แล้วประกาศความเป็นศิษย์ให้คนทั้งหลายได้ทราบทั่วกัน อย่างท่านอรุเวลกัสสปะนี้แล้ว สรณคมน์ของปุถุชนคนนั้นชื่อว่าสรณคมน์ที่สำเร็จแล้วโดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ทั้งนั้นแล

อนึ่ง สรณคมน์ของบุคคลผู้มีใจน้อมไปหาพระรัตนตรัยเทียวแสวงหาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อที่จะมอบตนเป็นสาวกของพระองค์ ยึดเอาพระองค์เป็นพระศาสดา แม้ไม่มีการประกาศให้ผู้อื่นทราบ ก็ชื่อว่าสรณคมน์ที่สำเร็จแล้วโดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์นั้นแหละ เพราะมีลักษณะเป็นอย่างนั้นเหมือนอย่างสรณคมน์ของพระมหากัสสปะ พระมหากัสสปะเถระผู้ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นเลิศทางธุดงค์นี้ เมื่อครั้งที่ท่านยังเป็นฆราวาสครองเรือนมีชื่อว่าปิปลินั้น ท่านมิได้มีจิตยินดีในเพศฆราวาส เพราะเหตุที่นั่นสมัยต่อมาท่านจึงได้สละเพศฆราวาสเสีย ออกบวชถือเพศเป็นบรรพชิตก่อนจะได้พบพระศาสดาท่านเทียวจาริกแสวงหาผู้เป็นพระศาสดาอยู่ รำพึงอยู่ในใจตลอดเวลาว่า “ไฉนหนอ เราจึงจะได้พบพระศาสดา ไฉนหนอเราจึงจะได้พบพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า”

ดังนี้ ก็แลความเป็นอย่างนี้ นับว่าเป็นสรณคมน์ที่สำเร็จแล้วโดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์นี้เทียว เพราะแม้ยังไม่ทันเห็นพระศาสดา ก็มีใจน้อมไปแล้วโดยอาการนั้น^{๑๑๐}

ประณิต ก้องสมุทร แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ ว่า ได้แก่เข้าถึงความเป็นศิษย์อย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายโปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นอันตวาสิก(เป็นศิษย์) ของพระพุทธเจ้า ของพระธรรม ของพระสงฆ์^{๑๑๑}

ธนิต อยู่โพธิ์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ ว่า สิสสภาวะคณณะ คือ ยอมมอบตัวเข้าเป็นศิษย์ด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของท่าน หรือปฏิบัติตามคุณธรรมของท่าน ท่านพระอรธกถาจารย์ยกตัวอย่าง เช่นท่านพระมหากัสสปะเถระถูกอุลันนทาภิกษุณีกล่าวปรักปรำว่า ท่านเคยเป็นอัญญเดียรฉิยและบวชอุทิศต่อศาสดาอื่นมาก่อน ท่านจึงเล่าให้พระอานนทเถระฟังว่า ท่านได้ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากครองเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือน อุทิศพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก และเมื่อบวชแล้วก็เดินทางมาได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่ ณ พทุพุตตเจดีย์ ซึ่งอยู่ระหว่างนาถันทากับพระนครราชคฤห์ จึงเข้าไปเฝ้าแล้วก้มศีรษะลงไปที่พระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมกับกล่าวว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก’ ดังนี้เรียกว่า ถึงสรณะด้วยอาการยอมมอบตัวเข้าเป็นศิษย์แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว

๔.ปณิปาตะ คือ การกราบไหว้ หมายถึงการทำความนอบน้อมอย่างสูงในพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นว่า “ข้าพเจ้าจะกราบไหว้ ลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม แต่พระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเท่านั้น”^{๑๑๒} มีตัวอย่างในกรณีของพรหมายูพราหมณ์ ว่า

พรหมายูพราหมณ์ลุกขึ้นจากที่นั่ง ห่มผ้าเอวียงบ่า หมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า จมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยปาก นวดด้วยฝ่ามือทั้ง ๒ และประกาศชื่อของตนว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายู ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายู”^{๑๑๓}

ในอัมมเจตยสูตร กล่าวถึงเรื่องเจ้าปเสนทิโกศล กราบพูลพระพุทธเจ้า และพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัย ดังนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพุนนิคม แคว้นสักกะ พระเจ้า ปเสนทิโกศล มีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงชบพระเศียรลงจมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ทรงนวดพระยุคลบาท ด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรณะและแสดงอาการฉันทมิตร ถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพนอบน้อมอย่างยิ่ง เพราะว่า พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง

^{๑๑๐} มุลินธิปราณี สำเร็จราชย์, ไตรสรณคมน์, หน้า ๑๒๕-๑๒๘.

^{๑๑๑} ประณิต ก้องสมุทร, พระรัตนตรัย, หน้า ๑๑๑.

^{๑๑๒} ม.ม.อ.(ไทย) ๔/๒๐๘.

^{๑๑๓} คูรายละเอียดยใน ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘๓-๓๘๔/๔๗๑-๔๘๗.

โดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ^{๑๑๔}

คณะมูลนิธิปราณี สำเร็จราชย์ แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการกราบไหว้ ว่า สรณคมน์ของบุคคลผู้มีความดำริในใจ หรือแม้มีการเปล่งวาจาออกมาด้วย ทำนองอย่างนี้ว่า “นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะกระทำการอภิวาท การต้อนรับ การกราบไหว้ การเคารพต่อ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ไปตลอดชีวิต” ดังนี้ ชื่อว่า สรณคมน์ที่สำเร็จแล้วโดยการกราบไหว้ หมายความว่าแสดงออกถึงความเป็นผู้ถึงสรณะโดยการกราบไหว้ อนึ่ง แม้สรณคมน์ของบุคคลผู้กราบไหว้ พร้อมทั้งประกาศชื่อ และโคตรของตน เหมือนอย่างของ พรหมายพราหมณ์ อย่างนี้ว่า

ครั้งนั้นแล พรหมณ์ชื่อพรหมาย ลูกขึ้นจากอาสนะ แล้วลดผ้าอุตตราสงฆ์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบลงที่พระบาทของพระพุทธเจ้าด้วยเศียรเกล้า ใช้ปากจูบ ใช้มือนวดพระบาทของพระผู้มีพระภาค และเปล่งประกาศชื่อว่า “ข้าแต่พระโคตรมะผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพรหมณ์ชื่อพรหมาย พระเจ้าข้า” ดังนี้ได้ชื่อว่า สรณคมน์นี้สำเร็จแล้วโดยการกราบไหว้ นี่เอง

ก็แต่ว่าท่านทั้งหลายพึงทราบไว้ว่า แม้เกี่ยวกับการกราบไหว้ ก็ยังเป็นข้อที่มีเงื่อนไขอยู่ว่า ถ้ากราบไหว้ด้วยความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ ก็ไม่นับว่าเป็นการกราบไหว้ของบุคคลผู้ถึงสรณะ แต่ถ้ากราบไหว้ด้วยความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ ก็นับว่าเป็นการกราบไหว้ของบุคคลผู้ถึงสรณะ เพราะฉะนั้นเพื่อความแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ ท่านทั้งหลายพึงทราบประเภทแห่งการกราบไหว้ ในอรรถกถาท่านกล่าวว่า การกราบไหว้นี้จำแนกได้เป็น ๔ ประเภท เกี่ยวกับฐานะของบุคคลผู้ที่เราจะกราบไหว้ หรือเหตุที่ทำให้เกิดการกราบไหว้คือ

- กราบไหว้เพราะเห็นว่าเป็นญาติ
- กราบไหว้เพราะความเกรงกลัว
- กราบไหว้เพราะเห็นว่าเป็นอาจารย์
- กราบไหว้เพราะเห็นว่าเป็นอัครทักษิณียบุคคล

ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว หลักจากนั้นก็ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการเสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดสัตว์ ช่วยให้สัตว์ทั้งหลายเป็นอันมากได้ดวงตาเห็นธรรม ในสมัยหนึ่ง ทรงเกิดพระดำริว่า ถึงเวลาที่เราควรจะสงเคราะห์พวกญาติทั้งหลายบ้าง จึงเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ พวกพระญาติทั้งหลายได้สดับข่าวว่าพระโอรสเสด็จกลับมา บางพวกก็ดีใจว่าชะรอยพระโอรสคงเปื้อนหายเพศบรรพชิต ใครจะเวียนกลับมาเป็นฆราวาสครองเรือนครองสมบัติ จึงเสด็จกลับมาอย่างนี้ บางพวกก็คิดไปโดยประการอื่น เมื่อเสด็จไปถึง พวกพระญาติทั้งหลายโดยเฉพาพวกที่มีชันษาน้อยกว่า หรือเสมอกันส่วนมากจะกราบไหว้พระองค์เพราะเห็นว่าเป็นญาติข้างบิดาบ้าง เพราะเห็นว่าเป็นญาติข้างมารดาบ้าง เป็นต้น การกราบไหว้อย่างนี้ชื่อว่ากราบไหว้เพราะเห็นว่าเป็นญาติ ซึ่งไม่เป็นอาการที่แสดงออกถึงความเป็นผู้ถึงสรณะ เพราะมิได้เกิดจาก

^{๑๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๔๔๙-๔๕๙.

ศรัทธาความเลื่อมใสในความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระพุทธเจ้า เพียงเพราะเห็นว่าท่านผู้นี้เป็นญาติของเราเท่านั้น ก็กราบไหว้ ถ้ามิได้เป็นญาติก็ไม่กราบไหว้

อนึ่ง บุคคลบางคนพอได้พบเห็นพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะท่ามกลางฝูงชน แล้วก็กราบไหว้ เขากราบไหว้ด้วยท่าทางอย่างนี้ว่า “พระสมณโคตมะนี้ มิใช่คนเล็กน้อยด้อยต่ำ ทว่าเป็นคนที่สำคัญยิ่งใหญ่ว่า เพราะแม้แต่พระราชาก็ยังทรงกราบไหว้ หากเราไม่กราบไหว้ ไม่แสดงความเคารพนับถือตามอย่างพระราชา พระราชาทรงกริ้วไม่พอพระทัยแล้ว เราอาจจะประสบราชภัย อาจถูกลงโทษทัณฑ์ เสวยทุกข์แสนสาหัสได้” ดังนี้ เมื่อมีความคิดอย่างนี้ ทุกครั้งที่เขาประสบพบเห็นพระพุทธเจ้า เขาก็กราบไหว้ ถวายอภิวาท แสดงความเคารพนับถือ การกราบไหว้แบบนี้ ชื่อว่า การกราบไหว้เพราะความเกรงกลัว คือเพราะกลัวต่อราชภัย การลงโทษลงทัณฑ์ จึงกราบไหว้ ไม่นับว่าเป็นการกราบไหว้ของบุคคลผู้ถึงสรณะ ไม่ใช่อาการที่แสดงออกถึงความเป็นผู้ถึงสรณะเพราะหาจิตที่เลื่อมใสมิได้

อนึ่ง ในสมัยที่ยังไม่ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณยังไม่สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ทรงเป็นอาจารย์สั่งสอนศิลปวิทยาแก่พวกที่เข้ามาเป็นศิษย์ ทุกครั้งที่เสด็จมาก็ดี จะเสด็จกลับไปก็ดี พวกศิษย์เหล่านั้นย่อมกราบไหว้ว่า “อาจารย์ของเรา” บ้าง ว่า “อาจารย์ของเราจะกลับไป” บ้าง อีกอย่างหนึ่ง บุคคลบางคนระลึกถึงคำสอนที่ตนได้เรียนมาในสำนักของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ หรือแม้ที่สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แล้วกราบไหว้พระพุทธเจ้า ด้วยความคิดว่า “ท่านผู้นี้ก็เป็นอาจารย์ของเราผู้นี้ ในบรรดาอาจารย์ทั้งหลาย” ดังนี้ การกราบไหว้ของเขาชื่อว่า กราบไหว้เพราะเห็นว่าเป็นอาจารย์ ไม่นับว่าเป็นการกราบไหว้ของบุคคลผู้ถึงสรณะ ไม่ใช่อาการที่แสดงออกถึงความเป็นผู้ถึงสรณะ เพราะในกาลที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้น ยังไม่มีสรณะนี้เกิดขึ้น และในการที่เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แม้เขาจะได้ฟังคำสอนของพระองค์ เห็นว่าเป็นคำสอนที่ดี เป็นประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตามจริง แล้วนับถือพระองค์ก็ทำตามก็นับถือในฐานะอาจารย์คนหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ในฐานะพระพุทธเจ้า

ก็ทานที่บุคคลพึงให้แก่สัตว์อื่น เพราะเชื่อว่ามีโลกหน้า หรือปรารถนาโลกหน้า ชื่อว่าทักษิณา บุคคลใดมีจิตสะอาดบริสุทธิ์ เป็นปฎิภาหผู้รับเอาทักษิณาทานที่เขานำมามอบให้แล้วเป็นเหตุให้เขาได้รับอานิสงส์มากมาย บุคคลผู้นั้นชื่อว่า ทักขิณียบุคคล แปลว่าบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณาทาน ได้แก่ พระอริยบุคคลทั้งหลายนั่นเอง ก็ในบรรดาท่านที่เป็นทักขิณียบุคคลทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้านี้จัดเป็นยอดแห่งบรรดาท่านเหล่านั้น เพราะทรงดำรงอยู่ในฐานะที่สูงส่งกว่าท่านที่เหลือด้วยพระคุณทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ทักษิณาทานที่บุคคลที่ถวายแก่พระองค์ ย่อมมีอานิสงส์มากกว่า เพราะเหตุนี้ตนเองจึงชื่อว่า ทรงเป็นอัครทักขิณียบุคคล บุคคลใดกราบไหว้ ถวายอภิวาท ทำความเคารพพระพุทธเจ้าด้วยจิตที่เลื่อมใส นับถือบูชา ว่าท่านผู้นี้เป็นอัครทักขิณียบุคคลในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีศาสดาใด หรือบุคคลใดยิ่งกว่า หรือแม้พึงเสมอเหมือน หรือเพราะเห็นว่าท่านผู้นี้เป็นผู้ที่สามารถอนุศาสน์ประโยชน์ทั้งสามแก่สัตว์โลกตามความเหมาะสมแก่อุปนิสัยได้อย่างแท้จริงเป็นต้น บุคคลนั้นชื่อว่า กราบไหว้เพราะเห็นว่าเป็นอัครทักขิณียบุคคล พึงทราบว่าการกราบไหว้ประเภทนี้เท่านั้นที่นับว่าเป็นการกราบไหว้ที่เป็นของบุคคลผู้มีศรัทธาอย่างแท้จริง^{๑๑๕}

^{๑๑๕} มุลนิธิปราณี สำเร็จราชย์, ไตรสรณคัมภีร์, (กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิปราณี สำเร็จราชย์, ๒๕๓๗),

ประณีต ก้องสมุทร แสดงถึงวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการกราบไหว้ ว่าได้แก่ความเคารพอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าเป็นต้นอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายโปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าจะกระทำการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจักรกรรม แด่วัตถุทั้ง ๓ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเท่านั้น ฟังทราบเป็นอย่างดีว่า ครั้นนั้นแล พรหมายุพราหมณ์ลูกจากอาสนะ ห่มผ้าฉเวียงบ่าข้างหนึ่ง หมอบลงที่ยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า และใช้มือทั้งสองนวดพื้นพร้อมไปกับประกาศชื่อว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ ชื่อพรหมายุ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายุ ดังนี้^{๑๖} การนอบน้อมในที่นี้หมายเอาเฉพาะการนอบน้อมเพราะถือว่าเป็นทักษิโณยบุคคล เท่านั้น

สรุป วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในอดีตคือสมัยพุทธกาลไม่มีพิธีรีตองอะไรมากมาย คือหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบแล้ว ไม่ว่าผู้ฟังธรรมจะบรรลุเป็นพระอริยบุคคลหรือเป็นกัลยาณชน(ปุณฺณชนฺตี)ก็จะเปล่งวาจาประกาศว่าขอนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต กรณีการเข้าถึงพระรัตนตรัยของผู้เป็นกัลยาณชนนั้นว่าเป็นการเข้าถึงประเภทโลกิยะ(แบ่งออกเป็น ๔ หรือ ๕ แบบดังกล่าวมาแล้ว) แบบที่ ๑ คือการมอบตนที่เรียกว่า อุตตสันนิยาตนะ สังเกตจากคำประกาศที่มีคำว่า...ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต เช่นในกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรู แม้กรณีการเข้าถึงพระรัตนตรัยของผู้เป็นพระอริยบุคคลหากประกาศดังนี้ก็เข้าข่ายอุตตสันนิยาตนะเช่นกัน และจะไม่มีมีการถอยหลังไปนับถือสิ่งอื่นนอกเหนือจากพระรัตนตรัยเพราะพระอริยบุคคลนั้นมีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดาจึงมีความศรัทธาอย่างมั่นคงในพระรัตนตรัย ดังนั้นจึงจัดเป็นการเข้าถึงประเภทโลกุตตระ เช่นในกรณีของพระเจ้าพิมพิสาร แต่ความจริงแล้วการเข้าถึงไตรสรณคมน์ไม่ได้หมายถึงการเข้าถึงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างใน ๔ หรือ ๕ แบบดังกล่าวมาเท่านั้น เพราะจริงๆ แล้วการเข้าถึงไตรสรณคมน์หรือไม่อยู่ที่เจตนา ความตั้งใจเป็นสำคัญดังที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่า เจตนาคือตัวกรรม บุคคลคิดดีแล้ว จึงกระทำ และพูดดี เป็นการเข้าถึงด้วยจิตใจก่อนแล้วแสดงออกมาเป็นการกระทำภายนอก เช่นแม้จะมีใครคอยตามเสด็จใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เช่นกรณีของพระวักกลี หรือทรงจำพระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัส เช่นกรณีของพระโฏฐิสะ เป็นต้น เพียงเท่านั้นยังไม่ชื่อว่าเข้าถึงไตรสรณคมน์ ต่อเมื่อได้ศึกษาพระพุทธศาสนาคือปริยัติ แล้วนำไปปฏิบัติ จนเกิดผลปฏิเวธ อย่างนี้จึงจะได้ชื่อว่าเข้าถึงไตรสรณคมน์ เช่นกรณีพระสาวกของพระพุทธเจ้าหลายองค์

๓.๗ ประเภทของไตรสรณคมน์

การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ที่เรียกว่า สรณคมน์ หรือ ไตรสรณคมน์ นั้น นอกจากถึงทางกายและวาจาด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างที่กล่าวแล้วในหัวข้อ วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ การถือนั้นต้องประกอบด้วยน้ำใสใจจริงเป็นสิ่งสำคัญด้วย สรณคมน์จึงจะอำนวยผล การที่เราเห็นคนอื่นๆ หรือญาติมิตร กราบไหว้บูชาพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ แล้วตนเองก็กราบไหว้บูชาตามเขาไป เห็นเขาแสดงความเคารพนอบน้อม ก็แสดงความเคารพนอบน้อมตามไปด้วย เห็นเขาถวาย

^{๑๖} ประณีต ก้องสมุทร, พระรัตนตรัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี อินเตอร์ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

สักการะก็ทำตามเขา แต่จิตใจของตนมิได้นึกคิดเลื่อมใสศรัทธา ก็นับเป็นการกระทำที่ดั่งามส่วนหนึ่ง แต่มิใช่การถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง แต่เมื่อใดเกิดความคิดขึ้นว่ามีความเลื่อมใสศรัทธาของตนเองที่ปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยในคุณพระรัตนตรัยและยึดเหนี่ยวรำลึกถึงเป็นที่พึ่ง จึงจัดว่าเป็น ไตรสรณคัมภ์ พระอรรถกถาจารย์จึงอธิบายไว้ว่า ดวงจิตที่เกิดขึ้น ดำเนินไปโดยอาการมีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเป้าหมาย เป็นดวงจิตที่ขจัดกิเลสเครื่องหม่นหมองเสียได้แล้ว ด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนั้น ด้วยความเคารพในพระรัตนตรัยนั้น เรียกว่า สรณคัมภ์ หรือที่อธิบายใกล้เคียงกันว่า ความคิดหรือดวงจิตที่เกิดขึ้น ซึ่งถูกขจัดปิดเป่าสิ่งเศร้าหมองออกไปแล้ว ด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนั้น ด้วยความเคารพในพระรัตนตรัยนั้น เป็นไปโดยอาการมีพระรัตนตรัยนั้นเป็นเป้าหมาย โดยมีหรือไม่มีคนอื่นเป็นผู้ชักจูงก็ตาม เรียกว่า สรณคัมภ์

การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งมี ๒ ประเภท ได้แก่ การถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแบบเสื่อมได้ กับ การถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแบบไม่เสื่อม ดังนี้

๓.๗.๑ การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแบบเสื่อมได้ (โลกียะสรณคัมภ์)

การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแบบเสื่อมได้ หมายถึง การที่จิตใจมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย และมีความเห็นที่ถูกต้องโดยมีความศรัทธาเป็นต้นเหตุ เรียกว่า การทำความเห็นให้ตรง (ทิฏฐิขุกรรม) ในบุญกิริยาวัตถุ^{๑๓๗} การถึงพระรัตนตรัยประเภทนี้หมายเอาวิธีการเข้าถึงไตรสรณคัมภ์ ๔ อย่างดังได้นำเสนอไปแล้ว ได้แก่ การเข้าถึงพระรัตนตรัยของมนุษย์ผู้ที่ยังไม่ได้เป็นพระอริยบุคคลที่เรียกว่า ปุถุชน(ผู้ที่ยังหนาแน่นไปด้วยกิเลส) ดังนั้นการเข้าถึงพระรัตนตรัยประเภทนี้จึงอาจมีความเศร้าหมองและมีการแตกทำลายได้ การเข้าถึงพระรัตนตรัยแบบโลกียะที่เศร้าหมองเพราะความไม่รู้ ความสงสัย ความรู้ผิดในพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดเป็นต้น หรือที่เศร้าหมองเพราะ ๑.อญาณะ ไม่รู้ไม่เข้าใจพระรัตนตรัยในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชนไปอย่างไร้รู้ ทั้งไม่ศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา สงสัย เคลือบแคลง ลังเลใจ โลเลใจ ไม่แน่นอนในการถึงสรณะของตน ๒.มิจฉาญาณะ รู้ผิด เข้าในผิด เช่นเข้าใจพระรัตนตรัย หรือวัตถุที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัยเป็นอย่างเทพเจ้าและของขลัง และเข้าใจการถึงสรณะ เช่นขอให้อำนาจโชค ลาภ ปัดรังควาน รักษาโรค เป็นต้น ๓.มิจฉาปวัตติ ปฏิบัติผิดไปจากพระพุทธรูปเจ้า เช่นทางไสยศาสตร์ ๔.อนาหะระ ประพฤติอย่างไม่เอื้อเฟื้อเป็นต้นในพระรัตนตรัย เช่นไม่เอื้อเฟื้อเคารพนับถือ มีการล่วงเกิน^{๑๓๘} การแตกทำลายของการเข้าถึงพระรัตนตรัยแบบโลกียะ มี ๒ อย่าง คือการแตกทำลายที่มีโทษ คือมีการให้ผลเป็นโทษจากการที่บุคคลเข้าถึงพระรัตนตรัยแล้วเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาและศาสนาอื่นยกเว้นกรณีในที่บุคคลนั้นเสียชีวิต

๓.๗.๒ การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแบบไม่เสื่อม (โลกุตระสรณคัมภ์)

การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแบบไม่เสื่อม หมายถึง การที่จิตใจเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ด้วยการเพิกถอนอุปกิเลสของสรณคัมภ์ในขณะที่บรรลุนิพพาน^{๑๓๙} เป็น

^{๑๓๗} ที.สี.อ.(ไทย) ๑/๓๐๖.

^{๑๓๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช(เจริญ สุวฑฺฒโน), การนับถือพระรัตนตรัยของชาวพุทธ, หน้า ๑๙.

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๖.

การถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของผู้บรรลุเป็นพระอริยบุคคล จึงมีความศรัทธามั่นคงไม่หวั่นไหวใน พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ไม่มีความเชื่อถือในศาสนาเจ้าลัทธิอื่น

๓.๘ ผลของไตรสรณคมน์

๓.๘.๑ ผลของโลกียะสรณคมน์

๑.ได้รับการคุ้มครอง

มีเด็กชาย ๒ คน ในพระนครราชคฤห์ คนหนึ่งเป็นลูกชายของมารดาบิดาที่เป็นสัมมาทิฐิ อีกคนหนึ่งเป็นลูกชายของมารดาบิดาเป็นมิชฉาทิฐิ แต่เด็กชายทั้ง ๒ คนนั้นเป็นเพื่อนเล่นกันและ เล่นคุฬากีฬา ด้วยกันเนืองๆ เด็กชายสัมมาทิฐิเมื่อจะโยนคุฬาก็รำลึกพุทธานุสสติและกล่าวคำว่า นโม พุทธสส แปลว่าขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า แล้วโดนคุฬไป ส่วนเด็กชายมิชฉาทิฐิรำลึกถึงคุณ ของเดียรถีย์ทั้งหลายแล้วกล่าวคำว่า นโม อรหันตานิ แปลว่าขอนอบน้อมแด่พระอรหันต์ทั้งหลาย แล้วโยนคุฬออกไป เด็กชายสัมมาทิฐิก็มีชัยชนะเสมอ ส่วนเด็กชายมิชฉาทิฐิพ่ายแพ้ทุกครั้งไป เด็ก ชายทิฐิเห็นดังนั้น จึงอบรมตนเองในพุทธานุสสติ ต่อมาวันหนึ่ง บิดาของเขาขับเกวียนไปหาฟืนในป่า และพาเขาไปด้วย เมื่อเก็บฟืนในดงบรรทุกเต็มเล่มเกวียนแล้วก็ขับกลับมาถึงสถานที่มีหญ้าและน้ำ สะดวกสบายใกล้ป่าช้านอกพระนครราชคฤห์ ก็พักเกวียนปลดโค พักกินอาหาร ครั้นตกเย็น โคของ ชายขับเกวียนนั้นตามโคฝูงอื่นเข้าไปเสียในเมือง ชายขับเกวียนจึงตามโคเข้าไปและออกมาไม่ทันเวลา เพราะประตูเมืองถูกปิดเสียก่อน ตกค่ำบุตรชายที่อยู่กับเกวียนคนเดียวได้หนีไป มีพวกอมนุษย์จะกิน เด็กคนนี้ ทันใดนั้นเด็กชายกล่าวออกมาว่า นโม พุทธสส ด้วยความคล่องปาก เพราะได้อบรมพุทธานุสสติอย่างเชี่ยวชาญ เป็นเหตุให้อมนุษย์ผู้จะกินเด็กเกิดความกลัวมาก อมนุษย์อีกคนหนึ่งจึง เตือนว่าเราทำสิ่งที่ไม่สมควรต้องเปลืองโทษตนเองเสียจึงอารักขาเด็กนั้น ส่วนอมนุษย์มิชฉาทิฐินั้น เข้าไปในพระนคร นำเอาของเสวยบรรจุภาชนะทองคำสำหรับพระราชทานออกมา แล้วทั้ง ๒ คนแปลง เพศเหมือนมารดาบิดาของเด็ก ปลุกเด็กชายนั้นให้ลุกขึ้นบริโภคน้ำ แล้วจารึกตัวอักษรลงไว้ที่ภาชนะทอง บอกเรื่องไว้และอธิษฐานว่า พระราชาพระองค์เดียวทอดพระเนตรเห็นอักษรเหล่านี้ คนอื่นอย่าเห็น แล้วหนีไป วันรุ่งขึ้น เกิดโกลาหลใหญ่ว่ามีพวกโจรมาขโมยเครื่องภาชนะทองของหลวงไป จึงพากัน ออกติดตามจนพบภาชนะทองกับเด็กชายที่เกวียนขึ้นฟืน ก็จับเด็กนั้นมาถวายพระราชทาน พระราชา ทอดพระเนตรเห็นตัวอักษรแล้วตรัสซักถาม ทรงทราบความ พร้อมกับราชบุรุษนำมารดาบิดาของเด็ก นั้นมาถึง จึงทรงพาเด็กและมารดาบิดามารดาของเด็กเสด็จมาเฝ้าพระบรมศาสดา ตรัสเล่าเรื่องถวาย และมีพระราชดำรัสทูลถามต่อไปว่า พุทธานุสสติเท่านั้นหรือที่คุ้มครองรักษา หรืออัมมานุสสติเป็นต้น ก็คุ้มครองรักษาเช่นกัน พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า มิใช่แต่พุทธานุสสติอย่างเดียวเท่านั้นที่เป็นเครื่อง คุ้มครองรักษา ขนทั้งหลายเหล่าใดอบรมจิตใจเป็นอย่างดีด้วยอาการ ๖ อย่าง^{๑๒๐} แล้ว ขนทั้งหลาย เหล่านั้นมีจำเป็นต้องทำการป้องกันรักษาด้วยเครื่องป้องกันรักษาหรือด้วยเวมมณตร์และยาอย่างอื่นๆ แล้วตรัสให้เจริญอบรมพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติเป็นต้น

๒. ขจัดภัยและความหวาดกลัว

^{๑๒๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๙๖-๓๐๑/๑๒๕-๑๒๖.

คุณพระพุทธเจ้า ๙ อย่าง คุณพระธรรม ๖ อย่าง คุณพระสงฆ์ ๙ อย่าง ที่กล่าวถึงมาแล้ว นั้น เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายและขจัดความสะดุ้งหวาดกลัวได้ด้วย ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ขยายความไว้ว่า พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ชื่อว่าเป็นสรณะ เพราะอรรถว่า กำจัดภัย อธิบายว่า ทำภัยคือความกลัวให้พินาศไป พระพุทธเจ้าได้ตรัสแนะนำไว้ ถ้าใครเกิดความกลัวหรือมีความสะทกสะท้าน หรือเกิดความสยดสยอง ก็ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม หรือระลึกถึงพระสงฆ์ ดังพระพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้า พึงบังเกิดแก่พวกเธอผู้อยู่ในป่า อยู่ที่ไหนไม่รู้ หรืออยู่ในเรือนว่าง ที่นั่น พวกเธอพึงระลึกถึงเราเนื่อง ๆ เท่านั้นว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลกเป็นสารถีฝึกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า เมื่อพวกเธอระลึกถึงเราเนื่อง ๆ อยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป

ถ้าพวกเธอไม่ระลึกถึงเราเนื่อง ๆ ที่นั่น พวกเธอพึงระลึกถึงพระธรรมเนื่อง ๆ ว่าพระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อหิงสาอันพึงรู้เฉพาะตน ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า เมื่อพวกเธอระลึกถึงพระธรรมอยู่เนื่อง ๆ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป

ถ้าพวกเธอไม่ระลึกถึงพระธรรมเนื่อง ๆ ที่นั่น พวกเธอพึงระลึกถึงพระสงฆ์เนื่อง ๆ ว่าพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เพราะว่า เมื่อพวกเธอระลึกถึงพระสงฆ์อยู่เนื่อง ๆ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นก็จักหายไป^{๑๒๑}

๓.มีโรคทรัพย์

ผลของการเข้าถึงไตรสรณคมน์ทำให้มีโรคทรัพย์ เช่น การได้โรคทรัพย์ในสัณนิสงส์ชาดก ในอดีตกาลเมื่อครั้งศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป อุบาสกผู้เป็นพระโสดาบันอริยสาวกท่านหนึ่งขึ้นเรือไปกับภุมมพิณผู้เป็นช่างตัดผมคนหนึ่ง เมื่อวันขึ้นเรื่อนั้น ภรรยาของช่างตัดผมได้กล่าวมอกับท่านอุบาสกว่า “ท่านคะ สุขทุกข์ของช่างตัดผมผู้นี้ ขอมอบให้เป็นภาระของท่านด้วย” ครั้งแล้ว เรือของท่านอุบาสกนั้นก็แล่นไปในมหาสมุทร ในวันที่ ๗ เรือได้อับปางในกลางทะเล ทั้ง ๒ คนเกาะกระดานแผ่นเดียวกัน วายน้ำไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ก็ขึ้นอาศัยอยู่บนเกาะนั้น ฝ่ายช่างตัดผมก็จับนกมาฆ่าปิ้งกินเป็นอาหารและแบ่งให้ท่านอุบาสกด้วย แต่ท่านอุบาสกไม่รับประทาน ท่านคิดเห็นว่าเราในฐานะเช่นนี้ นอกจากไตรสรณคมน์แล้วเราไม่มีที่พึ่งอย่างอื่น จึงระลึกถึงคุณของ

^{๑๒๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๐-๓๖๒.

พระรัตนตรัยเนื่องๆ ครั้งนั้น พญานาคผู้เกิดในเกาะนั้นได้เนรมิตตัวของตนเองเป็นนาวาลำใหญ่ และมี เทวดาผู้รักษาทะเลเป็นต้นหน เสากระโดงเรือทั้ง ๓ เสา เป็นแก้วอินทนิล ใบเรือเป็นทอง สายระโยง เป็นเงิน ไม่เสาเป็นทอง เทวดารักษาทะเลยืนอยู่ในเรือและโฆษณาว่า “มีคนเดินทางไปชมพุทธรูปด้วย ไหม” ท่านอุบาสกจึงบอกว่า “พวกเราจักไป” แล้วจึงขึ้นไปบนเรือแล้วให้ช่างตัดผมขึ้นด้วย แต่เทวดา รักษาทะเลกล่าวห้ามไม่ให้ช่างตัดผมขึ้นเพราะผู้นั้นเป็นผู้ไม่มีศีล ท่านอุบาสกจึงกล่าวแบ่งส่วนบุญด้วย ทาน ศีล การภาวนาที่ทำให้ช่างตัดผมอนุโมทนาเขาจึงขึ้นเรือไปกับท่านอุบาสกได้ไปจนถึงนครพาราณสี เทวดาผู้รักษาทะเลมอบทรัพย์ให้ทั้ง ๒ คน แล้วได้สรรเสริญคุณของการคบหาคนดีว่า ว่าท่านควร คบหาสมาคมและทำความสนิทสนมกับคนดี เท่านั้น ดังตัวอย่างที่ช่างตัดผมบรรลุถึงความสุขด้วยการ อยู่ร่วมกับคนดีอย่างท่านอุบาสกนั้น

๔.ทำให้เกิดในสุคติภพ

โลกียะสรมณอันอำนวยผลให้เกิดในสุคติภพนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้แล้วแก่ อุบาสก ๕๐๐ ท่าน ผู้เป็นสหายของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี และเคยเป็นสาวกของอัญญเดียรธีย์มาก่อนว่า “อุบาสกทั้งหลายก็ดี อุบาสิกาทั้งหลายก็ดี ผู้ถึงพระรัตนตรัย ซึ่งประกอบด้วยพระคุณอันยอดเยี่ยมปานฉะนี้ เป็นสรมณะแล้ว จะได้ชื่อว่าไปบังเกิดในอบายภูมิมีนรกเป็นต้น หามิได้ อนึ่ง อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม เหล่านั้น ที่พ้นจากการไปบังเกิดในอบายภูมิแล้ว ครั้นไปบังเกิดในเทวโลก ยัง เสวยสมบัติยิ่งใหญ่อีกด้วย” ขอนำตัวอย่างมาเสนอ ดังนี้

เรื่อง คนเฝ้าประตูชาวทมิฬ

คนเฝ้าประตูชาวทมิฬผู้หนึ่ง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมธังคะ แต่เขารู้สึกเบื่อไปตกปลาเป็นประจำ ได้มาแล้วก็แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนหนึ่งแลกข้าวสาร ส่วนหนึ่งแลกนมสั้ม ส่วนหนึ่งเอามาปิ้งกินเป็นอาหาร ทำปาณาติบาตฆ่าปลาโดยทำนองนี้ตลอดเวลา ๕๐ ปี ครั้นล่วงกาลผ่านวัยแก่ชราจนถึงเวลา อนุภูฐานไสยา คือนอนครั้งสุดท้ายไม่ลุกขึ้นได้อีกต่อไป ขณะนั้นท่านพระเถระนามว่า จุลปิณฑปาตักติสสะ (ท่านติสสะผู้ถือบิณฑปาตักตธุดงค์ ผู้น้อย) อยู่ในคิริวิหาร ท่านรำพึงว่า “เมื่อเรายังเห็นอยู่ สัตว์ผู้น้อยย่ำวินาศเสียเลย” แล้วท่านก็ออกจากวิหารไปบิณฑบาต และมายืนอยู่ ณ ประตูเคหะของทมิฬโหวาริกผู้นั้น ทันใดนั้นภรรยาของคนเฝ้าประตูชาวทมิฬก็บอกกะสามีว่า “คุณคะ พระเถระมา” คนเฝ้าประตูชาวทมิฬจึงคิดอยู่ในใจว่า “ตลอดเวลา ๕๐ ปี เราไม่เคยไปหาพระเถระเลย แล้วพระเถระจักมาหาเราด้วยคุณข้อไหนเล่า” คิดแล้วจึงบอกกะภรรยาว่า “นิมนต์ท่านกลับไปเถิด” นางภรรยาจึงบอกพระเถระว่า “นิมนต์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิดเจ้าคะ” พระเถระจึงถามเธอว่า “ร่างกายของอุบาสกเป็นอย่างไร” นางก็กราบเรียนว่า อ่อนเพลียมากเจ้าคะ” พระเถระจึงเข้าไปในเรือนให้สติแก่คนเฝ้าประตูชาวทมิฬ แล้วถามว่า “จะรับศีลไหม” คนเฝ้าประตูชาวทมิฬเรียนว่า “รับขอรับ นิมนต์ให้เถิด” พระเถระก็ให้สรมณะ ๓ ก่อน แล้วเริ่มจะให้ศีล ๕ พอพระเถระกล่าวนำว่า “ปณจ สีลา นิ” เท่านั้น ลิ้นของอุบาสกคนเฝ้าประตูชาวทมิฬก็ขาดตกลงมาจากปาก พระเถระจึงคิดว่า “เท่านั้นก็เห็นจักพอ” แล้วท่านก็ออกจากเรือนกลับไป ฝ่ายคนเฝ้าประตูชาวทมิฬนั้นก็ทำกาละไปเกิดในภพสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา และในทันทีที่เกิดแล้วนั่นเอง ได้พิจารณาใคร่ครวญดูว่า “เราได้สมบัตินี้ เพราะทำกรรมอะไรไว้หนอ” ก็รู้ว่าได้มาเพราะอาศัยพระเถระ จึงลงมาจากเทวโลก เข้าไปนมัสการพระเถระและยืนอยู่ ณ ด้านหนึ่ง พระเถระถามว่า “นั่นใคร” เทวบุตรตอบว่า “คนเฝ้าประตูชาวทมิฬ

ขอรับ” “ท่านไปเกิดที่ไหน” พระเถระถาม เทพบุตรกราบเรียนว่า “ในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา ขอรับ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าได้ให้ศีล ๕ แก่กระผมด้วย คงได้ไปเกิดในเทวโลกชั้นสูงกว่านี้ กระผมจักทำอะไรต่อไป” พระเถระกล่าวว่า “ก็รับอย่างนั้นไม่ได้นี้ พ่อลูกน้อย” แล้วเทพบุตรก็มัสการลาไปยังเทวโลก^{๑๒๒}

เรื่อง มานพมัญญกณทลี

มัญญกณทลีมานพเป็นบุตรของพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี เป็นเด็กน่ารักน่าเอ็นดู แต่พราหมณ์ผู้เป็นบิดาเป็นคนตระหนี่ เมื่ออยากจะให้ลูกชายมีเครื่องประดับแต่งตัวเหมือนเด็กอื่นบ้าง ครั้นจะไปจ้างช่างทองทำก็กลัวเสียค่าจ้าง จึงเอาทองมาทุบทำเป็นเครื่องประดับทุเกลี้ยงๆ ไม่มีลวดลายใดๆ ให้ลูกชายแต่ง เพราะฉะนั้น มานพลูกชายของลูกชายจึงมีนามว่า มัญญกณทลี พอเจริญวัยได้อายุ ๑๖ ปี มานพมัญญกณทลีก็เป็นโรคผอมเหลือง พราหมณ์ผู้เป็นบิดาไม่ยอมพาไปหาหมอหรือเชิญหมอมารักษาเพราะกลัวว่าจะต้องเสียทรัพย์ เพียงแต่ไปถามหมอว่าโรคนี้ๆ ควรใช้ยาอะไร แล้วมาจัดหาเครื่องยาให้ลูกชายกินด้วยตนเอง โรคก็กำเริบจนไม่มีทางรักษา เมื่อเห็นว่าไม่รอด ครั้นจะให้ลูกชายซึ่งป่วยหนักนอนอยู่ในห้องก็กลัวว่าคนที่มาเยี่ยมไข้จะเห็นทรัพย์สมบัติของตนที่มีอยู่ภายในเรือนจึงนำลูกชายไปไว้ที่ระเบียงเรือนภายนอก วันนั้นพระพุทธรูปเจ้าทรงออกจากมหากรุณาสมบัติเสด็จเข้าไปปิตินทบาทในกรุงสาวัตถีพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จมาถึงประตูเรือนของพราหมณ์ ทรงเปล่งพระรัศมีโอภาสเข้าไปยังระเบียงเรือน มัญญกณทลีมานพป่วยหนักนอนหันหน้าเข้าฝาเรือนอยู่ เมื่อเห็นพระรัศมีสาตมา ก็พยายามพลิกตัวกลับหันหน้าออก แล้วรำพึงว่าขณะนี้ตนจะเข้าไปเฝ้าพระพุทธรูปอย่างใกล้ชิด แล้วทำกิจกรรมด้วยกาย หรือจะถวาทาน หรือฟังพระธรรมเทศนาใดๆ ก็ได้แล้ว แม้แต่จะยกมือถวายบังคมก็ได้ จะทำกิจกรรมอย่างไรก็ได้ ทำใจเลื่อมใสในพระพุทธรูปอย่างเดียวขณะนั้นมานพก็ทำกาลกิริยาเหมือนหลับไปแล้วตื่นขึ้นไปเกิดเป็นเทพบุตรในวิมานทองกว้างยาว ๓๐ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ฝ่ายผู้เป็นบิดาก็นำศพนุตรชายไปเผาในป่าช้าแล้วได้ร้องไห้คร่ำครวญถึงในป่าช้าทุกวัน ฝ่ายมัญญกณทลีเทพบุตรเมื่อตรวจดูและรู้ว่าตนได้ทิพยสมบัติดังนี้เพราะมีใจเลื่อมใสในพระพุทธรูป ก็ลงมาแสดงตัวในร่างมัญญกณทลีมานพให้ปรากฏแก่พราหมณ์ผู้ซึ่งกำลังยืนร้องไห้ด้วยความอาลัยคิดถึงบุตรชายอยู่ในป่าช้า เมื่อพราหมณ์ซักถามทราบความว่าเทพบุตรนั้นเดิมเป็นมัญญกณทลีมานพ บุตรชายของตน ก็ถามว่า เมื่อเจ้าให้ทานน้อยหรือมาก ในเรือนของตนหรือรักษาอุโบสถกรรมเช่นนั้น ข้าพเจ้ามิได้เห็น เพราะกรรมอะไรเจ้าจึงไปเทวโลกได้ เทพบุตรจึงบอกว่า ข้าพเจ้าป่วยเป็นไข้ ทุกข์ทรมาน มีกายกระสับกระส่ายอยู่ในที่อยู่ของตน ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลสดังธูติ ทรงข้ามพ้นความสงสัย เสด็จไปได้แล้ว มีพระปัญญาไม่ต่ำทราม ข้าพเจ้านั้นมีใจเบิกบาน มีจิตเลื่อมใส ได้ทำอัฐศีลกรรมแต่พระตถาคตครั้งทำกุศลกรรมนั้นแล้วได้เกิดร่วมกับหมู่เทพชั้นไตรทศ พราหมณ์ได้ทราบความดังนั้น ก็เกิดปิติทว่มั่นร่างกาย จึงบอกกับเทพบุตรว่า ตนจะทำอย่างนั้นบ้าง เทพบุตรจึงแนะนำว่า ให้ท่านจงมีจิตเลื่อมใสในพระพุทธรูปเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง และรักษาเบญจศีลมีห้ามฆ่าสัตว์เป็นต้นอย่าให้ขาดและต่างพร้อย แล้วแนะนำพราหมณ์ให้ไปเฝ้าพระพุทธรูป บริจาคทาน ฟังธรรม ทูลถามปัญหา พราหมณ์ก็กลับไป

^{๑๒๒} ๐.ด.ก.อ.(ไทย) ๑๔/๒๘๕.

เคหะปริกษานางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยา แล้วทูลนิมนต์พระพุทธรูปเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารในเคหะของตน ครั้นเสร็จภัตตกิจแล้วพราหมณ์ก็ทูลถามพระพุทธรูปเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้ทรงพระเจริญ คนที่มีได้ทวยาทาน มิได้ทำการบูชาแต่พระองค์ มิได้ฟังธรรม มิได้อยู่รักษาอุโบสถใจเลื่อมใสเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แล้วไปเกิดในสวรรค์ได้นั้นมีอยู่หรือ พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า คนที่เข้าใจให้เลื่อมใสในศุภกตแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้นมากมายนับไม่ถ้วน^{๑๒๓}

เรื่อง เทวดากล่าวยืนยันสรณคมน์ช่วยให้เกิดในสุคติภพ

โลกียะสรณคมน์ อำนวยผลให้เกิดในสุคติภพ เคยมีเทวดาผู้ได้อานิสต์ดังกล่าวนี้มาแสดงตนและทูลยืนยัน ในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธรูปเจ้าว่า เหล่าชนผู้นับถือพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ จักไม่ไปสู่อบายภูมิ ครั้นละกายมนุษย์แล้ว จักทำให้หมู่เทพเจริญเต็มที^{๑๒๔} ในอรรถกถาได้กล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า ชนทั้งหลาย ใครๆ ก็ตาม ถึงพระธรรม(และพระสงฆ์)เป็นสรณะแล้ว ชนทั้งหลายนั้นๆ จักไม่ไปอบายภูมิ ทั้งร่างกายของมนุษย์แล้ว จักไปเพิ่มพูนกายของเทวดาให้บริบูรณ์^{๑๒๕} พระอรรถกถาจารย์บางท่านอธิบายความที่ว่า ชนทั้งหลายใดๆ ใครก็ตาม ถึงพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะแล้ว ชนทั้งหลายนั้นๆ จักไม่ไปอบายภูมิ นั้น หมายถึงว่า ชนทั้งหลายใดๆ ถึงสรณะด้วยการเพิกถอนอุปกิเลสของสรณคมน์แล้ว ชนทั้งหลายนั้นๆ จักไม่ไปอบาย^{๑๒๖} หมายถึงไตรสรณคมน์ประเภทโลกุตตระ

เรื่อง พระมหาโมคคัลลานเถระและท้าวสักกะเทวราชกล่าวถึงสรณคมน์ชักพาให้เกิดในสุคติภพ

ท่านพระมหาโมคคัลลานะเถระ พระอัครสาวกฝ่ายมีฤทธิ์นั้น ปรากฏว่า ท่านขึ้นไปเยี่ยมเยือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เนื่องๆ และเมื่อท่านขึ้นไปดาวดึงส์ ท่านท้าวสักกะจอมทวยเทพก็พาจำนวนเทวดาจำนวน ๕๐๐ บ้าง ๖๐๐ บ้าง ๗๐๐ บ้าง จนถึง ๘๐๐๐๐ บ้าง มาพบท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านพระมหาโมคคัลลานะจึงถวายพระพรแก่ท่านท้าวสักกะจอมทวยเทพต่อหน้าเทวดาทั้งหลายว่า “ท่านจอมเทพ การถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะดีนัก เพราะการถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะเป็นเหตุสัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ การถึงพระธรรมเป็นสรณะดีนัก เพราะการถึงพระธรรมเป็นสรณะเป็นเหตุ สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ การถึงพระสงฆ์เป็นสรณะดีนัก เพราะการถึงพระสงฆ์เป็นสรณะเป็นเหตุ สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” แล้วท่านท้าวสักกะจอมเทพก็ตรัสทบทวนคำกล่าวถวายพระพรของท่านพระมหาโมคคัลลานเถระให้เทวดาทั้งหลายฟัง เป็นการตรัสรับรองความเป็นจริงนั้นอีกครั้งหนึ่ง ในการขึ้นไปเยี่ยมเยือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของท่านพระมหาโมคคัลลานะเนื่องๆ และเมื่อท่านท้าวสักกะจอมเทพพาทวยเทพนิกรมาพบพระมหาเถระนั้น หลายครั้ง ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระทูลถวายพระพรว่า “ท่านจอมเทพ การถึงพระพุทธรูปเจ้า(พระธรรม พระสงฆ์)เป็นสรณะดี

^{๑๒๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ขุ.อ.(ไทย) ๒๓/๑๗๒-๑๗๔.

^{๑๒๔} ที.ม.หา.(ไทย) ๑๐/๓๓๑/๒๖๐.

^{๑๒๕} ขุ.ชา.อ.(ไทย) ๓๒/๑๔๔.

^{๑๒๖} ขุ.ขุ.อ.(ไทย) ๒๓/๑๕.

นัก เพราะการถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะเป็นเหตุ สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ท่านเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาเหล่าอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ๑.อายุทิพย์ ๒.วรรณะทิพย์ ๓.สุขทิพย์ ๔.ยศทิพย์ ๕.ความเป็นใหญ่ทิพย์ ๖.รูปทิพย์ ๗.เสียงทิพย์ ๘.กลิ่นทิพย์ ๙.รสทิพย์ ๑๐.โภกฐิพย์^{๑๒๗} แล้วท่านท้าวสักกะจอมเทพก็ตรัสทบทวนคํากล่าวถวายพระพรของท่านพระมหาโมคคัลลานเถระให้เทวดาทั้งหลายฟัง เป็นการตรัสรับรองความเป็นจริงนั้นอีกครั้งหนึ่ง

๓.๘.๒ ผลของโลกุตรสรณคมน์

ทำให้เป็นพระอริยบุคคล ทำให้หลุดพ้นจากการเกิดในอบายภูมิอย่างเด็ดขาดและเข้าถึงพระนิพพานเร็วยิ่งขึ้น กล่าวคือ

ท่านผู้ใดได้บรรลุโสดาปัตติมรรค ตรัสรู้อรียสัจ ๔ เป็นครั้งแรก ท่านผู้นั้นก็จะได้รับผลแห่งสรณคมน์ คือความเป็นพระโสดาบัน ผู้ไม่มีการตกไปในอบายอีก แม้ยังมีการท่องเที่ยวไปในสุคติภูมิทั้งหลายอยู่อีก ถึงความเป็นเทวดาบ้าง มนุษย์บ้างก็ตาม อย่างมากก็เพียง ๗ชาติเท่านั้น แล้วจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานไป อนึ่ง ในระหว่างที่ยังท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏอยู่นี้ คราวใดได้อัฏฐาเป็นมนุษย์ คราวนั้นย่อมเป็นคนที่มีชาติตระกูลสูงส่ง ซึ่งถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ ไม่ยากจนขัดสน

ส่วนท่านผู้ใดได้บรรลุสกทาคามีมรรค ตรัสรู้อรียสัจ ๔ เป็นครั้งที่ ๒ ท่านผู้นั้นก็จะได้รับผลแห่งสรณคมน์ คือความเป็นพระสกทาคามี ผู้มีกิเลสเบาบาง ซึ่งแม้เป็นเหตุให้มีเกิดอีก ก็เพียง ๒-๓ ชาติเท่านั้น เป็นอย่างมาก แล้วจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานไป

ส่วนท่านผู้ใดได้บรรลุอนาคามีมรรค ตรัสรู้อรียสัจ ๔ เป็นครั้งที่ ๓ ท่านผู้นั้นจะได้รับผลแห่งสรณคมน์ คือความเป็นพระอนาคามี ผู้ปราศจากกามราคะ ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบังเกิดในพรหมโลก ท่องเที่ยวไปในพรหมโลกนั้นเท่านั้น แล้วจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานไปในพรหมโลกนั้น ไม่มีอันได้หวนกลับมาสู่โลกมนุษย์นี้ และเทวโลกชั้นกามาวจรอีก

ส่วนท่านผู้ใดได้บรรลุอรหัตตมรรค ตรัสรู้อรียสัจ ๔ เป็นครั้งที่ ๔ ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย ท่านผู้นั้นก็จะได้รับผลแห่งสรณคมน์คือความเป็นพระอรหันต์ ผู้ไกลจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ผู้มีชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย หลังจากตายก็ไม่มีการเกิดในภพใหม่อีก^{๑๒๗} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ผู้ที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณาเห็นอรียสัจ ๔ ประการ คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์นั้นเป็นสรณะอันเกษม นั้นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้^{๑๒๘}

๓.๙ ความมัวหมองของไตรสรณคมน์

ในสรณคมน์ ๒ ประเภทยานั้น สรณคมน์ประเภทโลกียะเท่านั้นมีโอกาสมัวหมองได้ เพราะผู้เป็นปุถุชนยังละกิเลสที่สร้างความมัวหมองแก่สรณคมน์มิได้ ส่วนสรณคมน์ประเภทโลกุตระ หาคความ

^{๑๒๗} ไซยวัฒน์ กปิลกาญจน์, ไตรสรณคมน์, หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

^{๑๒๘} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๙๐-๑๙๒/๙๒.

มัวหมองมิได้เลย เพราะพระอริยมรรคที่พระอริยบุคคลบรรลุ เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นแล้ว ก็กำจัดกิเลส อันสร้างความมัวหมองแห่งสรณคมนิให้หมดสิ้นไป โดยประการทั้งปวง สรณคมน์ประเภทโลกียะ เมื่อจะมัวหมอง ย่อมมัวหมองเพราะกิเลสหลายอย่าง คือความไม่รู้ทั่วถึง ความรู้ผิดๆ(มิจฉาทิฎฐิ) และความสงสัยกลางแคลงใจ(วิจิจิกจณา) ในพระรัตนตรัย^{๑๒๙}

๓.๑๐ ความแตกทำลายของไตรสรณคมน์

สรณคมน์ที่มีความแตกทำลาย ก็เหมือนอย่างที่มีความมัวหมอง คือเป็นสรณคมน์ประเภทโลกียะอันเป็นปุถุชนเท่านั้น สรณคมน์ประเภทโลกุตระ หากความแตกทำลายมิได้ จริ่งอย่างนั้น จำเดิมแต่การได้บรรลุผลกระทำพระนิพพานให้แจ้งแล้ว พระอริยบุคคลทั้งหลายจะเป็นผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว ไม่คลอนแคลนในพระรัตนตรัยแน่นอน เพราะเป็นศรัทธาที่ได้มาตามมรรค เป็นศรัทธาที่เกิดขึ้น เพราะได้สัมผัส ได้ประจักษ์คุณของพระรัตนตรัยด้วยตนเอง พระอริยบุคคลทั้งหลาย ล้วนเป็นผู้มีจิตใฝ่มั่นคงในพระรัตนตรัยไม่กลับกลอกเปลี่ยนใจไปอ้างอิงนับถือศาสดาอื่น คำสอนของศาสดาอื่น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความแตกทำลายของสรณคมน์ประเภทโลกียะนั้นมี ๒ อย่าง คืออย่างมีโทษและอย่างไม่มีโทษ อย่างมีโทษ ได้แก่ ความเสื่อมสิ้นศรัทธาในพระรัตนตรัย เปลี่ยนใจไปเลื่อมใสศาสดาอื่น คำสอนของศาสดาอื่น และสาวกของศาสดาอื่น อย่างไม่มีโทษ ได้แก่ การแตกทำลายอย่างไม่มีโทษเป็นของปุถุชนผู้มีใจไม่ลึกลับกลอกเหมือนอย่างทีกล่าวนำ แต่ถึงอย่างไร ขึ้นชื่อสรณคมน์นั้น ได้แก่จิตที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมถึงความแตกทำลายไปพร้อมกับความตายเป็นธรรมดา แต่ถึงแม้ว่าจะถึงความแตกทำลายตายไปแล้ว ก็ได้รับผลหรืออานิสงส์แห่งสรณคมน์ทุกอย่างที่พึงได้รับ^{๑๓๐}

๓.๑๑ สรุป

พระรัตนตรัยบังเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาที่เรียกว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์จบ เกิดผลว่าพระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม คือบรรลุพระอริยบุคคลเป็นพระโสดาบัน แล้วท่านขอบวชต่อพระพุทธเจ้า ครั้นนั้นจึงเกิดสิ่งมีค่าขึ้นสามสิ่งขึ้นเป็นครั้งแรกในโลก ได้แก่พระพุทธ(พระพุทธเจ้า) พระธรรม(ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) พระสงฆ์(พระอัญญาโกณฑัญญะ) เรียกการเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงว่า ไตรสรณคมน์ นอกจากนี้ ไตรสรณคมน์นี้ยังเป็นรูปแบบการบวชประเภทหนึ่งด้วย ซึ่งปัจจุบันรูปแบบการบวชแบบนี้ใช้กับการบวชสามเณร การถึงไตรสรณคมน์นั้นสำคัญมากต่อชาวพุทธเพราะสามารถปลดปล่อยความทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความทุกข์ทางใจ ที่พึ่งอื่นนอกเหนือจากพระรัตนตรัยแล้วอย่างมาก็ช่วยได้แค่ลดความวิตกกังวลได้ชั่วคราวเท่านั้น อย่างการเชื่อการบันดาลความสุขจากเครื่องรางของขลังเป็นต้น องค์ประกอบของพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธเจ้า หมายถึง ผู้ที่ตรัสรู้กฎธรรมชาติดและการดับความทุกข์ได้ด้วยพระองค์เองและสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งตาม สิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบและนำมาสั่งสอนเรียกว่า

^{๑๒๙} ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, ไตรสรณคมน์, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๑๓๐} ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๑๖๒.

พระธรรม เรียกผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า พระสงฆ์ พระพุทธเจ้าเองนั้นทรงมีคุณสมบัติ
 ดิเอนกอนันต์ยากที่จะกล่าวให้จบสิ้นได้ สรุปลงได้ในพระคุณ กล่าวคือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ
 คุณ และพระกรุณาคุณ คุณของพระธรรมช่วยให้ผู้ปฏิบัติตามไม่มีความเดือดร้อนในอบายภูมิ คุณของ
 พระสงฆ์เป็นแบบอย่างของผู้ต้องการพ้นจากความทุกข์ การเข้าถึงไตรสรณคมน์แบบโลกียะมีสี่วิธี
 ได้แก่ การมอบตน หมายถึง การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต การมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปใน
 เบื้องหน้า หมายถึง การน้อมนำความดีของพระรัตนตรัยมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม การยอม
 เป็นศิษย์ หมายถึง การปฏิบัติตามคำสอนของผู้เป็นอาจารย์ ได้แก่ กรณิของพระมหากัสสปะอาจารย์
 คือพระพุทธเจ้า เป็นต้น การกราบไหว้ หมายถึง การกราบ การไหว้ การลุกขึ้นยืน หรือการแสดง
 ความนอบน้อมอื่นๆ ต่อพระรัตนตรัย การเข้าถึงไตรสรณคมน์แบบโลกุตตระ ได้แก่ การบรรลุมรรค
 ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคล ผลของการเข้าถึงพระรัตนตรัยมีผลในการคุ้มครอง ขจัดภัยอันตราย
 ทำลายความหวาดกลัว มีฐานะดี ทำให้เกิดในภพที่ดี ผลสูงสุดทำให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดใน
 สังสารวัฏ

บทที่ ๔

วิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาถึงชาวพุทธในสังคมไทย วิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย โดยยึดกรอบวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๔ วิธีดังกล่าวแล้วในบทที่ ๓ เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

๔.๑ ชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน

๔.๑.๑ สังคมไทยปัจจุบัน

สังคมไทยปัจจุบัน เป็นสังคมที่เห็นคุณค่าทางวัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ ยิ่งพัฒนาไปเท่าใด จะยิ่งเกิดปัญหาจากการพัฒนาเท่านั้น ยิ่งมีวัตถุนองความต้องการมากเท่าใดยิ่งไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ คนไทยในยุคโลกาภิวัตน์ จึงมีปัญหาทางจิตเกิดขึ้นมากมาย เช่น มีพฤติกรรมการแสดงออกที่รุนแรง ขาดเมตตา ทั้ง ๆ ที่พระพุทธศาสนาสอนว่า เมตตาธรรมเป็นเครื่องค้าจุนโลก ทำให้คนไทยยุคใหม่ตกเป็นทาสของประเทศทุนนิยมที่ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคมาเป็นเหยื่อล่อ ทำให้มนุษย์เกิดกิเลสอยากมีอยากได้ สนับสนุนให้เกิดค่านิยมบริโภคผ่านสื่อต่าง ๆ โดยปราศจากการควบคุม เมื่อเกิดความอยากมี อยากได้ แต่ไม่มีเงินซื้อจะกระทำทุจริต ลักเล็กขโมยน้อย ฉกชิงวิ่งราวดังที่เป็นข่าวอยู่เสมอ สังคมปัจจุบันจึงไร้ความมีน้ำใจ มนุษย์ชอบหมกมุ่นในกามคุณ เป็นที่รวมสิ่งชั่วร้ายทางเพศ สื่อลามกต่าง ๆ มากมาย มีสิ่งมอมเมาในรูปแบบการพนันต่าง ๆ อีกมาก เสพสิ่งเสพติด เช่น บุหรี่ ยาบ้า ยาไอซ์ เมื่อสังคมไทยตกอยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมเช่นนี้ จึงหมกมุ่นจนถอนตัวไม่ขึ้น อีกทั้งคนส่วนใหญ่คิดว่า การมีความพร้อมทางวัตถุจะทำให้ชีวิตมีความสุข จึงชอบวิ่งตามวัตถุ ไขว่คว้าหาความสำเร็จ สิ่งใดที่ยังไม่มีเหมือนคนทั่วไปจะพยายามดิ้นรนหาหา สิ่งที่มีอยู่แล้วก็ให้มีมากกว่าเดิม ถึงกับกู้หนี้ยืมสินมาซื้อหา ที่ถลาลึกอาจถึงขั้นทุจริตคิดมิชอบต่อหน้าที่การงาน คนประเภทนี้จะหาความสุขทางใจไม่ได้จนตลอดชีวิต

มนุษย์ในสังคมปัจจุบันชอบตรวจสอบคนอื่น ไม่ยอมหันมาตรวจสอบตนเอง ดังคำสอนที่ว่า จงเตือนตนด้วยตนเอง หรือจงตั้งตนไว้ในคุณธรรมก่อน แล้วจึงสอนคนอื่น ทำได้เช่นนี้จึงจะ ไม่มัวหมอง ไม่ควรแต่คิดหาความผิดของคนอื่นหรือระบุที่เขาทำหรือยังไม่ทำ แต่ควรพิจารณาตนว่าอะไรที่ตนทำแล้วหรือยังไม่กระทำ ระบบการศึกษาอบรมของไทยในปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากประเทศทางตะวันตก สอนให้รู้เรื่องภายนอกตัว มิได้เน้นว่าเมื่อเรียนรู้เรื่องของคนอื่นแล้ว ให้หันมาตรวจสอบตนเองบ้าง ระบบการศึกษาเช่นนี้เมื่อตนมีข้อบกพร่องอะไรกลับมองไม่เห็น หรือเห็นแต่แก่งัดหาไม่สนใจ พฤติกรรมของมนุษย์ประการสำคัญ คือ มีศรัทธาเลือนลอย ชาวพุทธที่นับถือพระรัตนตรัย จึงควรพึ่งตนเอง ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นแรงบันดาลใจ ไม่หันไปพึ่งผีสาธเทวดาหรือสิ่งที่เหลวไหล หรือมกมายต่าง ๆ เช่น สัตว์ประหลาดหัวเป็นหมู หางเป็นหมา ปลาไหลเผือก เป็นต้น

คนไทยยุคใหม่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่นับถือพระรัตนตรัยเพียงลมปากเท่านั้น แต่มีพฤติกรรมสวนทางให้เลื่อมใสศรัทธาเป็นส่วนใหญ่ หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนามีหัวข้อที่ทันสมัย อยู่ข้อหนึ่งคือ ปัญหาทางจิตของประชาชนไทย ที่ว่าทันสมัยเพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความสงบสุข ไม่มีปัญหาทางจิต ไม่เหมือนกับประเทศที่เจริญหรือพัฒนาแล้วแต่มีคนเป็นโรคจิตเพิ่มขึ้น แต่ปัจจุบันคนไทยตกอยู่ในสภาพไม่แตกต่างจากประเทศที่เจริญหรือประเทศที่พัฒนาแล้วที่หมกมุ่น หลงใหลในวัตถุมากกว่าสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้เดินเข้าสู่สิ่งที่เรียกว่าบวมขุได้ง่าย มากกว่า การเดินทางเข้าสู่วัด เพื่อบำเพ็ญบุญ บำเพ็ญทานบารมีเพื่อให้ชีวิตได้พบกับความสุข ความเจริญ^๑

๔.๑.๒ ประเภทชาวพุทธในสังคมไทย

ประเทศไทยเราถูกเรียกว่า เมืองพระพุทธศาสนา ด้วยมีคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากถึง ๙๕% ในจำนวนชาวพุทธทั้งหมดนี้ อาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ตามความประพฤติ ดังนี้ คือ

๑. พุทธศาสนิกชน คือ ชาวพุทธตามทะเบียนบ้าน วัดอุประสงค์ที่ไปวัด คือ ต้องการไปไหว้พระเพื่อขอหวย รดน้ำมนต์ ทาพิธีสะเดาะเคราะห์ ไม่ได้สนใจหลักธรรมศาสนาแต่อย่างใด ไม่มีการรักษาศีล อาทิ ยังดื่มเหล้าอยู่ เป็นต้น

๒. พุทธมามกะ คือ ผู้ประกาศตนหรือแสดงตนว่านับถือพระพุทธศาสนา มีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง มีความสนใจศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมศาสนาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (แต่อาจปฏิบัติยังไม่ตรงถึงขั้นบรรลุนิพพานเป็นอริยบุคคล) อาทิ รักษาศีล ๕ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม เป็นต้น

๓. พุทธบริษัท คือ ผู้ประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติสมควร จนบรรลุเป็นอริยบุคคล^๒

ตามหลักพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง สามกัณฑ์เสนา เป็นการสอนเรื่อง อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ทุกข์ คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ๒) สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ สาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ๓) นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ภาวะที่ดับทุกข์ไป ๔) มรรค หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า ทางสายกลาง มรรคมรรค ๘ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นคือ ให้ควรรู้ และควรปฏิบัติ เพื่อล่วงความทุกข์ทั้งปวง

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สังคมไทยเกิดปัญหา คือ สภาพทางสังคมและพฤติกรรมของบุคคลที่ไม่พึงปรารถนาที่สร้างความสับสนวุ่นวายเดือดร้อนหรือความทุกข์ให้กับบุคคลจำนวนมาก โดยมีสาเหตุปัจจัยหลายอย่าง อาทิ ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ ด้านเทคโนโลยี เป็นต้น ทำให้เกิดความเจริญทางด้านวัตถุมากจนเกินความจำเป็น เรียกว่า เจริญจนเฟ้อ แต่ในทางตรงกันข้ามความเจริญทางด้านจิตใจกลับลดน้อย หดหายไป จึงถูกกิเลสครอบงำจิตใจ ทำให้เกิดการกระทำไปใน

^๑ กรมประชาสัมพันธ์, ปัญหาของสังคมไทยปัจจุบัน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.pr.prd.go.th> [๒๓ มีนาคม ๒๕๕๙].

^๒ รวมธฤติ พลีเพื่อธรรม. “ภัยของพุทธศาสนา”. โพธิญาณ. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๗ (ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๑๗.

ทิศทางอกุศล (ฝ่ายชั่ว) เป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ก่อโทษ ก่อความเดือดร้อน เกิดความทุกข์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์เรา หมายถึง ชาวพุทธไทยเราพึงตระหนักรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ และหาทางออกจากสภาวะนี้โดยเร็วที่สุด โดยยึดหลักพระพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์ไทยเราและบรรพบุรุษไทยเราหลายชั่วอายุคน ใช้เป็นหลักยึดหลักปฏิบัติให้อยู่บนหนทางแห่งความดีงาม และถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อล่วงพ้นปัญหาทั้งปวง มีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ความสงบ ร่มเย็น มั่นคงทั้งทางด้านกายและจิตใจ

๔.๒ วิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๔.๒.๑ วิเคราะห์วิธีเข้าถึง โดยการมอบตน

การเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยวิธีการมอบตนในปัจจุบันแบบที่เป็นสมัยพุทธกาลนั้นไม่มีแล้ว เพราะผู้ที่ถูกนับถือหรือถูกเข้าถึงได้แก่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว อย่างในกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรู หรือเวรัญชพราหมณ์ เป็นต้น โดยในปัจจุบันอาจเทียบเคียงได้กับวิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ คำว่าพุทธมามกะ หมายถึง ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน ในปัจจุบันชาวพุทธในสังคมไทยที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อจะแสดงออกถึงความที่ตนเป็นชาวพุทธ ย่อมแสดงตนเป็นพุทธมามกะด้วยการกล่าวคำปฏิญาณต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งคำบาลีและคำแปลเป็นตอนๆไป จนจบดังนี้คือ กล่าวนะโม ๓ จบพร้อมคำแปลแล้วกล่าวคำปฏิญาณแสดงตนเป็นพุทธมามกะพร้อมคำแปลว่า เอสาหิ ภนเต สุจิรปริณิพพุตมปิ ตํ ภควนตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมณฺจ สงฺฆณฺจ พุทฺธมามโกติ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าของถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแม้ปรินิพพานนานแล้ว ทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นพุทธมามกะผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน คือผู้นับถือพระพุทธเจ้า^๓ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะเช่นนี้ เป็นการประกาศตนให้ปรากฏว่า เป็นผู้ นับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นของตนหรือเป็นที่พึ่งของตน เพื่อแสดงตนให้ปรากฏว่ายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งประจำชีวิตของตน เป็นการแสดงออกถึงความเป็นชาวพุทธและพร้อมที่จะถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกของตนตลอดชีวิต ดังกล่าวนี้นี้เองวิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะจึงถือว่าเป็นการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตน แต่ถ้าจะถือว่าเหมือนกันจริงๆ นั้นก็ไม่เป็นการถูกต้องนักทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจริงใจ ความศรัทธาเป็นสำคัญ ไม่ขึ้นกับรูปแบบพิธีกรรม ดังที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่า เจตนาคือตัวกรรม บุคคลคิดดีแล้ว จึงกระทำ และพูดดี เป็นการเข้าถึงด้วยจิตใจก่อนแล้วแสดงออกมาเป็นการกระทำภายนอก ได้แก่ ศรัทธาในคุณพระพุทธเจ้า คือ

- (๑) อระหัง เป็นผู้ไกลจากกิเลส
- (๒) สัมมาสัมพุทธโธ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง
- (๓) วิชชาจะระณะสัมปันโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
- (๔) สุกะโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว

^๓ ฌณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, นักรธรรมชั้นตรี ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต วิชาศาสนาพิธี, (กรุงเทพมหานคร: เสียงเสียง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘

- (๕) โลกะวิทู เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง
- (๖) อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ เป็นผู้ฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า
- (๗) สัตถา เทวะมนุสสานัง เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- (๘) พุทโธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม
- (๙) ภาวะวาติ เป็นผู้มีความจำเริญจำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์^๔

มีตัวอย่างเกี่ยวกับศรัทธาพระพุทเจ้า ดังนี้ ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปเขตเมืองเวรัญชา พร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า เวรัญชพราหมณ์ ได้ฟังข่าวว่า พระพุทเจ้าเสด็จมา และได้ยินกิตติศัพท์อันงามพร้อมของพระพุทเจ้า ว่าทรงเป็น พระอรหันต์ เป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ดังนั้นเวรัญชพราหมณ์จึงเดินทางไปเฝ้าพระพุทเจ้าถึงที่ประทับได้สนทนาปราศรัยธรรมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า พอเป็นที่บันเทิงใจ หลังจากสนทนาแล้ว เวรัญชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ท่านพระโคตมเป็นพืใหญ่ ผู้ประเสริฐที่สุด ท่านพระโคตม ภาสิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้ง โดยประการต่างๆ เปรียบเหมือนบุคคลลงหยายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูป ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตมพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”^๕ นี่คือ ความศรัทธาในพระพุทเจ้า จึงประกาศตนเป็นพุทธมามกะ ศรัทธาในคุณพระธรรม คือ

- (๑) สวากขาโต ภาวะะวะตา ธัมโม พระธรรม เป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว
- (๒) สันทิฏฐิโก เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง
- (๓) อekaliโก เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลไม่จำกัดกาล
- (๔) เอหิปปัสสิโก เป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่นว่า ท่านจงมาดูเถิด
- (๕) โอปะนะยิโก เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว
- (๖) ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน^๖

มีตัวอย่างเกี่ยวกับศรัทธาพระธรรม ดังนี้ มีพราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ พราหมณ์นั้นได้กราบทูลถามพระพุทเจ้าเรื่องพระธรรม พระพุทเจ้าทรงตรัสว่า พระธรรมเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่จำกัดด้วยเวลา ควรมาดูมาศึกษา ควรน้อมเข้ามาในตัวเอง ซึ่งผู้ปฏิบัติจะเห็นผลด้วยเฉพาะตัวเอง พราหมณ์ผู้นั้นเมื่อได้ฟังธรรมและเข้าใจ จึงเกิดศรัทธา กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ขอท่าน พระ

^๔ คุรยลละเอียดยใน วิ.ม.ห. (ไทย) ๑/๑-๑๔/๑-๗.

^๕ วิ.ม.ห. (ไทย) ๑/๑๕/๘.

^๖ คุรยลละเอียดยใน อง.ทุ.ก. (ไทย) ๒๐/๕๔/๒๑๖-๒๑๗.

โคตมจทรงจาข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”^๗ นี่คือ ความศรัทธาในพระธรรม จึงประกาศตนเป็นพุทธมามกะ ศรัทธาในคุณพระสงฆ์ คือ

- (๑) สุปฏิปันโน ภาวะโสดาวัสส เป็นผู้ปฏิบัติดี
- (๒) อุชุปฏิปันโน ภาวะโสดาวัสส เป็นผู้ปฏิบัติตรง
- (๓) ญายะปฏิปันโน ภาวะโสดาวัสส เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง
- (๔) สามิจิปฏิปันโน ภาวะโสดาวัสส เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
- (๕) อาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของที่นำมาถวาย
- (๖) ปาหุเนยโย เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ
- (๗) ทักขิเนยโย เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน
- (๘) อัญชลีกระณียโย เป็นผู้ควรแก่อัญชลีกรรม
- (๙) อะนุตตะรัง ปุญญะเขตตัง โลกัสสาติ ผู้เป็นไรนาเพาะปลูกบุญที่ยอดเยี่ยมของชาวโลก

สรุปว่าการเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตนถ้าจะถือตามเจตนาจริงๆ ก็หมายความว่า มีการนับถือพระรัตนตรัยเท่านั้นเป็นที่พึ่งไปตลอดชีวิต โดยมากมักจะพบในชาวพุทธสังคมไทยที่มีความศรัทธาอย่างแท้จริงคือมักพบในฝ่ายฝ่ายที่ยึดถือพระพุทธศาสนาแบบยึดตามพระคัมภีร์ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์พระศาสนา เช่น พระสูตรต่างๆ เป็นต้น ผู้ยึดถือและปฏิบัติแนวทางนี้จะปฏิเสธหลักการคำสอนและวิธีปฏิบัติอื่นๆ ที่มีได้อยู่ในพระคัมภีร์ เช่น ความเชื่อในเรื่องภูตผีเทวดา ความเชื่อและการปฏิบัติที่รับมาแปลง หรือปรับปรุงจากลัทธิความเชื่อศาสนาอื่นๆ สำหรับในสังคมปัจจุบัน จะพบว่าชาวพุทธไทย นอกจากนับถือพระรัตนตรัยแล้ว ยังมีความเชื่อและมีพฤติกรรมที่แสดงว่านับถือสิ่งอื่นอีกมากมายนอกเหนือจากพระรัตนตรัย อาทิ บูชาเจ้าพ่อต่างๆ เจ้าแม่ต่างๆ เจ้าป่าเจ้าเขาต่างๆ เขียนต่างๆ เทพต่างๆ สิ่งวิเศษต่างๆ สัตว์วิเศษต่างๆ คุณไสยต่างๆ วิญญาณต่างๆ พิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีความเชื่อและหวังว่าสิ่งทั้งหลายดังกล่าว เมื่อตนบูชาแล้วจะช่วยลดบันดาล ลาภ ยศ เงินทอง ความร่ำรวย ความแข็งแรง ความสุขสบายทั้งหลายทั้งปวงให้แก่ตนได้ เพียงการอ้อนวอน ร้องขอทำพิธีกรรมต่างๆ แล้วสิ่งต่างๆ ที่ตนปรารถนาจะสัมฤทธิ์ผลแก่ตนได้ แม้ต้องเสียเงินทอง เสียเวลา มากสักเท่าใดก็ยอม ด้วยความเชื่อนั้นๆหรือที่พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันตภิกขุ) กล่าวว่า “ชาวพุทธในเมืองไทยเป็นคนหลายใจ ไหว้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ไหว้เทวดา ไหว้ผี ไหว้ต้นไม้ ไหว้เสาหลักเมือง ไหว้ร้อยแปด ใจมันกว้าง ไหว้พราเปรื่อไปหมด อย่างนี้ไม่ถูกกฎเกณฑ์ทางพระพุทธศาสนา แต่ที่ไหว้ๆ กันอยู่นั้น เพราะญาติโยมทั้งหลายไม่รู้ไม่เข้าใจ”^๘ ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นไปไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนก

^๗ อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๕๔/๒๑๗.

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันตภิกขุ), **ผู้นั่งใกล้พระไตรรัตน์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

สัตว์ ให้เลวและปราณีต”^๙ และยังตรัสว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทาดีย่อมได้ดี ทาชั่วย่อมได้ชั่ว”^{๑๐} ยกตัวอย่าง หากหว่านเมล็ดมะม่วง ย่อมได้ผลมะม่วง, หว่านเมล็ดชนิดอื่น ย่อมได้ผลชนิดอื่น จะได้ผลมะม่วงเป็นไปไม่ได้

๔.๒.๒ วิเคราะห์วิธีเข้าถึง โดยความนับถือทำพระรัตนตรัยนั้นไว้เบื้องหน้า

การประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเป็นการถึงโดยให้พระรัตนตรัยเป็นเป้าหมายหรืออุดมคติ ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบายว่า การถึงด้วยการมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องหน้านั้น เป็นการถือเอาพระรัตนตรัยเป็นเป้าหมายหรือเป็นอุดมคติประจำใจ ด้วยการระลึกถึงพระรัตนตรัยเนื่องๆ

การประกาศตนด้วยการมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องหน้านั้น เป็นการถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งในทุกๆที่ ที่ตนเดินทางไป หรือว่าถือเอาพระรัตนตรัยนั้นมาเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิต ดังเช่น อาสวกยักร์ เป็นต้น เป็นวิธีแสดงความเคารพยอมรับเอาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่งที่ระลึกในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะทำอะไรที่เินอย่างไรก็ถือเอาพระรัตนตรัยนั้นมาเป็นที่พึ่งที่ระลึกให้แก่ตน วาจาก็เปล่งสรรเสริญคุณ ในกัณณมรลิกถึงคุณพระรัตนตรัยนั้นด้วยการถือมาเป็นเป้าหมายของชีวิตว่า ตนพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติให้ได้อย่างพระรัตนตรัยหรือให้ใกล้เคียงมากที่สุด

ชาวพุทธในสังคมไทยนับถือพระเครื่องว่า เป็นสัญลักษณ์และวัตถุมงคลทางศาสนา แต่ด้านความเชื่อในการนับถือมีความแตกต่างกันออกไป ส่วนหนึ่งเชื่อว่าสามารถอิฐฐานอ้อนวอนขอในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง เพื่อให้มีโชคลาภ เมตตามหานิยมหรือมีอิทธิฤทธิ์-ปาฏิหาริย์ คุ่มครองให้ปลอดภัยได้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา อย่างการสร้างพระเครื่องถูกมองกลายเป็นเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ พระสงฆ์ที่ได้รับความนิยมมากในประเทศไทย กลายเป็นพระสงฆ์ที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถทำพิธีปลุกเสกพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังต่างๆ ให้ผู้นำไปใช้สามารถแคล้วคลาดปลอดภัย มีเสน่ห์เมตตามหานิยม คำขายร่ำรวย มากกว่าจะเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย หรือพระสงฆ์ผู้มุ่งมั่นในการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา พระเครื่องที่เป็นที่นิยมหรือมีราคาสูงคือ พระเครื่องที่มีประสบการณ์ทางอิทธิปาฏิหาริย์มากๆ ยิ่งไม่ออก ฟันไม่เข้า แทนที่จะเป็นพระเครื่องสำหรับเป็นที่ระลึกเป็นตัวอย่างของการประพฤติความดี คุณงามความดีของพระรัตนตรัย ทำความดีตามท่าน เป็นต้น ก็กลับมองไปว่า รูปพระพุทธรูปหรือพระสงฆ์ที่ปรากฏอยู่ในพระเครื่องเหล่านั้น เป็นดั่งเทวดาหรือพระเจ้า ที่ตนจะสามารถอ้อนวอนขอความช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภยันตราย หรือให้พบแต่ความร่ำรวย ความสุข ความเจริญ ซึ่งจะเป็นความเชื่อที่ตรงกันข้ามกับชาวพุทธในสังคมไทยที่นับถือพระเครื่องว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ เพื่อให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยเพื่อให้ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธศาสนา แล้วน้อมนำ การทำความดีของท่านมาปฏิบัติตาม คือระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าว่า คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม อันหมายถึงการตื่นจากอวิชชา หรือตื่นจากความไม่รู้ทั้งปวง ไปสู่การหยั่งรู้สัจธรรมภาวะแห่งการเป็นพระพุทธรูปนี้ มิได้หมายถึงสิทธิเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และมีได้เป็นอุปติการณ

^๙ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๙/๓๕๐.

^{๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๗๔/๒๕๙.

ที่มีได้ครั้งเดียว แล้วจะไม่ปรากฏเข้ามาอีกในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ แต่ภาวะแห่งความเป็นพระพุทธเจ้านี้เป็นผลสำเร็จที่ใครๆ ก็มีโอกาสบรรลุได้ หากบุคคลนั้นได้บำเพ็ญเพียรอย่างเพียงพอเพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ และเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริงด้วยความตั้งใจอย่างแน่วแน่ ก็เป็นภาวะที่มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะเข้าถึงได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง อันเป็นการยืนยันถึงพระพุทธศาสนาว่า เป็นศาสนาแห่งการกระทำ ที่เรียกว่ากรรมวาท คือเชื่อมั่นว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เจริญงอกงามขึ้นได้ทั้งในด้านระเบียบชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพร่างกาย วาจา และทั้งในด้านคุณธรรมที่พึงอบรมให้เกิดให้มีขึ้นภายในจิตใจ ในด้านปัญญา ความรู้ความสามารถ การมีเหตุผล จนสามารถนำตนให้หลุดพ้นจากกิเลส ระลึกถึงพระธรรมว่า ธรรมที่หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งบรรดาสาวก และผู้ที่มีความศรัทธาทั้งหลายได้รวบรวมไว้ในรูปของคัมภีร์ มีทั้งสิ้นถึง ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระไตรปิฎก ศัพท์คำว่าพระไตรปิฎกนั้นแปลว่า กระดาษหรือตะกร้า ที่เอามาใช้ในที่นี้หมายความว่า เป็นหมวดหมู่ที่รวบรวมหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดุจกระดาษ หรือตะกร้าที่บรรจุรวบรวมเอาสิ่งของต่างๆ ไว้ในทีเดียวกัน พระไตรปิฎกก็เปรียบเหมือนตะกร้า ๓ ใบ ที่รวบรวมพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ คือ

- ๑) พระวินัยปิฎก เป็นส่วนที่รวบรวมสิกขาบทสำหรับพระภิกษุสงฆ์ และพระภิกษุณีสงฆ์
- ๒) พระสุตตันตปิฎก เป็นส่วนที่รวบรวมเอาคำบรรยายธรรม และเรื่องเล่าต่างๆ เกี่ยวกับบุคคล เกี่ยวกับนิทานธรรมบท ฯลฯ
- ๓) พระอภิธรรมปิฎก เป็นส่วนที่ประมวลหลักธรรมล้วนๆ และคำอธิบายในรูปหลักวิชาการ ในเชิงอภิปรัชญา

พระไตรปิฎกนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเอาหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ทั้งหมด จึงเป็นคัมภีร์ที่ควรแก่การสักการบูชา และนำมาปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การบรรลุมรรคผล เพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งหมด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่เกิด”^{๑๑} ตลอดชีวิตของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระวินัยได้เป็นหลักการในการควบคุม และนำทางปฏิบัติแก่หมู่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ตลอดถึงพุทธบริษัททั้งปวง จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัทได้พึ่งตนเอง หมายถึงการดำรงชีวิตก็ให้อยู่ด้วยความเพียร มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันในความไม่เที่ยงแท้ของรูปนาม ภาวะเช่นนี้เป็นความหมายหนึ่งในการพึ่งตนเอง หรือมีธรรมเป็นที่พึ่ง

จะเห็นได้ว่าชาวพุทธในสังคมไทยที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ มีความเชื่อว่าพระธรรมคำสั่งสอนนั้นเป็นสัจธรรม เพราะเป็นข้อที่แสดงโดยลำดับกันที่เรียกว่า มีความไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด แนวทางที่จะไปสู่มรรคผลนิพพานนั้น ผู้ใดได้ปฏิบัติให้บรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นเอง ย่อมรู้เอง ย่อมเข้าใจ จะไม่เชื่อตามคำแนะนำของบุคคลอื่น ผู้ใดได้บรรลุแล้ว ผู้นั้นย่อมรู้แจ้งได้เฉพาะตน ส่วนคนอื่นนั้นอาจจะสามารถให้ความช่วยเหลือได้โดยทางอ้อมเท่านั้น

^{๑๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๘๐/๕๙.

ระลึกถึงพระสงฆ์ว่า คำว่าสงฆ์ หมายถึง หมู่ หรือชุมนุม^{๑๒} คือ

๑) หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ดังคำสวดในคุณของพระสงฆ์ ประกอบด้วยคู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ บุรุษบุคคล ๘ เริ่มตั้งแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคจนถึงอรหัตตผล

๒) ชุมนุมแห่งภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามที่กำหนดในพระวินัย เป็นสงฆ์จตุรวรรคบ้าง ปัญจวรรคบ้าง ทสววรรคบ้าง วิสติวรรคบ้าง

สงฆ์ข้อที่หนึ่งนั้นหมายถึง อริยสงฆ์ ส่วนสงฆ์ข้อที่สองนั้น หมายถึงสมมติสงฆ์ อริยสงฆ์ไม่ได้จำกัดอายุ แต่ได้มุ่งหมายเอาท่านผู้ที่ได้บรรลุมรรคผล ตั้งแต่พระโสดาปัตติมรรคจนถึงพระอรหัตตผล สำหรับสงฆ์ในข้อที่สองนั้นเป็นสมมติสงฆ์ โดยทั่วไปหมายกุลบุตรที่มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ แล้วเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ชาวพุทธในสังคมไทยที่ศรัทธาในพระรัตนตรัยมีความเชื่อมั่นว่า พระสงฆ์เป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างที่ประกอบด้วยผู้ปฏิบัติธรรม ถึงแม้ว่าจะมีระดับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่เป็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีหลักการอันเดียวกัน คือธรรมที่เป็นแก่นนำเป็นเครื่องวัด เป็นที่รองรับผลประจักษ์ เป็นสังคมที่เอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่ชาวโลก ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้รับผลมาแล้วเป็นพยานแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และช่วยดำรงพระศาสนาสั่งสอนสืบต่อมา เหมือนอย่างผู้ที่เคยเดินทางนั้นมาแล้วตามแสงสว่างของดวงประทีปที่พระพุทธเจ้าทรงชูขึ้นและช่วยส่องดวงประทีปสืบต่อกันมา ทำให้ทางนั้นสว่างอยู่เป็นทางสะดวกที่ใครๆ จะเดินตลอดมาเป็นพันๆ ปีจนถึงปัจจุบัน

การแสวงหาทางพ้นทุกข์ของพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างของการเข้าถึง เข้าใจถึงเป้าหมายที่ต้องการด้วยความพยายามอย่างยิ่งยวด ได้ความรู้อย่างไม่มีครุ พระองค์ไม่ทรงบำเพ็ญบารมีแต่ในชาติปัจจุบันเท่านั้น ทรงบำเพ็ญตั้งแต่ปัจจุบันย้อนหลังไปถึง ๒๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ จะพบว่าเจ้าชายสิทธัตถะกว่าจะได้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองต้องทรงฝ่าฟันอุปสรรคนานัปการ จึงได้ความเป็นพระพุทธเจ้าแบบปัญญาธิกะ สำหรับชาวพุทธในสังคมไทยที่เรียนหนังสือก็ทราบรายละเอียดนี้เป็นอย่างดี แต่ในการน้อมนำแบบอย่างของพระพุทธเจ้าในการพึ่งพาตนเองจนเข้าถึงขั้นนี้ไปปฏิบัติจริงๆ นั้นนับว่าไม่มากนักเพราะยังมีชาวพุทธไทยที่ยังเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังว่าผู้ใดนำของขลังผูกเข้ากับเส้นเชือกแขวนคอเอาไว้จะเกิดความอบอุ่นใจ มั่นใจในตนเอง และกล้าที่จะออกไปเสี่ยงภัย ให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย หรือส่งเสริมให้เจริญด้วยลาภเป็นต้น แต่ถ้าของขลังชิ้นนั้นไม่ได้ผลก็จะทิ้งไปแล้วพยายามหาอันใหม่มาทดแทนได้ คนไทยมีการนับถือเครื่องรางมาแต่โบราณ สังเกตได้จากหนังสือวรรณคดีต่างๆ ซึ่งมักจะมีการกล่าวถึงเครื่องรางของขลังเสมอ หรือมีความเชื่อในพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งมีคุณสมบัติที่บันดาลให้ผลในสิ่งที่ต้องประสงค์เพียงแค่อธิษฐานขอเท่านั้น ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังนี้ ผู้วิจัยมิได้หมายความว่ามีความเชื่อที่ผิด เพียงแต่ต้องตั้งจุดประสงค์ให้ถูก คือห้อยพระไว้เพื่อเป็นอนุสติ ให้รู้คุณความดีของท่าน(พระเครื่อง ในฐานะองค์แทนพระพุทธเจ้า)แล้วนำมาปฏิบัติตาม เป็นเครื่องเตือนใจมิให้ทำความชั่ว ดังที่พระราชพรหมยาน(วีระ ถาวโร) ได้กล่าวว่า

ความมุ่งหมายในการใช้พระห้อยคอ โดยมากพวกเรามักจะเข้าใจผิดกัน ที่พระท่านทำพระให้ให้คล้องคอ ก็หมายถึงว่า บุคคลที่มีใจเคารพในพระพุทธเจ้า มีใจเคารพในพระธรรม มีใจเคารพใน

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๘.

พระอริยสงฆ์ แต่ทว่ามีกำลังใจที่เข้าถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๓ ประการยังอ่อนอยู่ ฉะนั้นจึงได้ทำรูปเปรียบของพระพุทธเจ้าก็ดี รูปเปรียบของพระสงฆ์องค์ใดองค์หนึ่งก็ดี ที่เป็นที่เคารพนับถือห้อยคอไว้ ถ้าหากว่าเรานึกถึงพระท่านไม่ออก จะได้นำพระขึ้นมาดู รูปนี้เป็นรูปองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงแนะนำให้เราปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามระบอบแห่งความดีที่เรียกกันว่า พระธรรมวินัย^{๑๓}

ชาวพุทธในสังคมไทยมีความเชื่อในไสยศาสตร์ เช่นในเรื่องเมตตามหานิยมที่เกิดจากไสยศาสตร์ เป็นต้นว่าเกิดจากเวทมนตร์คาถาล้วนๆ น้ำมันปลุกเสก ขี้ผึ้งสีปากปลุกเสก น้ำมันพรายปลุกเสก ขี้ผึ้งสีปากผสมผงปรุงปลุกเสก และเกิดด้วยพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้นว่าทำด้วยใบรัก ลูกสาวต พระเครื่อง ผ้ายันต์ ตะกรุด พิสมร เครื่องราง เสกหมากกินเองหรือให้ผู้อื่นเสกลูกมะนาว เสกเครื่องนุ่งห่ม พระสบเนตรทำด้วยก้นหั้นเรียกว่า พราหมณ์โหด ทำด้วยวุ้นแป้งผัดหน้า น้ำมันใส่ผม ดอกไม้ทัดหู เสกหมากให้เป็นแมลงภูไปตามผู้หญิงเรียกว่า สลาเหิน เรียกจิตลง นะ หน้าทอง สาลิกาลิ้นทอง สาลิกาบ้อนเหยื่อลงพื้น เรียกว่า กาจับหลัก หรือ กาลงเหว หรือ แร้งถามข่าว^{๑๔} เป็นต้นไม่ใช่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ หรือมีความเชื่อในกฎของกรรมทำดีย่อมได้ผลดี ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว

๔.๑.๓ วิเคราะห์วิธีเข้าถึง โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์

การประกาศตนด้วยการยอมตัวเป็นศิษย์ ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบายว่า การยอมตัวเป็นศิษย์เป็นการปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของครูอาจารย์ หรือปฏิบัติตามคุณธรรมของท่าน พระมหากัสสปเถระเป็นองค์แรกที่ได้ถือหลักปฏิบัติเช่นนี้ดังที่ท่านได้ประกาศตัวเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า ๒ ครั้งว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระองค์ การประกาศตนถึงสรณะเช่นนี้ เป็นการแสดงถึงการยอมตนเข้าไปเป็นศิษย์เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในสำนักของครูอาจารย์ เป็นการแสดงจุดยืนของตนเองในการที่จะยอมรับเอาผู้ที่มีความรู้มาช่วยแนะนำพร่ำสอนให้มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป

ถ้าพูดถึงการเข้าเป็นศิษย์ในทางพระพุทธศาสนาโดยลักษณะเป็นรูปแบบพิธีกรรมหมายถึงการบวชเข้าประเพณีพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระพุทธศาสนาการบวชเป็นพระภิกษุเป็นประเพณีสืบเนื่องในพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธในสังคมไทยถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยชาวพุทธไทยเชื่อว่าการบวชนอกจากจะเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวสืบไปแล้ว ยังเป็นการสร้างอานิสงส์ให้แก่บิดามารดา ตลอดจนเป็นการปลุกฝังให้ผู้บวชได้เรียนรู้หลักของพระพุทธศาสนาเพื่อจะได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอีกด้วย ดังนั้นการบวชจึงเป็นเรื่องสำคัญของชีวิตผู้ชายไทยทุกคน โดยเมื่อถึงวัยอันสมควรคือมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จะบวชเป็นพระภิกษุประเพณีปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การบวชนี้ได้กล่าวถึงความเป็นมาแล้วว่า การเสด็จออก

^{๑๓} คณาจารย์วัดท่าซุง, ประวัติหลวงพ่อบุญราชพรหมยาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เยลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓๖.

^{๑๔} ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๑.

บวชของพระพุทธเจ้าเป็นนิมิตหมายอันดีของการเริ่มต้นพระพุทธศาสนาทั้งนี้เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วได้เสด็จไปแสดงหลักธรรมแก่พวกปัญจวัคคีย์เป็นกลุ่มแรกเพราะเห็นว่าพวกปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่พระองค์มากในคราวที่ทรงบำเพ็ญเพียร โดยเฉพาะพระอัญญาโกณฑัญญะซึ่งเป็นหัวหน้าปัญจวัคคีย์ปรารถนาจะฟังธรรมก่อนใครทั้งสิ้น พระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตรเป็นพระธรรมเทศนาครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเมืองพาราณสี จนพระอัญญาโกณฑัญญะสำเร็จเป็นพระอรหันต์เป็นองค์แรก และได้ขอบวชเป็นพระสาวกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “เอहि ภิกขุ เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด เราได้แสดงธรรมดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำให้สิ้นทุกข์โดยชอบเถิด” พระอัญญาโกณฑัญญะจึงเป็นพระภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา พร้อมด้วยพระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ ตามลำดับ การบวชวิธีนี้เราเรียกว่า “เอहि ภิกขุ อุปสัมปทา”

ต่อมาพระสาวกได้เดินทางไปประกาศพระศาสนาและเผยแผ่หลักพุทธธรรมจนมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสขอบวชต่อพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้พระองค์ต้องประทานอนุญาตให้พระสาวกผู้เป็นอรหันต์เป็นผู้บวชให้ได้ โดยที่ผู้บวชเพียงแต่ปลงผมบ้วนน้ำล้างปากแล้วเปลื้องวาทาแสดงตนเข้าถึงไตรสรณคมน์ต่อหน้าพระสาวกผู้เป็นอาจารย์ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่า เป็นภิกษุโดยสมบูรณ์ การบวชด้วยวิธีนี้ เรียกว่า “ติสรณคมน์อุปสัมปทา”

เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายมากขึ้น มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสปรารถนาที่จะขอบวชเป็นภิกษุจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า การบวชด้วยพระวาทาก็ดีหรือด้วยการรับไตรสรณคมน์ก็ดี ไม่สามารถที่จะยังกิจแห่งสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงได้โดยสะดวก และอีกประการหนึ่งพระองค์มีพระประสงค์ที่จะให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายหยั่งรากลึกอยู่ทั่วทุกมุมโลก พระองค์จึงทรงยกเลิกการบวชดังกล่าวและบัญญัติการบวชแบบใหม่ขึ้น โดยการมอบหมายให้คณะสงฆ์เป็นใหญ่ในศาสนกิจทั้งปวง สามารถบวชได้ภายในสังฆมณฑลที่มีขอบเขตแน่นอนเรียกว่าสีมา มีพระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่เป็นประธานพระสงฆ์กล่าววาทาประกาศรับบุคคลนั้น ๆ เข้าร่วมคณะสงฆ์เพื่อปฏิบัติศาสนกิจต่อไป การบวชจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากที่ประชุมสงฆ์ ณ ที่นั้นด้วย การบวชด้วยวิธีนี้เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา” ซึ่งการบวชวิธีนี้ยังถือปฏิบัติกันมาจนปัจจุบันนี้

การบวชในสังคมไทยที่ผิดไปจากพระธรรมวินัยในส่วนของปัญหาประมวลได้ ๒ ข้อดังนี้

๑) เรื่องการแต่งกายที่ไม่เหมาะสม รวมไปถึงการแสดงที่ส่อไปทางลามกอนาจาร : เรา มักจะพบผู้ที่เข้าร่วมงานบวชแต่งกายไม่เหมาะสม เช่น ใส่เสื้อแขนกุด สายเดี่ยว ใส่กางเกงหรือกระโปรงสั้น เข้าร่วมงาน นอกจากนี้ยังมีการแสดงออกการรำนานาคในท่าทางที่ไม่เหมาะสม ซึ่งเราต้องอย่าลืมว่าเขตศาสนสถานเป็นสถานที่ที่รวมพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนกราบไหว้ เคารพนับถือ และเป็นสถานที่ที่ใช้ปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ ดังนั้น เมื่อเข้าเขตศาสนสถานเราจะต้องสำรวมกาย วาจา ใจ ให้สงบเรียบร้อย และงดอาการคึกคะนองต่างๆ เช่น ต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย งดใช้เสียงดังในเขตศาสนสถาน และไม่ควรจัดงานหรือการแสดงที่ไม่เหมาะสมหรือเข้าข่ายลามกอนาจารในเขตศาสนสถาน

๒) การจัดงานเลี้ยงฉลองนาคที่ใหญ่โตเกินไป และการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ : เนื่องจาก ในปัจจุบันครอบครัวที่มีฐานะค่อนข้างดีหรือพอมีกำลังในการจัดงานก็มักจะจัดงานเลี้ยง

ฉลองนาคเอิกเกริกเพราะเป็นสิ่งแสดงออกถึงฐานะทางการเงินของแต่ละครอบครัว ทำให้ในปัจจุบันงานบวชมักจะมีกิจกรรมรื่นเริงใหญ่โตและมีการตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ร่วมด้วย โดยก่อนบวชพระ นาคจะต้องเตรียมกาย วาจา และใจให้มีความสงบ มีสติและสมาธิ เพื่อเตรียมตัวบวชพระ ดังนั้นการจัดงานฉลองที่ใหญ่เกินไปกลับเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย และทำให้นาคไม่มีสติ สมาธิ และการตีเครื่องตีแอลกอฮอล์จะทำให้ทั้งผู้บวชและผู้ร่วมงานบวชขาดสติอาจทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทได้ และที่สำคัญคือ อาจเข้าข่ายการกระทำความผิดทางกฎหมายตามพระราชบัญญัติเครื่องตีแอลกอฮอล์ พ.ศ. ๒๕๕๑ มาตรา ๓๑ เนื่องจากวัดหรือสถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา เว้นแต่เป็นหนึ่งในพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นหนึ่งในสถานที่ที่ห้ามมิให้มีการตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ และหากฝ่าฝืนจะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๖ เดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

การบวชในสังคมไทยในด้านดีประมวลได้ ๔ ข้อ ดังนี้

๑) เป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน หมายความว่า พุทธศาสนิกชนจะช่วยรักษาพระพุทธศาสนาโดยรักษาพระธรรมวินัยให้เจริญมั่นคง เพราะว่าพระพุทธศาสนาก็คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายังดำรงอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีงาม และสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข วิธีที่ดีที่สุดในการรักษาพระพุทธศาสนา ก็คือ การบวชเข้าไปเรียนรู้พระธรรมวินัย และรักษาถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าต่อไป เรียกว่า สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

๒) เป็นการทำหน้าที่ของคนไทย หมายความว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในสังคมไทย และได้กลายเป็นมรดกของชนชาติไทย คนไทยได้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นทรัพย์สมบัติที่มีค่าสูงสุดของประเทศชาติและสังคมของเรา เพราะว่าเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาแล้ว ก็ให้หลักธรรมคำสอน ทำให้คนประพฤติดีงามเป็นหลักให้แก่สังคม ทำให้สังคมอยู่กันได้ด้วยสันติสุข มีการเบียดเบียนกันน้อยลง ถ้ามีคนดีมากกว่าคนชั่วสังคมนี้ก็อยู่ได้ พระพุทธศาสนาได้ช่วยให้คนมากมายกลายเป็นคนดีขึ้นมา นอกจากนั้นพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรม ตั้งแต่ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี การศึกษา ดนตรีและศิลปะต่าง ๆ ก็มาจากวัดวาอาราม เป็นต้น

๓) เป็นการสนองพระคุณบิดามารดา ดังที่ถือกันเป็นประเพณีว่า ถ้าใครได้บวชลูกแล้ว ก็ได้บุญกุศลมาก ช่วยให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสวรรค์ ตลอดจนได้เป็นญาติของพระศาสนา แต่ถ้ามองความหมายให้ลึกซึ้งลงไปก็เป็นเรื่องความเป็นจริงของชีวิตจิตใจ กล่าวคือ การบวชเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้จิตใจของพ่อแม่มีความสุข มีความปลาบปลื้มใจ ด้วยความหวังว่าเมื่อลูกได้เข้าไปอยู่ในวัด ได้ศึกษาอบรมในพระธรรมวินัยแล้ว ต่อไปก็จะเป็นคนดี จะรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ จะรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคมได้ แล้วเกิดความมั่นใจ พ่อแม่ก็จะมีความสุขเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อลูกบวช ก็เท่ากับจงพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนาด้วย มีโอกาสได้ฟังธรรม ได้เรียนรู้ธรรมะ ทำให้ได้ใกล้ชิดพระศาสนา เรียกว่าเป็นญาติของพระศาสนาอย่างแท้จริง

๔) เป็นการฝึกอบรมพัฒนาตนเอง คือการพัฒนาชีวิตทั้งในด้านความประพฤติ คือพฤติกรรมทางกาย วาจา และด้านจิตใจที่มีความดีงาม เข้มแข็ง มั่นคง เป็นสุข และในด้านปัญญาคือความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง

ชาวพุทธในสังคมไทยเชื่อว่าการเป็นศิษย์ครูอาจารย์ที่ดีนั้น ศิษย์ต้องมีความกตัญญู มีความสำนึกและเห็นความดีของครูอาจารย์ โดยการปฏิบัติต่อท่านด้วยความเคารพตามหน้าที่ของศิษย์ที่ดี พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ ดังนี้

๑) ลูกศิษย์นรับ เป็นการให้เกียรติให้ความเคารพครูอาจารย์ กิริยาอันเป็นการให้ความเคารพส่วนการกราบนั้นตามมาที่หลัง การยืนอาจจะยืนขึ้นยกมือไหว้หรือคำนับ หรือการแสดงความเคารพนั้นขึ้นอยู่กับสถานที่ ซึ่งเป็นการแสดงออกด้วยความเหมาะสม

๒) ช่วยทำกิจธุระของครูอาจารย์ คือ การเข้าไปช่วยทำกิจธุระที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน หรือกิจธุระอื่นๆ อันเป็นการแบ่งเบาภารกิจของครูอาจารย์

๓) เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครูอาจารย์ คือ ตามธรรมดาครูอาจารย์ที่ดีนั้นท่านย่อมจะสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ด้วยความปรารถนาดีเสมอ ดังนั้น เมื่อท่านสั่งสอนหรือว่ากล่าวตักเตือนอะไร ต้องตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ให้ฟังจนจบจึงเชื่อเรียกว่าเชื่อฟัง แล้วเต็มใจปฏิบัติตามคำสอนนั้นๆ ข้อนี้สำคัญมากเพราะถ้าไม่เชื่อฟังแล้ว การปฏิบัติตามหน้าที่อื่นๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้

๔) อุปัฏฐาก ได้แก่ การแสดงความกตัญญูต่อกะเทวโดยการหาโอกาสเข้าไปช่วยเหลือบำรุงตอบแทนบุญคุณท่านตามโอกาสอันควร เป็นการแสดงความมีน้ำใจปรนนิบัติช่วยเหลือครูอาจารย์ทำกิจเล็กๆ น้อยๆ ที่ตนเห็นสมควร โดยอาสาทำเองไม่ต้องรอให้ครูอาจารย์ใช้ ก็จัดเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่ควรแสดงออก

๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ได้แก่การตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจดจำ ตาหู ฟัง มือจด ใจคิด ปากท่อง(จำ) ถ้าจะถามหรือตอบต้องทำด้วยความเคารพ

๔.๑.๔ วิเคราะห์วิธีเข้าถึง โดยการกราบไหว้

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายการประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการกราบไหว้นี้ว่าเป็นการแสดงความนอบน้อมอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการประกาศว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขอท่านทั้งหลายจงข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าจะทำการกราบไหว้ ลูกรับ กระทำอัญชลีกรรม สามิจักรม แต่พระรัตนตรัยทั้งสาม มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น

การประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงเช่นนี้ เป็นการแสดงความเคารพทางกายด้วยการประนมมือกราบไหว้ และทางวาจาก็สอดคล้องกับทางกายนั้นด้วยการประกาศตนพร้อมที่จะกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือทำความนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย ดังเช่นพระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธเจ้า และพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัย ดังนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพุนิคม แคว้นสัถกะ พระเจ้า ปเสนทิโกศล มีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ ประทับ ทรงชมพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ทรงนวดพระยุคลบาท ด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรีระและแสดงอาการฉันทมิตร ถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพนอบน้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ^{๑๕}

^{๑๕}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๔๔๙-๔๕๙.

การประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงเช่นนี้ เป็นการแสดงถึงความนอบน้อมทางกายและทางใจ ทางกายเป็นการแสดงความเคารพกราบไหว้เพื่อให้ผู้อื่นได้รู้ว่า ตนเองมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก แต่การแสดงออกทางกายอาจจะทำให้คนอื่นไม่รู้ไม่เข้าใจต่อการปฏิบัติเช่นนั้นอย่างชัดเจน จึงต้องมีการเปล่งวาจาให้สอดคล้องกับการแสดงออกทางกาย

การกราบและการไหว้เป็นการแสดงความเคารพอันเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของไทยมาแต่โบราณกาลและเป็นแบบฉบับของวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ มีรายละเอียดดังนี้

๑) การกราบ การกราบเป็นการแสดงคารวะธรรมระดับสูงสุด เพราะผู้กราบจะกราบผู้ใดจะต้องเป็นผู้มีจิตใจยินยอมเคารพบูชาต่อผู้นั้นจริงๆ จึงจะทำได้ ตามประเพณีวัฒนธรรมไทย การกราบจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) การกราบพระรัตนตรัย (ซึ่งก็รวมเอาพระภิกษุสามเณรด้วย) ได้แก่การกราบพระพุทธ ใช้คำว่า “อภิวาท” (อภิวาเทมิ) กราบพระธรรม ใช้คำว่า “นมัสการ” (นมัสสามิ) และกราบพระสงฆ์ ใช้คำว่า “นมการ” (นมามิ) ทั้ง ๓ อาการนี้เป็นการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ซึ่งเป็นการกราบพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ เข่า ๒ ศอก ๒ และหน้าผาก ๑ โดยให้อวัยวะทั้ง ๕ คือ เข่าทั้ง ๒ มือทั้ง ๒ และหน้าผากจรดลงกับพื้น

(๒) การกราบฆราวาส ไม่นิยมกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แต่กราบแบบนั่งพับเพียบทั้งชายและหญิง กราบลงเพียง ๑ ครั้ง โดยไม่แยกมือหรือแบ่มือและวางหน้าผากไว้ตรงสันมือ

(๓) การกราบศพ สำหรับการกราบศพนั้น มีหลักปฏิบัติอยู่ว่าถ้าตอนมีชีวิตอยู่เคยกราบอย่างไร ก็ให้ถือปฏิบัติอย่างนั้นเมื่อตายไปแล้ว นั่นก็คือการกราบศพฆราวาสกราบ ๑ ครั้งไม่แบ่มือ กราบศพพระสงฆ์กราบ ๓ ครั้งแบ่มือด้วยเบญจางคประดิษฐ์

๒) การไหว้ การไหว้เป็นการแสดงความเคารพระดับรองจากการกราบและปฏิบัติง่ายกว่าการกราบ นิยมใช้แพร่หลายในทุกโอกาส เป็นแบบแสดงความเคารพที่ง่ายที่สุดของคนไทย มีวิธีปฏิบัติดังนี้

(๑) ไหว้พระรัตนตรัย ให้น้อมศีรษะลงต่ำ ไหว้ให้ปลายมือจรดดินผผ ทำครั้งเดียว

(๒) ไหว้ฆราวาส มีลำดับอาวุโสของบุคคลที่จะปฏิบัติ โดยแบ่งส่วนหน้าไว้รับฐานะของบุคคล ดังนี้

(๒.๑) ไหว้ผู้อาวุโส เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ ไหว้ให้ปลายมือจรดหน้าผากหรือหว่างคิ้ว

(๒.๒) ไหว้คนเสมอกัน ไหว้ให้ปลายมือจรดอยู่ที่จมูก

(๒.๓) รับไหว้ผู้อาวุโสน้อยกว่า ให้ปลายมือจรดที่คาง

โดยปกติแล้ว การทำความเคารพอันเป็นประเพณีไทยที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา โดยตรงมีอยู่ ๕ วิธีคือ

๑) อภิวาท เป็นการกราบพระรัตนตรัย (อันรวมทั้งพระภิกษุสามเณร) ซึ่งใช้วิธีเบญจางคประดิษฐ์

๒) นมัสการ ได้แก่การพนมมือไหว้ เช่นไหว้พระ หรือไหว้ผู้หลักผู้ใหญ่ในโอกาสที่ไม่เหมาะที่จะกราบ

๓) อุภูฐานะ การลุกขึ้นยืน ใช้ในโอกาสที่ผู้ปฏิบัติอยู่ในที่ชุมนุมรวมกับคนหมู่มาก เป็นต้น

๔) อัญชลี ได้แก่การประนมมือ ใช้ในโอกาสที่มีคนฟังเทศน์ สวดมนต์ รับคำอวยพร เป็นต้น

๕) สามิภกรรม ได้แก่ การแสดงอาการนอบน้อมอื่นๆ เช่นการถอตรงเท้า การลดร่ม เมื่อเข้าสู่ปูชนียสถาน

พระพุทธเจ้านั้นเป็นบุคคลที่ประเสริฐที่สุดในสามโลก เพราะพระองค์ทรงละกิเลสทั้งหลายได้ทั้งหมดด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นอัครทักขิไณยบุคคล คือเป็นยอดแห่งบรรดาท่านพระอริยสาวก เพราะทรงดำรงอยู่ในฐานะที่สูงส่งกว่าท่านที่เหลือด้วยพระคุณทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ทักขิณาทานที่บุคคลที่ถวายแก่พระองค์ ย่อมมีอานิสงส์มากกว่า เพราะเหตุนี้ตนเองจึงชื่อว่า ทรงเป็นอัครทักขิไณยบุคคล ดังนั้นการถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่กราบไหว้บูชาสูงสุดจึงอยู่ในฐานะอันสมควรสำหรับชาวพุทธในสังคมไทยโดยเฉพาะในท้องถิ่น ที่นอกจากจะกราบไหว้พระพุทธเจ้า มีความเชื่อและยอมรับในพระรัตนตรัย แต่ก็กลับนับถือผีสงเทวดาไปพร้อมกันได้ พร้อมกันนั้นก็ยังสามารถเชื่อมโยงการยอมรับพระพุทธศาสนาให้กลมกลืนไปกับการนับถือผีสงเทวดา โดยผูกตำนานหรือนิทานพื้นบ้านให้เรื่องราวในลัทธิศาสนาต่างๆ กลายเป็นเรื่องเดียวกัน เช่นประเพณีการจัดกรวยดอกไม้รูปเทียนใส่มือศพขณะตายใหม่ๆ ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางภาคอีสาน การที่จัดให้ศพถือดอกไม้รูปเทียนนั้น ก็เพื่อให้ไปไหว้บูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ชาวอำเภอถ้ำเสือ จังหวัดอุดรธานี มีประเพณีจัดกรวยดอกไม้รูปเทียนให้ผู้ที่กำลังจะสิ้นใจเพื่อนำไปบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ส่วนประเพณีของชาวไทลื้อ มีการจัดทั้งดอกไม้ รูปเทียนและเรือขี้ผึ้งใส่มือศพ เพื่อให้ผู้ตายใช้เป็นพาหนะในการเดินทางข้ามภูมิจนไปนิพพาน พระจุฬามณีนี้เป็นที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๖} นอกจากนี้ สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก จึงมีประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวโดยการบวงสรวงอันวอนขอให้ผีและเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องมาดลบันดาลให้การทำนาได้ผลสมความปรารถนา เช่น พิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีขอฝน และพิธีอัญเชิญแม่โพสพ^{๑๗} ทั้งที่ความสุขสวัสดิ์จะจริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับที่การแก้ปัญหาด้วยตนเองเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสธรรมที่ทำให้เกิดความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ^{๑๘} เรียกว่า อิทธิบาท มี ๔ ข้อ ได้แก่

๑.ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น หมายถึงรักงานที่ทำ มีความพอใจในหน้าที่ที่ได้รับ ไม่ว่าจะทำงานอะไรก็ตาม ถ้าปรารถนาความสำเร็จในหน้าที่การงาน ต้องมีใจรักในงานนั้น เช่น เป็นครู ก็ต้องมีใจรักในการสอน เป็นนักเรียน ก็ต้องมีใจรักในการเรียน เป็นต้น

^{๑๖} เสถียรโกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

^{๑๗} เอี่ยม ทองดี, วัฒนธรรมข้าว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๘๔.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘.

๒.วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น หมายถึงมีความเพียรพยายามทำงานนั้นๆ ให้ประสบความสำเร็จ

๓.จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ หมายถึงตั้งใจทำงานนั้นๆ อย่างต่อเนื่อง ไม่ละทิ้งกลางคัน การเอาใจใส่นี้เอง เป็นเหตุสำคัญให้การทำงานนั้นๆ ประสบผลสำเร็จตรงตามเวลา

๔.วิมังสา หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น หมายถึงใช้ปัญญาพิจารณาผลของงานนั้นๆ ที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เร็วขึ้น มีประสิทธิภาพสูงขึ้น^{๑๙}

สรุป ชาวพุทธในสังคมไทยนับถือพระพุทธศาสนาโดยสรุปแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทคือ ๑. ฝ่ายที่นับถือคำสอนในพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ชั้นรองคืออรรถกถา เป็นต้น จึงไม่เชื่อเรื่องภูติผีปิศาจ หรือคำสอนที่มีการแปลง หรือไม่ใช่คำสอนดั้งเดิม ไม่ได้ยึดถือเลื่อมใสในพิธีกรรมที่มีการปรับปรุงมากนัก ๒. ฝ่ายที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพวกที่นับถือพระพุทธศาสนาที่มีการผสมผสานพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมกับความเชื่อในลัทธิและศาสนาอื่นเข้าด้วยกัน จนเกิดมีพิธีกรรมที่มากมายตามมา ให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมเป็นอย่างมาก ชาวพุทธในสังคมไทยที่มีความศรัทธาในพระรัตนตรัย ก็จะมีการสวดสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรม คุณของพระสงฆ์อย่างจริงใจ แล้วนอบรับพระคุณทั้งหลายไปเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม นับว่าเป็นฝ่ายที่นับถือพระพุทธศาสนาประเภทแรก เพราะยึดถือคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ซึ่งตรงกันข้ามกับฝ่ายที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือมักมีเรื่องไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่นเชื่อว่า ภัยพิบัติทางธรรมชาติทั้งหลายเกิดจากผีสาธเทวดาบันดาลให้เป็นไป จึงต้องมีพิธีกรรมการเซ่นไหว้ผีสาธเทวดาให้เกิดความพอใจจะได้ไม่บันดาลให้เกิดภัยพิบัติเป็นต้น การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย ในการมอบตนนั้นในปัจจุบันคือพิธีกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ หรือการยอมรับพระพุทธเจ้าเป็นของตน เมื่อเข้าพิธีแล้วต้องมีการนำคำสอนไปประพฤติตามด้วยจึงจะได้ชื่อว่ายอมรับนับถือพระพุทธเจ้าจริง เรียกสั้นๆ ว่าเป็นหนึ่งในพุทธบริษัทคือ อุบาสก อุบาสิกา การเข้าถึงไตรสรณคมน์แบบการนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องหน้า กล่าวคือการน้อมนำคุณของพระรัตนตรัยมาปฏิบัติตาม คือการปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ชาวพุทธไทยนอกจากจะปฏิบัติคำสอนพระพุทธศาสนาแล้วยังมีการกระทำ ความเชื่อในไสยศาสตร์ดังกล่าวแล้ว ไม่ได้ประพฤติตามคำสอนพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง การเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการยอมเป็นศิษย์ศิษย์ที่ดีตามบริบทของสังคมไทยสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องทิศ ๖ โดยการทำหน้าที่ ๕ อย่างต่อครูอาจารย์ การเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการกราบไหว้ การกราบและการไหว้เป็นการแสดงความเคารพซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของไทยมาแต่โบราณ สำหรับชาวพุทธในสังคมไทยไม่ได้กราบไหว้พระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวก หรือท่านผู้มีคุณเท่านั้น แต่ยังมีการกราบไหว้แสดงความเคารพต่อสิ่งที่คิดว่ามีอิทธิพลเหนือตนที่มองไม่เห็นตัวอีก เช่นพิธีอัญเชิญแม่โพสพเพื่อมาบันดาลในการทำนา บรรลุผลสำเร็จ หากกราบไหว้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยจริง จึงนำคำสอนพระพุทธศาสนามาปฏิบัติคือ อธิบาต ๔ หลักธรรมที่ทำให้เกิดผลสำเร็จตามที่ต้องการแทนที่จะทำพิธีอัญเชิญแม่โพสพ

^{๑๙} ศาตราจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี วิชาธรรมวิภาคและคิปปิปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๘๐-๘๑.

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย ๒. เพื่อศึกษาการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย ๒) เพื่อศึกษาการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

๕.๑.๑ สภาพการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของคนไทย

ผลการวิจัยพบว่า มนุษย์ทุกคนนั้นต่างก็ต้องการมีที่พึ่งเพื่อป้องกันตนเองจากภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลแต่ละคนบ้าง เพื่อความสุขความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานบ้าง เพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุดแต่ละศาสนาที่ตนนับถือบ้าง ดังที่กล่าวมานี้เองทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาที่พึ่ง การให้และการรับไตรสรณคมน์เริ่มตั้งแต่ นโม ใช้ให้และรับกันด้วยภาษาบาลี โดยไม่แปล น่าจะเป็นเพราะถือว่าเข้าใจความกันทั่วไปแล้วทั้งใช้อยู่บ่อยๆ ในการบำเพ็ญกุศลที่มีพระสงฆ์หรือเมื่อพระภิกษุจะแสดงพระธรรมเทศนา โดยปกติมีการขอและรับสรณะและศีลก่อนเสมอ เรื่องการใช้แต่ภาษาบาลีนี้ในสังฆกรรมของพระสงฆ์ต้องใช้ภาษาบาลีตามพระวินัย และโดยปกติก็ไม่แปลกัน ในการสวดมนต์หรือเจริญพระพุทธมนต์ในพิธีต่างๆของพระสงฆ์ก็ใช้สวดด้วยภาษาบาลี โดยปกติก็ไม่แปลเช่นเดียวกัน ผู้ที่มีได้ศึกษาภาษาบาลีหรือศึกษาให้รู้ความมาก่อน ทั้งพระผู้สวดทั้งผู้ฟังก็ย่อมจะรู้เรื่อง แต่ก็คงนิยมให้สวดกันอย่างนี้มากกว่าจะให้สวดด้วยภาษาไทย ดูเหมือนจะมีได้ประสงค์ฟังกันให้รู้ธรรมในบทสวด เมื่อประสงค์จะรู้ธรรมก็ฟังพระธรรมเทศนาหรืออ่านศึกษาอีกทางหนึ่ง การสวดมนต์ก็กลายมาเป็นพิธีทำบุญหรือบำเพ็ญกุศล การขอและรับสรณะกับศีลซึ่งเป็นเบื้องต้นของพิธี ก็เลยกลายเป็นขอและรับเป็นพิธีไปด้วย คือไม่ประสงค์จะรู้ความ ว่าตามๆ ไปพอเป็นพิธีเท่านั้น ทำให้ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมาย ในคำถึงสรณะนั้น มีวัตถุประสงค์ถึงเป็นสรณะ ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ทุกคนคงเห็นว่า คำเหล่านี้มิใช่ภาษาไทย คือ สรณะ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ถึงที่ว่าแปลออกไปเป็นภาษาไทย ก็คงมิใช่ภาษาไทยแท้ๆ เรียกว่าแปลทับศัพท์ คือนำศัพท์บาลีนั้นแหละมาใช้เป็นภาษาไทยหรือในภาษาไทย คำแปล นโมที่ว่า “...แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น” พระนามของพระพุทธเจ้า ในคำแปลนี้ก็ภาษาบาลีเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ หนังสือธรรม พระ

ธรรมเทศนา ย่อมมีศัพท์ธรรมเป็นภาษาบาลีอยู่เป็นอันมาก นี่เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปอ่านหรือฟังไม่รู้ไม่เข้าใจ ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และโดยปกติก็ไม่ชอบอ่านไม่ชอบฟังธรรมอยู่แล้ว ก็เลยยิ่งเป็นเหตุให้อ้างเป็นข้อสำคัญ อย่างไรก็ตาม ข้อนี้ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนเป็นอันมากไม่รู้ไม่เข้าใจ พระพุทธศาสนา นอกจากการเข้าถึงไตรสรณคมน์อย่างไม่ค่อยเข้าใจคำแปลแล้ว คนไทยยังนับถือและความเชื่อในไสยศาสตร์ หมายเอาวิญญาณ ผีสงฆ์เทวดา เครื่องรางของขลัง และโชคลาง วิญญาณตามหลักพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นนามธรรมที่มีลักษณะคล้ายๆ กับพลังงานทางวัตถุ หากแต่ว่าเป็นพลังงานทางด้านนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา อำนาจการบันดาลของวิญญาณทำให้เกิดโอปปาติกะ (สัตว์ที่ผุดขึ้น) ซึ่งอาจเป็นเทวดา สัตว์นรกหรือเปรตก็ได้ ผีสงฆ์เทวดา คนไทยมีความเชื่อเรื่องผีว่ามีอยู่มากมายหลายชนิด ทั้งที่ให้คุณและให้โทษ ผีให้คุณที่ได้รับการยกย่องบูชาและเซ่นไหว้ได้แก่ ผีเรือน ผีบ้าน พระภูมิ เจ้าพ่อหลักเมือง ปู่เจ้าสมิงพราย และปู่โสมเฝ้าทรัพย์ ส่วนผีที่ให้โทษก็มีอยู่ไม่น้อย แต่คนไทย ก็มีวิธีเซ่นไหว้ขอร้องมิให้ผีมาทำอันตราย เครื่องรางของขลัง เครื่องรางของขลังเป็นสิ่งที่มาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว และไม่ได้มีแต่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้น ชนชาติอื่นๆ ก็มีเครื่องรางใช้กันมานานแล้วเช่นกัน ถือเป็นการเชื่อทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง โดยเชื่อว่าของสิ่งนี้จะสามารถปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ ให้ได้ รวมทั้งในเรื่องของโชคลาง ความโชคดีทั้งหลายทั้งปวง สำหรับคนไทยเรียกได้ว่าเครื่องรางของขลังมีความผูกพันกับคติความเชื่อของสังคมไทยมายาวนานมาก โดยเฉพาะสังคมไทยที่มีพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง บรรดาเครื่องรางของขลังต่างก็นับเป็นส่วนเสริมให้พุทธาคม กฤตยาคม และไสยาคม สามารถเข้ากันได้และเดินไปด้วยกันอย่างเป็นระบบและเป็นระเบียบ อย่างเวลารบทัพจับศึก “พุทธาคม” อาจจะช่วยให้แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นการเสริมสร้างกำลังใจ และความมั่นใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็ล้วนเป็นคติความเชื่อซึ่งฝังรากลึกในสังคมไทยมาแต่โบราณ โบราณ โชคลาง ความเชื่อเกี่ยวข้องกับการคิดเชิงไสยศาสตร์ ที่ผู้ฝึกฝนเชื่อว่าอนาคตหรือผลลัพธ์ของเหตุการณ์บางอย่าง สามารถถูกดลบันดาลให้เป็นไปได้ด้วยพฤติกรรมที่กำหนด แนวคิดเกี่ยวกับ “โชคดี” และ “โชคร้าย” ก่อให้เกิดความเชื่อโชคลางมากมาย เช่น ความเชื่อที่ว่าถ้าจิ้งจกร้องทักก่อนเดินทางออกจากบ้านจะมีโชคร้าย เป็นต้น

๕.๑.๒ การเข้าถึงไตรสรณคมน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า ไตรสรณคมน์ หมายถึง การเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง คัมภีร์อรุณกถาแสดงไว้ว่าการเข้าถึงไตรสรณคมน์มี ๔ วิธี ได้แก่ ๑.โดยการมอบตน ๒.โดยความนับถือทำพระรัตนตรัยนั้นไว้เบื้องหน้า ๓.โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ ๔.โดยการกราบไหว้ ส่วนนักเขียนตำราพระพุทธศาสนาบางท่านกล่าวว่านอกจากการเข้าถึงไตรสรณคมน์ ๔ วิธีดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังเพิ่มเข้าไปอีกวิธีหนึ่งคือ โดยการสมาทาน ทั้ง ๔ หรือ ๕ วิธีจัดเป็นการเข้าถึงไตรสรณคมน์ประเภท โลภียสรณคมน์ คือการที่จิตใจมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย เรียกว่าการทำความเห็นให้ตรงในบุญกิริยาวัตถุ เป็นการเข้าถึงพระรัตนตรัยของผู้ที่ยังมิได้เป็นพระอริยบุคคล จัดว่าเป็นเข้าถึงความเป็นกัลยาณบุุณชน ประกอบด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง มีความปรารถนาความบริสุทธิ์ของตน มีความพยายามปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง การเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยสรุปมีความดังต่อไปนี้ ๑.โดยการมอบตน เป็นการถึงด้วยการมอบกายถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัยดังเช่นพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงประกาศตนถึงพระพุทธเจ้าในลักษณะที่มอบการถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัยมี

พระพุทธเจ้าเป็นต้นด้วยการตรัสอย่างนี้ว่า นับแต่นี้เป็นต้นไปหม่อมฉันขอมอบกายถวายชีวิตเข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอให้พระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉันว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต พระเจ้าอชาตศัตรูหลังจากที่พระองค์ทรงปลงพระชนม์พระบิดาแล้วทำให้พระองค์เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเป็นอย่างยิ่ง เพราะทรงขาดที่พึ่งทางจิตใจ แต่ก่อนถือเอาพระเทวทัตเป็นที่พึ่งจึงทำให้ชีวิตของพระองค์นั้นมีการประพาสชั่วไม่กลัวบาป สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น เมื่อพระองค์สำนึกตัวได้ก็ทรงประกาศตัวเข้าถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต นับว่าผลของการเข้าถึงไตรสรณคมน์ของพระองค์ให้ประโยชน์อย่างยิ่งสามารถช่วยขจัดภัยและความหวาดกลัว เพราะหลังจากพระองค์ทรงปลงพระชนม์พระบิดาแล้ว ทรงมีกลัวและความหวาดหวั่นถึงกับทรงบรรทมให้หลับไม่ได้ แต่หลังจากที่พระองค์ได้สำนึกผิด สารภาพบาปและขอเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว ทรงมีพระหทัยสดีสูงขึ้นมากทำให้ทรงบรรทมหลับได้ และผลจากการเข้าถึงไตรสรณคมน์นี้ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วไม่ลงเวจิมหานรกทั้งที่กระทำอนันตริยกรรม แต่ลงโลหภูมิรกรกเท่านั้น อีกอย่างหนึ่งพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายถึงการมอบตนไว้ว่า พึงทราบการมอบตนอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าขอสละตน ขอสละชีวิต แต่พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ และถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ โดยขอเอาชีวิตเป็นเดิมพัน และขอให้พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์จงเป็นที่พึ่งที่อาศัย เป็นที่ต้านทานของข้าพเจ้า นอกจากนี้ยังอาจใช้เป็นคำปฏิญาณก่อนการปฏิบัติกรรมฐาน การประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยเช่นนี้ เป็นการมอบตนถวายชีวิตด้วยความเคารพศรัทธา ความจริงแล้ว การประกาศมอบตนเอาชีวิตเป็นเดิมพันนี้ ไม่ใช่เป็นการบวงสรวงพระรัตนตรัย แต่เป็นการประกาศตนให้รู้ว่า ตนเองพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระรัตนตรัย ถือเอาคุณพระรัตนตรัยมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต หรือเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและไม่เกิดความสับสนกลัวต่อสิ่งใดในการดำรงชีวิตประจำวัน ๒. โดยความนับถือทำพระรัตนตรัยนั้นไว้เบื้องหน้า เป็นการถึงโดยให้พระรัตนตรัยเป็นเป้าหมายหรืออุดมคติ ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบายว่า การถึงด้วยการมีพระรัตนตรัยเป็นที่ไปในเบื้องหน้านี้ เป็นการถือเอาพระรัตนตรัยเป็นเป้าหมายหรืออุดมคติประจำใจ ด้วยการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเนื่องๆ การถึงวิธีนี้เป็นการถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งในทุกๆ ที่ที่ตนเดินทางไป หรือว่าถือเอาพระรัตนตรัยนั้นมาเป็นเป้าหมายของชีวิต เช่นกรณีที่อาฬวกยักษ์แปลงวาทาเข้าถึงไตรสรณคมน์ว่า “ข้าพระองค์จักเที่ยวจากบ้านไปยังบ้าน จากเมืองไปยังเมือง นอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมซึ่งมีส่วนชักนำให้เป็นคนดี” การประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยวิธีนี้ เป็นวิธีแสดงความเคารพยอมรับเอาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่งที่ระลึกในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะทำอะไรที่ไหน อย่างไรก็ถือเอาพระรัตนตรัยนี้เป็นที่พึ่งที่ระลึกแก่ตน วาทาก็แปลงสรรเสริญและใจก็น้อมรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยนั้นด้วยการถือเอาเป็นเป้าหมายของชีวิตว่า ตนพร้อมที่จะประพาสปฏิบัติให้ได้ให้ได้อย่างพระรัตนตรัยหรือใกล้เคียงที่สุด ๓. โดยการเข้าถึงความเป็นศิษย์ การยอมเป็นศิษย์เป็นการยอมปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ หรือปฏิบัติตามคุณธรรมของท่านพระมหากัสสปะเป็นองค์แรกที่ได้ถือหลักปฏิบัติเช่นนี้ดังที่ท่านได้ประกาศตัวเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า ๒ ครั้งว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” การประกาศตนถึงสรณะเช่นนี้ เป็นการแสดงถึงการยอมตนเข้าไปเป็นศิษย์เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในสำนักของครูบาอาจารย์ เป็นการแสดงถึงจุดยืนของตนเองในการที่จะยอมรับเอาผู้ที่

มีความรู้มาช่วยแนะนำพร่ำสอนให้มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นไป ๔. โดยการกราบไหว้ เป็นการแสดงความนอบน้อมอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการประกาศว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ขอท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าว่า “ข้าพเจ้าจักทำการกราบไหว้ลูกรับ กระทำอัญชลีกรรมสามิจักรมณเฑรัตนะทั้งสาม มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น” การประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเช่นนี้ เป็นการแสดงความเคารพทางกายด้วยการประนมมือกราบไหว้และทางวาจาก็สวดคล้องกับทางกายนั้นด้วยการประกาศตนพร้อมที่จะกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือทำความนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย เช่นในกรณีของพรหมมายุพราหมณ์ได้แสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัยด้วยการหันหน้าไปทางที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่แล้วกราบสามครั้ง และได้เฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วก็ได้ก้มศีรษะลงจุมพิตพระบาทของพระพุทธเจ้าพร้อมกับเปล่งวาจาว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมมายุ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมมายุ”

๕.๑.๓ วิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ของชาวพุทธในสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า การเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยการมอบตน หรือปัจจุบันที่เรียกว่าการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ผู้ที่แสดงตนเป็นพุทธมามกะคนแรกในพระพุทธศาสนา คือพ่อค้า ๒ พี่น้องชื่อตปุสสะกับภัลลิกะ ที่บังเอิญเดินทางมาพบพระพุทธเจ้า ขณะที่ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นเกศ และได้อวยข้าวสัตตมธุรสแด่พระองค์ เมื่อฟังธรรมเกิดความเลื่อมใสได้แสดงตนเอาพระรัตนะ ๒ คือพระพุทธ พระธรรม เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ต่อมาในขณะพระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาที่ป่าอิสิมฤคทายวัน บิดาของพระยสะได้ฟังธรรมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาแสดงตนเป็นอุบาสกคนแรกที่เข้าถึงพระรัตนตรัยคือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จะเห็นได้ว่าทั้งสองตัวอย่างที่ได้ฟังธรรมนั้นก่อนประกาศตนเข้าถึงสรณะ ได้มีการฟังคือศึกษาพิจารณาธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนเสียก่อน เมื่อเห็นว่าถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว จึงประกาศตนเข้าถึงพระรัตนตรัย ดังนั้นการประกาศถึงสรณะตามสายตระกูล บางทีไม่รู้จักคำสอนในพระพุทธศาสนา หรือรู้น้อยมาก เพราะมิได้สนใจศึกษาจึงเป็นการนับถืออย่างหลับหูหลับตา ไม่รู้ว่าสิ่งที่ตนเอาเป็นที่พำนักนั้นเป็นอย่างไร เอาแต่ประกาศตนว่าเป็นพุทธมามกะทั้งที่ไม่มีความเข้าใจในพระธรรมคำสั่งสอนเลย จึงเป็นการเข้าถึงไตรสรณคมน์ที่เศร้าหมองเพราะมีอวิชชา คือไม่รู้ไม่เข้าใจพระรัตนตรัยแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาไปอย่างไม่รู้ โดยสรุปคือไม่ศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจก่อนนับถือนั่นเอง การเข้าถึงไตรสรณคมน์โดยความนับถือทำพระรัตนตรัยนั้นไว้เบื้องหน้า ชาวพุทธในสังคมไทยนอกจากจะยึดพระธรรมคำสอนเรื่องการพึ่งพาตนเองอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อดตา หิ อดตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ตนในที่นี้ หมายถึง กุศลกรรมที่เราได้ประพฤติปฏิบัติมา กุศลกรรมหรือความดีเท่านั้นจึงจะเป็นที่พึ่งของเราได้ เช่น บุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรม หมั่นประกอบความดี มีชื่อเสียงเกียรติยศปรากฏเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป และเมื่อเวลาตายไปแล้วย่อมไปสู่สุคติ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ทุกคนไม่ว่าใครๆ ต่างก็มีตนคือคุณงามความดีเป็นที่พึ่งของตนทั้งนั้น จะพึ่งใครไม่ได้เพราะใครทำกรรมใด คนนั้นก็ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น แต่ก็ไม่เข้าใจและถือหลักการพึ่งพาตนเองไปปฏิบัติตามแบบอย่างเช่นการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง เพราะบางคนยังเชื่อกันว่าพระเครื่องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเกิดจากการปลุกเสกของพระเกจิอาจารย์ทั้งหลายจึงสามารถคุ้มครองภยันตรายต่างๆ ได้ เช่น มหาอุด คือยิงไม่ออก แคล้วคลาด ยิงออกแต่ไม่ถูก คงกระพันชาตรี ยิงถูกแต่ไม่เข้า หรือฟันไม่เข้าตลอดถึงเป็นเสน่ห์มหานิยม เป็นต้น ไม่ได้ยึดถือการกระทำของตนเป็นหลักใหญ่ ดังกล่าวนี้นี้จึงเป็นการ

๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ขอเสนอแนะการทำวิจัยเกี่ยวกับไตรสรณคมน์ ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ในฐานะที่ฟังอันปลอดภัย
๒. ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงไตรสรณคมน์ในฐานะที่ฟังอันสูงสุด

บรรณานุกรม

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย : พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.

(๒) หนังสือ

เดือน คำดี, **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔.

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นต์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๒๔.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. **ดิสรณะ ที่พึ่งของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์สุภา
จำกัด, ๒๕๕๕.

กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย. **ความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา**.
กรุงเทพมหานคร : ชมรมประสานงาน DOU, ๒๕๕๓.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). **การนับถือพระรัตนตรัยของชาวพุทธ**.
นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2536.

สนิท สมัครการ. **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มนุษยวิทยา**.
กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙.

พิน ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๖๑.

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง. **นักรธรรมชั้นตรี วิชาศาสนพิธี**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง,
๒๕๔๙.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๔๙.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ศิลป พีระศรี. **ปาฐกถาศิลป์ พีระศรี ครั้งที่ ๑๓ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑ เรื่อง ศิลปะสมัยสุโขทัย : ก่อนสมัย-ในสมัย-เมื่อสิ้นสมัย**. กรุงเทพมหานคร : เยาวเรศการพิมพ์, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (ไม่ปรากฏ)

พระยาอนุนามราชธนะ. **เรื่องวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : กองวัฒนธรรม, ๒๕๙๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธมามกะ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๘.

พระเทพวิสุทธิญาณ(อุบล นนทโก). **อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๕๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

พระมหาวิ มหาปัญญา. **ความงามในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๘.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์(พิมพ์ ธรรมธโร). **สากลศาสนา**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๔๘.

ธนิต อยู่โพธิ์. **อานิสงส์ไตรสรณคมน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๙.

พร รัตนสุวรรณ. **พระรัตนตรัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๘.

วศิน อินทสระ. **คุณพระรัตนตรัยและการเข้าถึง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖

สุภีร์ ทุมทอง. **คุณพระรัตนตรัย**. นนทบุรี : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๘.

ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์. **ไตรสรณคมน์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปราณี สำเร็จราชย์, ๒๕๓๕.

พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยาโณ และพระมหาปิ่น ปัญญาพโล. **แบบถึงพระไตรสรณคมน์กับแบบนั่งสมาธิภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท เบญจผล จำกัด, ๒๕๕๒.

พระสาสนโสภณ(พิจิตร ฐิตวณฺโณ). **มัทศกรรยแห่งพระรัตนตรัย**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีน ปัญญาญาณ ในเครือกลุ่มบริษัทที่ มัลติมีเดีย, ๒๕๕๕.

ธนิต อยู่โพธิ์. ไตรสรณคัมภ์. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๒๖.

ประณีต ก้องสมุทร. พระรัตนตรัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี อินเตอร์ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๔.

พระธรรมมหาวิราจวัตร. มลีนทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑.

ไพฑูรย์ ยิ้มทอง. ศาสนพิธีทางพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : หจก.สำนักพิมพ์พิสิทส์เซนเตอร์, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ระเบียบแสดงตนเป็นพุทธมามกะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๕.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

คณาจารย์วัดท่าซุง. ประวัติหลวงปู่พระราชพรหมยาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เยลโล่ การพิมพ์, ๒๕๔๔.

ยนต์ ชุ่มจิต. ความเป็นครู. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓.

เสถียรโกเศศ. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑.

เอี่ยม ทองดี. วัฒนธรรมข้าว. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คู่มืออันถาวรและธรรมศึกษาชั้นตรี วิชา ธรรมวิภาคและคหิปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒.

(๓) วิทยานิพนธ์

เมธี เมธีสถิตินนท์. “ศึกษาวิเคราะห์การเข้าถึงพระรัตนตรัยในปฐมสมณานิสกสูตร”. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาเกรียงไกร แก้วไชยะ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสภาวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

พระทอง ธมมิโก (ปานทอง). “ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

อภิสร มีผล. “การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อาทิตยา ม้ามณีแดง. “การศึกษาการจัดการความกลัวในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
แผนการฝึกอบรมเรื่องพระรัตนตรัย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<https://www.krupra.net/new/files/news/02%20fg.pdf> [๒๑ มี.ค. ๒๕๖๑].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	: นาย ถิรพิทย์ สุริวงษ์
วัน เดือน ปีเกิด	: วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๓๕
การศึกษา	: ระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนผดุงศิษย์พิทยา : ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนโยธินบูรณะ : ระดับอุดมศึกษา พุทธศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงานปัจจุบัน	: เจ้าหน้าที่ปกครอง กองการเจ้าหน้าที่ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	: ๕๓/๖๑ อาคารพิบูลคอนโดวิลล์ ๔ ซ.กรุงเทพ- นนทบุรี ๔๔ ถนนกรุงเทพ-นนทบุรี แขวงวงศ์ สว่าง เขตบางซื่อ กทม. ๑๐๘๐๐